

ИВАН ВАЗОВ
УТРО В БАНКИ

chitanka.info

УТРО В БАНКИ

I

Душно в стаята.

Кратката лятна нощ я минах почти безсънно: това се случва на мнозина при промяната на леглото. През завесата на хотелския ми прозорец прониква слаба виделина. Дръпвам завесата и поглеждам на къра. Заздрачава се. Големите дъбове рисуват неясно в избелелия свод своите тъмни грамадни фигури; старата черковка под клоните им дреме с неопределен облик в полумрака, който владее още между тях. Заздрачава се.

Отварям прозореца. Отвън лъхва една влажна струя пресен, чист въздух. Заедно с нея нахълтва в стаята ми шума на концерта, който образуват стотини птици в клоните. Не ме съдържа вече ни минута. Обличам се и излизам навън, под дъбите.

Какъв концерт! Цялото птиче царство се разбудило в шумата, здрависва възкръсающата зора с радостни ликувания. Запяло, зацвъртяло, зачуруликало, залудяло; едно безконечно съчетание от сребристи звукове, от звънливи ноти пълни въздуха с празничен ек. Из всеки лист сякаш излиза един звук, една песен; сякаш всеки дъб се преобърнал на огромен музикален инструмент, пее, звучи, шуми неистово, като една душа в пароксизма на радостта.

Боже, колко е добро под тая музика!

II

Възкачвам се по рътлината през високата росна трева, между младите акации, поймайки в гърдите си дъх от косено сено, и се спирам на върха, отдето се гледа нашироко и надалеко.

Там по-видело, но природата още е в сън, полумракът още се задържа в падините, в горите на Люлин планина, в сънливата още банкинска долина, дето се вие рекичката под върбалаци. Скалистото чело на Витоша се откроява сурово, горделиво, мълчаливо в пустините небесни.

А под мен птичия концерт, останал далеко, по-префинен се чува; чува се и неспирний шум на скока по-долу, който кара воденицата, чуват се селските петли, закукуригали яката. Отдалеко, от едно спяще в нива стадо, са лавнали кучета: моят силует на върха е привлякъл вниманието им и ги е разсърдил.

И селото, накацало по двата бряга на дола, спи непробудно, със спуснати завеси на прозорците на гостилници и къщи, в които обитават временни банкински гости. Две ранобудни селянки изкарват говеда по стръмнинето на отсрещния рът, по окосената ливада, отдето ми иде мирис.

Утренната тишина действа гальовно и успокоително на душата; аз я чувствавам как прониква благодатно в мене, заедно със свежестта и животворний лъх на утренния въздух.

Изпитвам чувството, като да съм нов човек, освободен от бремето на тревоги и грижи, изпитвам, като едно дете, радостта на живота, на живота, неначет от скръбта. И тиха радост ме пълни, че гледам тия тихи долини, тия тихи гори, тия тихи пространства, това тихо небе. И става ми леко, леко! И мисъл ми иде, че не може да съществува страдание в пазвата на тая хубава природа, че не трябва да съществува то, когато всичко туй диша отрада и тишина, и спокойствие, и кани към щастие... и благодарствена молитва. А той сега се чува, благодарствения химн, сред утренния мир той се възнася из песента на дъбите, из миризът на тревите, из дихането на въздуха,

из дъното на душата ми, празнуващи насталий триумф на светлика въз
мрака...

Колко е хубаво тука!

III

А на североизток, дето съм вперил очи, над Стара планина, небето е по-силно побеляло. Това е тъкмо над върховете на Ржан и Мургаш.

Виделината се усилва там, щърбелите на ридовете се очертават рязко. На всеки миг тая топла виделина добива повече яркост и сила и зафаща по-голяма област над кръгзора: ще речеш световен пожар някакъв, невидим и колосален, е загорял зад планината и от блясъкът му обфаща половината небосвод. Ето там на средата, дето е най-ясно, виделината мина в нежно-златен цвят, какъвто ще имат бляновете на ангелите; после един прозрачен, неуловим румен отлив се размеси в тоя златист тон, после минува в ясно-златно-розов цвят, после в огнено-златно-розов. Ето и облачето, що виси там, пламна от долния си край, сякаш че го обточиха с най-чистия и светлия рубин, който запламтява и запаля с пурпурна лъскавина и другите краища на облачето; то заприлича на едно яко пламъче, изригнато от вулкана и увиснало неугасимо и светливо във въздуха. А небето там — розово пожарно, светло, светло, възхитително светло.

В тоя кристален, сияен фон най-малките грапели на планинския гръб се рисуват с нагла рязкост. Чини ми се, че съзирам и шумата на дърветата, чини ми се даже, че птичка да префръкнеше там, ще се види оттука.

Колко е хубаво!

IV

А скалите по челото на Витоша вече румени, румени от зората!

Приближава тържествения миг, цялата природа сякаш в безмълвна напреженост и тишина очаква царя на светлината — слънцето.

Ето, на гърба на планината се подава и пламва една светла, лучезарна обла тъсмица.

Слънцето!

Един пожар заслепителен от златни зари пръска светлина по вси страни. Това нещо се повдига нагоре и златния пожар се засилва и светкавични златни шипове заливат с радостна усмивка озарената природа, небе, въздух, облаци, планини, животни... Птичия концерт е в полуда... Слънчевото търкало се плува нагоре, светлее, блещи, лъска, пламти, злати и цяло излазя над планината, триумфално, трептяще в светлозелен отлив с шаровете на дъгата по краищата, стреляйки един океан от светлина, без да заслепява погледа и без да прави сянка още. Прилича на околчест прозорец в небето, отдето се излива въз вселената част от славата и сиянието на заднебесните чертози на създателя...

Боже, каква гледка!

София, 1901 г.

БАЛКАНСКИТЕ РОМЕО И ЮЛИЯ

— Кога ще се пристигне най-после? — попита той.

— Като сме тръгнали — ще пристигнем — отговори тя.

— Тъй, тръгнали сме, като луди, посред зима, да ходим на гости...

— Ти знаеш, че не отиваме на гости, а за работа.

— Макар... Ти се прозяваш?

— Дрямка ме пак налегна, но това друскане оставя ли да спиш? И ти се прозяваш?

— Отиваме да сбираме ума на двама стари, и двамата упорити като арнаути... Приятна работа.

— Кажу по-добре: отиваме да направим честити двама млади.

— Имаш право... но се неприятно. Аз се питам с какви убеждения ще можем да прикротим една многогодишна умраза... Аз съм адвокат и с устата си кръвник мога да сваля от въжетото, но пред сегашната мисия губя кураж.

— А аз го не губя.

— Да те видим...

Тоя полусънен, пресечен с чести прозявки разговор, ставаше в купето на втория клас между софийския адвокат Брезов и жена му Софка. Влакът фучеше из нощния мрак и сливаше шума си с бесния вой на веяницата. Ламбата от потона осветляваше отвесно с блед светлик лицата на двамата съпрузи, като оставяше сенки под очите им и под носовете им, и под прошарените големи мустаци на адвоката.

Брезов, човек петдесетгодишен, с уморена, добряшка физиономия, в бръчките на която се четяха грижите на един живот нетекъл по масло, се мъчеше да заспи на канапето, опирайки глава в ъгъла, с крака прострени, цял тръскан и разклащан от друсковото движение на вагона.

Съпругата му, жена жива, речовита, между две възрасти, с лице дебелко, закръглено, с остатки от прежна хубост, в което блещяха две

хитри очи — когато ги отваряше, се опитваше тоже да заспи на срещното канапе, седешком, свита в шала си, но също безуспешно.

Те бяха само двамата в купето.

Брезов пак отвори очите си и като видя, че и тя гледа, той се поизправи и каза:

— Софке, дойде ми едно нещо на ума, като мислех за нашите двама дъртаци.

— Какво?

— Бях чел една история, ама съща като тяхната.

— Каква история? — попита лениво жена му.

— А бе от един писател — как го викаха?

Брезов се силеше да си науми нещо, което беше чел преди двайсетина години, като си натискаше с ръка челото и веждата, и няколко време стоя в това положение.

— Е, кой и да е... Та каква история? — попита Софка, като се прозина с дълга дремлива въздишка.

— Тоя писател разказва за две такива фамилии... Как ги викаха?

И той пак си натисна челото, замислен.

— Както са ги викали! Е, та какво?

— Забравих ги... Нейсе... Та тия две фамилии се мразили, ама как се мразили — ужасно, и от дълги години... А пък щерката от едната фамилия и синът от другата се обичали, ама как — умирали един за друг... Как ги, как ги викаха?

— Остави ги. Кажу най-после ожениха ли се? — попита нетърпеливо жена му.

— Къде!... Тоест, ожениха се, ама...

— Слава богу, и нашите ще се оженят, каквото и да пречат дъртите. Любов хатър не знае... Нали има дума: „За брата до вода, за либе през вода.“

— Ах, сетих се: викаха ги тие фамилии: Монте... Монте... Монте... лукови и Куку... куку... — мъчеше се Брезов да налучи имената на бащите на Ромео и Юлия.

— И ти си ги учил на рашето като мене! — каза Софка, прозина се енергически, тегли шала въз гърдите си и си опря главата о стената, примижала и неподвижна.

Мъжът напусна безнадеждно шекспировските възпоминания и пак си опря главата за дрямка.

Трепливият светлик на ламбата светеше въз лицата им.
Навън виеше фъртуната.

Брезов отвори пак очи и видя, че Софка гледа.

— Искам да заспя, ама се тая мисъл ме мъчи — каза той.

— Коя мисъл?

— Дето приказвахме.

— Много ти трябват сега Луковците и Кукувците... Я спи.

— Не бе, за нашите...

— За нашите? Какво ще му мислиш? Ще идем там, ще направим
годежа и свършено.

— Така лесно?

— Че какво? Убийство няма помежду им я?

— Да, но има оскръбление...

— И какво има от едно: циганин? Толкова ли е страшно?

— Но на, хаджият се докачил и от петнайсет години не си
приказват с дяда Давидка.

— Е, защо се докача? Той циганин ли е?

Брезов клюмна с глава значително.

— Докачително е, де... Помисли си, че тебе рекоха: циганка...

— Няма да се докача.

— Няма да се докачиш?

— Няма.

— Как тъй?

— Защото знам, че не съм циганка, а съм от първите госпожи в
София. И оная, която ме нарече така, знае, че това не е истина... пък аз
мога да ѝ счупя устата.

— Видиш ли, че се сърдиш... — усмихна се мъжът ѝ. — Да
кажем, че хаджи Васил има право да се счита обиден и затова се
противи на сватовщината с баща ти... Но баща ти от какво се гневи на
него, та не иска да даде Анастасийка на сина му?

— Нали пишеше в писмото така? Тато е горделив — ти го знаеш.

— Е, че какво като е горделив? Той нали удобрява момъка?

Софка пак притегли краищата на шала отпреде си, като скри
ръце под него, и каза:

— Той дава дъщеря си, но не моли с нея.

— Е, че какво ще стане сега?

— Нека да го помолят. Горделив е.

— Но хаджият никога не ще да приеме. И той е горделив, освен че е оскърбен.

— Та затова отиваме там я? — каза троснато Софка.

После, като помисли, прибави:

— Само ти внимавай, Костаке, там да не разбере тато, че отиваме с тая цел — да предумваме хаджият, да го молим!... Ние отиваме тъй, просто на гости. Да не усети, че ще работим пред хаджи Василя — пази боже! Нали пише така? — „Закалям дъщеря си, рекъл, ама глава не клатя...“

— И той глава не клати, и хаджият още по-упорит, и додето нашите двама еничери си правят ината, клетите двама млади въздишат и се мъчат от три години. Какво са криви те? Иван казва: „Ще се опушна“, Анастасия казва: „Ще се отровя!“ Трябва премудрий Соломон да слезе да разреши тоя въпрос.

— Аз ще го разреша!

— Как?

— Ще убедя хаджи Василя да поиска формално Анастасийка за сина си. У нас от мъжка страна тропат на момините порти, тъй е обичая.

— Как ще направиш това чудо?

— Не съм с кокоши ум я.

— Знам, че не си.

— Дал ми господ и уста.

— Виж, това по виждам... Но хилядо уста да имаш, аз пак се питам какво ще направиш с тях: ти ще приказваш на една скала.

— Ще видим... Ако не помогнат благите думи и убежденията, аз има и друго средство — каза заканително Софка.

— Какво средство?

— Не обаждам.

— На мен?

— Един господ го сега знай в моята душа.

— Глупост някоя... — усмихна се Брезов.

— Но ти ме разсъни... Да подремем.

— Да подремем.

И те пак замижаха.

Но след няколко минути Брезов скокна и плесна с ръце.

— Ах, сетих се! — извика той с изступлено-победоносен вид, с какъвто някога Архимед беше извикал „еврика!“ при откритието на физическия закон, който носи името му.

— Какво има? — отвори очи и стреснато попита жена му, — уплаши ме.

— Монтеки и Капулети! — извика тържествуващ Брезов.

— По врага отишли! Не ме разбуждай.

И тя пак замижа.

Брезов погледна недоволен Софка и избъбра:

— С тебе да приказва човек по литературата е се едно, като да говори с оня, дето вей навън.

Па се протегна пак, склучи ръце под глава и склопи клепки.

Влакът гърмеше и бучеше сред нощния мрак.

Нашите пътници пристигнаха на последната станция посреднощ. Там се качиха на кола и тръгнаха по шосето към града Х., отстоящ двайсетина километра на юг, сгушен в една долина в разклоненията на Балкана.

Фъртуната беше престанала.

Колата вървеше глухо по застланото с дебел сняг шосе, което се разпознаваше от снежното поле по телеграфните стълпове.

Пътниците, огънати добре в дебелите си дрехи, няколко време не си приказваха, сякаш че всичкото си внимание и усилие полагаха в това, да им бъде по-топло и да стоят неподвижни.

Полето се белееше мъгловито до известно място на юг, после се изправяше черната стена на един рид с неясни очертания в небето.

Брезов гледаше към тоя рид. По него трябваше колата да се изкачи и да слезе, преди да стигне града.

— Луди сме, луди — изпъшка той сърдито... — И как се повлякох аз по ума ти?

Софка напусна тогава мълчанието си.

— Ти си вечно нерешителен човек, Костаке — изгълча го тя.

— Аз съм повече от нерешителен, аз съм слабохарактерен: не трябваше да те слушам.

— А мислиш, че и аз от слободия съм зарязала къща и съм се дигнала в тия студове и снегове да пътувам?

— И всичко това от какиното ти писмо. Женски тревоги, глупави страхове — отговори Брезов.

— Ами ако станеше злото? — попита глухо Софка с безпокойство в гласа.

— Нищо няма да стане, празни работи.

— Малко ли са се убивали от тая пуста любов? Нали се отрови госпожица Делева по-лани?... Не обеси ли се и актрисата?

Брезов махна с ръка навъсено. Нему се не щеше да говори за това. Той се обърна към возача, едър турчин, чийто широк гръб в кожух се чернееше пред тях на капрата, и му каза по турски:

— Селим, добър час.

— Евалла, чорбаджи — отговори турчинът малко поизвърнал мустакатото си лице насам.

— Пътят до града добър ли е?

— Добър; но в тоя дебел сняг конете се уморяват, па и преспи е навяло.

Това беше явно: двата коня влачеха вече тежко файтона, въпреки зачестилите плясъци на бича.

Брезов запали цигара.

— Какво има ново-вехто в града?

— Нищо, слава богу — поизвърна се пак турчинът. — Дя! Поганци те зели, ленив скот! — и той удари няколко пъти левия кон, после два пъти и десния.

Но скоростта на колата си остана същата.

— Ха, чух че се случила една беда — подзе Селим: — удавили се двама души в реката.

— Двама души? Кои? — попита с любопитство Брезов.

— Мъж и жена някои. Не разбрах кои.

— Как се удавили?

— А бе, фърлили се от моста... Дя! Вълци да ви ядат и двама ви — скара се пак на конете, като ги плесна по гърбовете.

— Мъж и жена казваш?

— Мъж и жена ли, ерген и мома ли — кой ги знае... не попитах... Тия неща не ни дават хляб, та да издирим по тънко... На жената или на момата уловили само шапката.

Брезов трепна. Той се обърна към жена си и я погледна уплашено. Но тя стоеше спокойна, понеже не разбираше турски.

— Та ти не чу от коя къща са? — попита Брезов.

— Не.

— Кога станало това?

— Снощи, току тръгнах за насам... Как е било и кои са били, ти ще научиш сам, чорбаджи, като стигнеш там.

Брезовата коса настръхна от ужасна мисъл.

— Ами ако са те? — каза си той... — Боже мой! Аз не трябва нищо да обаждам на Софка. — И той пак погледна гузно жена си.

— Какво ти каза турчинът? — попита го тя.

— Нищо.

Брезов, нацупен и мрачен, гледаше в коленете си.

— Боже мой, ако са те? — мислеше той.

От зловещото предчувствие мислите му се затъмниха.

Когато стигнаха до полите на бърдото, Селим спря файтона и се обърна към Брезова:

— Чорбаджи, ние не можем да вървим по-нататък.

— Защо?

— На тая върлина, при тоя дебел сняг, не можем изкара. Па и тъмно стана. Единът кон се плаши. А шосето лази над пропаст, опасно е.

— Карай! — извика Брезов.

Но Селим му обяви, че е невъзможно да превали баиря.

— Мигар, ако вървите пеш, а аз да водя конете, иначе не отговарям.

Когато Софка се научи какво казва турчинът, тя кипна и го обсипа с гневни укори.

— Пеш да вървим? Из снега? Цели километри нагоре!

Викаше и Брезов. Но нямаше полза от всичкия тоя шум.

— Престойте тук в хана, доде се развидели и конете да починат. Посгрейте се и вие. После с божия воля пак ще потеглим — каза хладнокръвно возачът.

Недалеко се чернеше край пътя хан. Едно прозорче светеше там.

Нямаше що да се стори, подчиниха се на необходимостта и слязоха на хана.

* * *

Ханджият ги посрещна радушно и запали висящата ламба в кръчмата.

— Една топла стая, байо — каза Брезов.

Ханджият показа една врата в дъното и каза:

— Тук ще заповядате, аз сега ще ви запали печката.

Софка усети, че ѝ мина ядът, тя се усмихна.

— По-хубаво стана, да видя как се спи и в хан — каза тя, като свали шала от главата си, защото в кръчмата беше по-мек въздух.

Но Брезов беше нетърпелив и нервен.

— Ами тая стая не е ли свободна? — попита той, като посочи един осветлен прозорец със спуснатата червена басмяна завеса.

На тая стая принадлежеше и другия осветлен прозорец, външния, който видяха от пътя.

— Тука имаме гости — каза ханджият.

Действително, из стаята се чуваха гласове.

— Кой са тук? — любопитствува Софка.

— Един господар с госпожата си.

— Весели — забележи Софка, като се заслушваше в гласовете, размесвани от разни кискания.

По свойственото на Евините дъщери любопитство, Софка приближи до прозореца и надникна. Но като нямаше никаква отзвяка на завесата, тя се задоволи да слухти.

Брезов, гризан от тайната си тревога, спря настрана ханджият и го попита по-ниско, не е ли чул нещо от града.

— Вчера са се удавили двама души в реката — отговори той с равнодушен вид, — хвърлили се сами.

— Кой?

— Давидковото момиче и хаджи Василев син — от севда, казват...

Брезову писнаха ушите. Стори му се, че тук няма въздух да диша, и изскокна навън. По челото му изби горещ пот.

— Кой са тука? — попита Софка ханджият ниско.

— Казах ви: мъж и жена му. Вечерят.

— Отде са?

— Не знам. Не ги познавам. Половина час преди вас пристигнаха, и то, госпожо, пеш, до колене в сняг вървели. Оставили си колата отвъд баиря. Измръзнали, измръзнали!... Булчето плачеше...

— А сега се смее — забележи Софка, като чу едно звънливо изсмиване на женски сребрист глас из стаята... И тя пак се вслуша, като че искаше да познае тия гласове.

— Сега им е драго, защото се стоплиха. Сложих им вечеря; имахме пиленца и яйца, и много добро винце... Вие, ако обичате да закусите нещо... и да пиете? По-добре ще се сгреете.

— Костаке, искаш ли нещо да земем? — обърна се тя към мъжа си, който влазяше отвън.

Брезов крачеше мрачен. Той нито чу думите на жена си. Тя забележи приближдялото му лице и тревогата му.

— Какво ти е?

— Нищо — отговори той сухо.

Тя не обърна повече внимание на лошото му разположение, като си го обясни с неприятната случка на пътуването. После пак се спря при прозореца.

Ханджият излезе из стаята им, дето запали ламбата.

— Заповядайте, запалих ви печката. Не обичате ли нещо да пиете? Или друго? Има добро винце — обърна се към Брезова.

— Нищо! — отговори Брезов.

Него го не свърташе. Той гледаше мрачно, почти гневно спокойната си жена. „Тя нищо не подозира, нещастната!“ — мислеше си той.

Когато ханджият им донесе в стаята вещите и постла мекият им китеник въз сламника на кревата, той попита:

— Утре по кое време ще тръгнете?

— Рано, още преди да фане да се развиделява.

Ханджият погледна внимателно разстроеното лице на Брезова.

— Ваша милост, да не са ви нещо роднина удавените?

— Кои удавени? — попита Софка живо.

Брезов скокна, махна с ръце към ханджият, като да затули устата му, па седна на стола безсилен.

Ханджият не разбра значението на това му движение и отговори на Софка:

— От моста се хвърлили вчера, госпожо, момичето на чорбаджи Давидка и момчето на хаджи...

Той не довърши и се спря смаян, като видя, че Софка изведнаж падна на кревата примряла.

— Вода! Вода! — извика Брезов и изскокна да дири вода в кръчмата да свестява жена си.

Разтича се и ханджият да дири вода.

Но вода нямаше...

— Вода! — щуряше се Брезов.

— Голямата стомна е в тая стая — каза ханджият и посочи осветления прозорец.

— Майчице, какво става тука! Тая жена умря!

Брезов се спусна към вратата на стаята и фана да блъска:

— Отворете! Дайте вода!

И в полудата си той, без да чака повече, натисна вратата, тя изпращя, строши се и се отвори.

Брезов се втурна вътре като хала.

Но той се дръпна внезапно и остана вкаменен на мястото си.

Той видя, че ония, които вечеряха на масата, бяха един рус момък и една вакла девойка. И те останаха вкаменени!

* * *

Рано сутринта файтонът се спускаше оттатък рида, приближавайки града, който се чернееше и пушеше посред снежната долина.

В колата бяха сега четворица пътници: Брезов и Софка, Иван и Анастасия.

Софка беше сияюща и ги гълчеше:

— Луди, луди! Да тръгнете тъй голи, в такава фъртуна, без да мислите, че ще замръзнете... А пък ти даже, Анастасио, и шапката не си си земала!... Та твоята глава де е мислила тогава за шапка!

И тя се наведе, фана с две ръце хубавата глава на сестра си и я целуна с просълзени очи.

— Нали ти казах, како, вятърът я отнесе във водата, като припках през моста.

— И на каква грижа сега са бащите ви и домашните ви! Мислят ви удавени! Те ще полудеят!... Селиме, карай по-скоро.

Файтонът с нова сила полетя надолу.

— Пада им се, пада им се на тия еничери! — викаше Софка.

Брезов се обърна към нея усмихнато.

— Е, какво беше последното ти средство, което не щя да ми обадиш? Какво щеше да направиш най-после?

— Щях да съветвам Иван и Анастасия да направят това, което направиха... На ония глави такъв бръснач трябваше... Те забравят, че и те някога са либили...

.....
.....

Не е ли излишно да разказвам радваха ли се хаджи Васил и Давидко, когато сутринта пристигнаха заедно с Брезови във файтона им и чедата им вече годеници, и весела ли стана сватбата на балканските Ромео и Юлия... Всички граждани с очудване и възторг не гледаха ли двамата стари сватове, фанати един за друг, как скокливо и леко, като два̀сетгодишни момци, играеха „пайдушката“, повърнали се за минута в младите буйни години, когато са живели, лудували я либили тъй горещо, и светът бил хубав?

София, 1903

ЗАПАЛЕНИТЕ СНОПИ ЕДНА СЦЕНА, НЕОПИСАНА ОТ ТУРГЕНЕВА

Беше близо пред жътва.

По полето, по пожълтелите стърнища, лежаха редове кръстци, наслагани по всяка посока, очаквайки да бъдат откарани на гумното и да пращят под кремъците на диканята. Тия дълги редове снопи наумяваха трупове по едно бойно поле, което жестоката битка бе посеяла със своите безчислени жертви. Само че това бойно поле беше радостно и благословено. Победата бе спечелена не от желязото и огъня, а от честния труд и от производителната ръка на работливия селянин. И картината беше спокойна, весела. Но доктора М., знаменития софийски ловец, съвсем не тая картина го занимаваше. Вървейки по слокове и през стърнища, той назърташе за лов. Очите му и слуха му бяха нащрек не ще ли изхвъркне отнякъде пъдпъдък или заек, за да го свали с верния удар на оръжието си. Ненадейно един заек изскокна зад близките кръстци. Докторът гръмна, но видя, че дивечът избяга нататък здрав и читав, незасегнат от брабонките, и изчезна от погледите на хрътката и на ловеца. Кучето със сърдит и плачевен лай се щураше наляво и надясно, изгубило дирята на жертвата си. Докторът го извика назад, като се убеди, че изтърва лова, и приклезна в сянката на едни кръстци, за да си почине.

Той извади папироска, драсна кибрит, запали я и запуши.

Но едвам дръпна два пъти с наслада цигарото си, той забележи, че до него се пуши нещо.

— Ах! — извика той, като видя, че един сноп гореше, запален от невнимателно хвърлената неугасена кибритена клечка.

Той скокна и взе да тъпче с крак. Но пламъчетата бързо пъплеха, прехвъркваха по изсъхналите и възпламеняющи като прахан класове. Той заудря с дръжката на пушката, но това още разпаляше огъня. В няколко секунди пламъците обгърнаха целия кръстец, па се

разпространиха и по другите, що образуваха реда. Те запращяха зловещо сред гъст дим.

Докторът правеше отчаяни усилия да угаси пожара, подпомогнат от ветреца. Огънят изядаше алчно и немилостиво натрупаното богатство на селския труд, пълпеше по стърнището и заплашваше другите кръстци.

Смаян от тая беда, той не знаеше какво да прави повече и бързо закричи през нивата, да се отдалечи.

Откъм селото се появиха селяни. Те идеха тичешком насам, към димящите се кръстци. Те му викаха да чака. Неколцина носеха дълги пръти. Лицата им бяха свирепи от гняв.

Докторът разбра критическото си положение и че напразно ще иска да се освободи с бяг от разлютените селяни. Той знаеше, че ще бъде съсипан с бой, и съобрази едничкото средство, за да избегне тая зла участ. Той дочака селяните.

— Ти ли запали, господине? — извика единия, стар шоп, с небръснато черно лице, твърде грубо, което гневът правеше зверско.

— Що запали кръстците бе? — кряскаше другият, белобрад, нисък и хром селянин, с див поглед, като замахна с климията, без да удари.

Докторът извика:

— Франк консул!

И захвана да батка някои най-употребителни български думи, размесени с френски фрази, с помощта на които да им обясни, че не нарочно е запалил снопите, като придружаваше оправдателната си реч със силно ръкомахане.

Късият шоп му грабна пушката. Докторът се разсърди от тая дързост и се спусна да си я вземе, желающ да остане в ролята си на горд чужденец.

— Тоя не е българин бе!

— Какъвто ще да е! — извика стария шоп със зверското лице и го затегли за ръката, като псуваше.

Пристигнаха и други шопи.

— Тоя ли запали бе снопите ми? — викаше яростно, облян с пот, един сух селянин, гологлав.

— Този бе, този!

— Не го пускайте, майка му стара.

— Дайте да го научим как се пали людско добро.

Ужасеният доктор усети дъхът на вино. Селяните бяха пили!

— Франк консул! — извика пак той, като си блъскаше юмука по гърдите.

Но селяните не разбраха или не искаха да разберат какъв е тоя господнн. Те го стреляха със злобни погледи, като го обсипваха със сърдити въпроси и с псувни. Те се трупаха застрашително около него.

Като гледаше тия яростни, изкривени от гняв лица, нему му се стори, че е паднал в ръцете на людоеди в някой тихоокеански остров... Той с учудване забележи странната прилика на едного от тях с Фридриха Велики — чийто образ, заедно с образите на други знаменитости, имаше у тях в албума си. Същите ъгловати черти, заострен нос, с остър ястребов поглед; друг един шоп — който му грабна пушката — приличаше удивително на Виктор Хюго, един Виктор Хюго в диво състояние, зъл и неукротим. Един друг шоп пък, много яростен, с лице черно, с дебели бърни попукани и с глава, вместо с шапка, забрадена неизвестно защо с кърпа, наумяваше Менелика... Но бурята, която гърмеше около него, не му оставяше време да се любува на тия шопски копия на велики хора и той със своя размесен език и с движения им обясни, че е неволно причинил пожара, показва им една клечка кибрит и я хвърли на земята, за по-голяма нагледност.

— А! Ей го! Сам си изповяда: с кибрит запалнл снопето! — извика оня, който приличаше на Фридриха Велики.

— Ах ти, жено! — извика стопанинът на кръстците. — Питайте го, защо запали? Да се огрей ли?

Но Виктор Хюго ревеше:

— Тая ръка трябва да я отсечем! Така е, така е, на парчета!

Стопанинът гледаше кръстците си как се изпепеляваха и плачеше.

Дойдоха още селяни.

— Какъв е този бе?

— Инженер — каза някой си; — аз съм му продавал мляко в София.

— Що чини той в нашите ниви? Шо си не стои при жена си... тамо ней...?

— Дайте пък ние да му запалим брадата! — каза Фридрих Велики.

— Да го закараме в село, хайде!

— Дайте да го вържем!

Докторът хвана да прави движение, като че брои пари, за да им докаже, че е готов да заплати стойността на изгорелите кръстци. Той би искал да им каже, че е готов да плати двойно и тройно цената, която би му показал стопанинът, но понеже се беше осъдил да не знае български език, той се изнуряваше в отчаяни ръкомахания, които нищо не обаждаха на селяните. После трети път извика решително:

— Бен франк консул!

— Консул бил бре — извика един, който разбра що значеше тая дума.

— И секретар да е, и княз да е — да не пали мъката ни с кибрит — възрази Фридрих Велики.

— Ох, моите кръстци, отидоха, пепел станаха! — вайкаше се стопанинът на нивата.

Виктор Хюго поиска да го върже.

Докторът се размахна гневно и го удари силно по лакътя. Виктор Хюго се разсърди, блъсна доктора, па го хвана за предницата.

Няколко юмука и мушканици се изсипаха по снагата на консула. Два пръта се стовариха по рамената му.

— Дръжте бре!

И няколко попукани ръце извиха неговите отзад. Един селянин му ги върза с пояса си.

— Сега в село! — заповяда Фридрих Велики.

— Чакайте, стражар иде!

Те се спряха, като видяха, че селски стражар се задава запъхтян. Той беше видял отдолу пожара и навалицата и бързаше да види що има.

Докторът извика с плачевен глас на стражаря:

— Аман бе, ела ме отърви бе! Де се намирам аз: при прага на българската столица ли, или в дивата Дахомея?

По заповед на стражаря развързаха ръцете на пленника. Той се тръшна на земята сломен.

— Какво искате от господин доктора бе? — попита стражарят.

— Той ме запали! — извика стопанинът на нивата.

— По погрешка бе, брате! — И докторът обясни и на стражаря, по български вече, как се случило нещастieto. — Кажи му — продължи той, като посочи притежателя, — че аз съм готов да заплатя стойността на изгорелите кръстци. Колко струва загубата? Тройно ще я дам. Колко лева?

— Нечем му левове! — извика неутешимия Стоян. — Аз си искам снопето. Мъката си сакам да видя тука, за която съм се трошил и потил. Затова ли господ даде берекет, запази ни от суша и град, затова ли сях, жънах, събирах и когато да се порадвам, да дойде негова милост да даде огън на снопето?

И Стоян с разсълзени очи гледаше димящите снопи. Най-после стражарят го принуди да вземе щедрото възнаграждение, що му даде докторът. Той скри парите в пазвата си и пак продължаваше да бърби, да се отчайва и да се вайка.

— Но този човек е идиот! Получи си двойно загубата. Сега защо квичи? — каза докторът, като отминаха нататък със стражаря.

— Извинявайте ги, господин докторе — казваше му стражарят усмихнат. — Тия селяни са прости хора. Те обичат да се радват на рожбата си, да завлечат снопите на хармана. Там ще ги вършеят, ще се радват децата, ще се повозят на диканята; после ще си закарат житото в града на пазара да си го продават, както е обичая; после да се черпят в кръчмата и да се хвалят кому нивата колко е родила и колко хванало житото. Тъй виждат и сладостта на парите, сиреч. А сега, тоя селянин дохожда тука и вижда само пепел — разправяше му добродушно интеллигентния стражарин, сам земеделец по-преди и запознат с психологията на българския селянин-земеделец.

София, 1903

УВЕСЕЛИТЕЛЕН ВЛАК

I

Гара Букурещ!

Огромната тълпа пътници българи, от двата пола, се изсипа от вагоните.

Г-н Туркулов и жена му седнаха в кола и потеглиха за една гостилница, за която по-рано узна Туркулов, че е по-евтина.

Гърмежът по улиците, високите здания на румънската столица, богатите магазини, разкошните накити на жените, върволякът, движението, картината на непознатото и необикновеното зашеметиха госпожа Туркулова.

Тя пръв път пътувала толкова далеко от улица „Аспарух“. Мъжът ѝ я беше извел да види свят, възползуван от увеселителния влак *София-Букурещ*, разходка, наредена от един досетлив предприемач, с твърде намалени цени. На това се дължеше големия брой пътници.

В скромната гостилница, дето слязоха и други българи, Туркулови се спряха само няколко минути, па излязоха, нетърпеливи да поразгледат Букурещ.

Вървяха напосока, те минаха през разни улици и излязоха на главната: Strada Victoriei (улица на победата). Беше празничен ден. Булевардът пред университета гъмжеше от навалица. Там привлече вниманието им конната статуя на Михай Витязя. Дълго зяпаха пред бронзовия лик на румънския герой, блъскани от върволяка, заглушавани от мъвата — без да обръщат внимание ни на едното, ни на другото.

Госпожа Туркулова най-послед се умори от гледане.

— Цанко, да видим друго.

И тя машинално изви ръка, за да фане под мишница пак мъжа си, изгледвайки за последен път гигантската закривена опашка на бронзовия кон.

Но тя почувствува, че ръката ѝ бутна гърбът на някого, и се извърна.

Оня, когото бутна, не беше Цанко.

Тя видя, че я гледа очудено един непознат господин.

— Цанко! — извика тя и се заозърта.

Непознатият се я гледаше зачуден. Тя му се не беше извинила.

Магдалина зе да обикаля паметника, пробивайки си път през тълпата с ръце и лакти, за да види мъжа си.

Очите ѝ видяха безброй мъже, но нейния нямаше.

— Изгубихме се! — прошепна тя безпокойно.

После пак се зашуря из тълпата, в която нахалос се сили да съгледа някой от българите, дошли заедно с тях.

Магдалина помисли, че не ѝ остава друго, ами да се върне на гостилницата, там да чака Цанка. Да бе по-съобразителна, би чакала на същото място; но Магдалина, останала простидушна провинциалка и в София, неопитна, с ум привикнал да се води от други ум, не можа да съобрази това просто нещо.

Тя махна на един файтонджия.

— Унде? (На къде?) — попита возачът.

— На хотела карай! — каза тя, но веднага сети, че той не разбира български, а тя не знае влашки.

Тя не беше попитала за името на гостилницата си.

— Иди си, иди си — каза тя на влаха.

Той я изгледа зачуден, избъбра нещо недоволен и шибна конете.

II

Тогава Магдалина реши да се управи сама до гостилницата си, като се стараеше да си припомни, по някои видени сгради и предмети, улиците, из които бяха дошли.

Тя помнеше, че преди да излязат тука, бяха минали край една градина и фана посоката, която ѝ се стори, че е най-вярна. Мина една по-малко шумна улица и се озова на някакъв мегдан, на оня край с градина. Като отиде до нея, видя, че е друга градина.

Тя се озърна слисана.

Спомни си тогава, че беше видяла високото кубе на една черква. Едно такова кубе се издигаше недалечно през къщата. Улови друга улица, по посока на това здание. Но намери, че тая черква е друга. Тогава съгледа, че се издигаха наблизко и далеко и други кубета на черкви. Това я забърка.

Често минувачи се спираха и изглеждаха тая хубава жена очудени.

Един-двама млади, наконтени мъже почтително подигнаха шапките си и я запитаха или ѝ думаха нещо, което тя не разбираше.

— Боже мой! — пъшкаше тя, като продължаваше да се лута из улиците и да изглежда зданията, прилични по нещо на гостилници.

Па фана да негодува против мъжа си.

— Остави ме, заряза ме, дивакът. Изгуби жена си! Де се е чуло това?

И пъшкаше.

Тя попитваше неволно някои срещнати хора за мъжа си, дано се улучи някой българин. И на влашките им въпроси тя отговаряше въпросително: Туркулов?

— Трябва да е туркиня или да търси някой турчин — казаха си двама офицери, на които пак беше отговорила с тая дума^[1]. Па ѝ магнаха да дойде с тях. Тя доверчиво ги придружи и вървяха заедно около сто метра.

— Crédieu! Elle n'est pas mal. Un vrai type de femme mignonne — каза единият.

(Дявол! Бива си я. Истински тип на миловидна женица).

— Elle plaît vraiment — казваше другият.

(Наистина, привлекателна).

Те повикаха стоящия до ъгъла стражарин и му говориха нещо.

Стражаринът, човек нисък, дебел, с грубо лице, с паднали мустаци въз устата, дойде при нея, поздрави я и я попита:

— Туркул?

— Да, да! — отговори Магдалина радостно. Тя се чудеше как не се сети по-рано да се обърне до съдействието на полицията, за да намери мъжа си.

— Пофтим, домна! — каза ѝ стражарят и ѝ направи знак с ръка да го последва.

Тя тръгна с него поуспокоена.

Няколко пъти полицейския служител се обръща към нея се с тоя въпрос:

— Турку?

— Да, да, да, Туркулов.

И тя се усмихваше щастливо. Как сега ѝ се виждаше симпатичен тоя човек.

Минаха две улици, пресякоха градина с железен стобор. Магдалина пак помисли, че това е първата градина и улицата ѝ се стори, че е една от минатите с мъжа ѝ.

— И каква хитра тукашната полиция! — мислеше тя. — Знаят всеки пътник де е слязъл и как го викат. Как ще да натъркам носа на Цанка, тоя дивак! — После ѝ домиля за него: — И той сега ме дири и се е уплашил за мене... Трябва един цял лев да подарим на стражарят.

Припичаше. Магдалина имаше силна жажда от многото ходене. При едно павильонче на улицата видя, че хората пият вода из чаша, която им наливаше момиче.

Тя направи знак на другаря си, че иска да пие. Той разбра и се отби с нея при павильончето. Но като сръбна от содата, тя се намръщи и остави чашата.

— Вода! — каза тя.

Девојката разбра и ѝ наля вода. Магдалина с наслаждение изпразняше чашата, догдето другарят ѝ разменяше няколко думи с

продавачката на сода. Тя пак зачу думите „турк“, „туркул“.

Стражарят изпи недопитата от Магдалина чаша със сода, па ѝ каза, като си отри надвисналите мустаци: — Мерси.

Продавачката я гледаше любопитно.

— Фрумоза домна — каза тя (хубава госпожа).

Магдалина ѝ се усмихна приятелски, остави ѝ гологан и тръгна пак със стражаря.

Те вървяха като добри и стари приятели. Стражарят, щастлив, че има случай да послужи и даже да кавалерствува на такава миловидна чужденка, често я гледаше приветливо и ѝ изговаряше: фрумоза домна.

Среща им се зададе един файтон.

— Пазещи — каза ѝ той и я отстрани.

Тая дума „пазещи“ я зачуди.

Попита го: „Да не сте българин?“ Но той нищо не разбра, само ѝ кимна ухилено.

— Не е българин — помисли си Магдалина, но влашкият език е разбъркан с български, аз съм чула от *Македонски* в театра, когато играеха „Хъшовете“.

Най-после стражарят ѝ посочи една къща, над която се развяваше червено знаме.

— Не е това! — каза тя и се спря нерешително. Зданието съвсем не приличаше на гостилницата ѝ.

Но стражарят сочеше с пръст зданието и я приканваше с убедителни знакове да го последва.

— Тука ли е? — попита тя твърде зачудена какво ще прави мъжът ѝ в тая къща с червения байрак.

— Да, да — отговори утвърдително стражарят.

[1] Turcu, Furgul — по румънски значи турчин. ↑

III

Като дойдоха до портата, той натисна копчето на електрическия звънец. Вратнята се отвори и излезе един висок, дългомустакат човек, с фес, с арнаутска ризница, ален чепкен, обшит със злато.

На Магдалина трепна сърцето от радост. Арнаутинът ѝ се видя по-близък, по-свой човек от всички тия власи.

Стражарят му разправи нещо, предаде я на арнаутина, поздрави я и тръгна.

— Чакай! — и тя извади, та му даде четирите гологана, които ѝ останаха.

— Бо да прѐсти! — поблагодари ѝ полицейския служител.

— Имат и бог да прости — знам това от *Македонски*. — Дали го помнят тук още с ризницата — думаше си Магдалина; но тя нема време да довърши размишленията си. Арнаутинът ѝ проговори: — Буюрун, мадам! — и тя тръгна покорно след него.

— Какво ще прави тука Цанко?

Влязоха в широко антре с паркет, после в една стая мобилирана с кадифени кресла и канапета. Арнаутинът я по-кани да седне, па излезе.

Магдалина, като чакаше мъжа си, изглеждаше богатата стая. На стената висеше голям образ на султана в златно кръжило.

— Какво прави тука тоя султан — зачуди се тя, — и Цанко при него?

На един украсен със седефени шарки стол стоеше пѐстро фарфорово наргиле, с увит около него, като червена змия, маркуч. Имаше фотографии по стените. Те представляваха се хора с фесове и с ордени по гърдите.

Вратата се отвори и влезе един млад изящен турчин, с интеллигентен вид.

— Кой османлия търсите, госпожо? — попита я той вежливо.

Тя не отбираше турски. Ограничи се само да изрече името на мъжът си. Той я попита по францужки. Тя дигна рамена.

И той дигна рамена.

Това беше драгоманина на турското в Букурещ посолство, дето била доведена от досетливия стражар.

Чиновникът разбра, че тая жена по погрешка е доведена тук.

— Не е ли тука Туркулов? — попита тя, обфаната отново от безпокойствие. Ефендите разбра, че Туркулов е собствено име и че търси някого, който носи това име.

— Йок — отговори той.

Само тая дума разбра. Тогава стана плахо, за да си излезе. Турчинът я попита пак, като си припомни окончанието на името.

— Москов? Сърб? Булгар?

— Булгар! — извика Магдалина.

— София? Варна?

— София! — отговори Магдалина. Надеждата изново я съгръ.

По лицето на ефендите се изписа удовлетворение. Той клюмна усмихнато, повика арнаутина-гавазин и го попита за адреса на българското агентство, записа го на един лист хартия и й я даде с думите: — Мадам, булгар консулато.

Магдалина му благодари с лека усмивка.

Той се извърна към гавазина: — Я заведи госпожата до главната улица, оттам сама ще се управи с бележката ми.

IV

До главната улица имаше доста разстояние. Магдалина с арнаутина вървяха заедно, като сегизтогиз разменяха мимически движения, с които си отговаряха на неразумени въпроси.

Арнаутина се улучи човек надарен с особено рицарско чувство към жената, оставена временно под закрилата на неговата храброст и такт. Величествено се размяташе ризницата по тротоара и минавачите очудени гледаха тоя исполин с тая малка жена, той имаше изглед на човек, който се готви да убие с юмрука си всеки, който би дръзнал да оскърби даже с един нескромен поглед госпожата. Някои земаха Магдалина за дъщеря, жена или роднина на някой посланик и с почит се отстраняваха.

Магдалина стискаше билетчето на ефендите и мислеше за мъжа си и за терзанията му в тая минута. Мислеше си още колко митарства има, доде се намери с него, защото и в българското консулство не можеха да знаят името на една гостилница, която и тя не знае.

Добросъвестният арнаутин фърляше зверски погледи на някои от срещнатите, които си позволяваха да се вторачват твърде в Магдалина, а като пресичаха улицата викаше повелително на файтонджиите да спрат или да се отбият. Това силно ласкаеше Магдалина: тя пръв път в живота си се виждаше предмет на такова внимание.

Като излязоха на главната улица, арнаутина, преди да се раздели с нея, даде ѝ устни насочвания. Тя само климаше приветливо, без да разбере нещо, като се вглеждаше в огромните му мустаци, които стърчаха застрашително високо над главата ѝ.

Стисна му ръката с признателност и продължи пътя си сама, спирайки се неволно пред модните магазини или се оглеждаше в стъклата им, дето виждаше бузите си твърде разчервенели. Даже видя брадавичката си и се усмихна.

— Ако ме дири мъжът ми, по тоя белег ще ме дири...

При един такъв магазин, дето прикова вниманието ѝ една прекрасна сламена капелина, с чудна копринена фльонга в средата, с

брилянт между венче от сапфири, съгледа, че е изпуснала книжката. При това откритие тя се изново обезпокои. Тя се озърна плахо. Слънцето залязваше. Продължи пътя си и пита на няколко места за българското консулато — „булгар консулато“ — без да получи свестен отговор, и си отиваше напред: гладна, уморена, подвлякла крака. Дойде ѝ на ум да земе файтон, но като се сети, че няма пари, отказа се от това намерение.

— Както ми разправяше арнаутина, ще е близо тук някъде! — И тя попита един стражар за българското консулато.

Той дигна равнодушно рамена, види се, не я разбра или не знаеше това консулато. Но други един доби вид, че разбра, и ѝ посочи в дъното на една напречна улица.

Тя действително можа да види едно знаме, че се развява тамо. Скоро щеше да мръкне и едничката ѝ надежда оставаше там, при оня байрак. Как ѝ тупаше сърцето, като го приближаваше. Още по-близо тя видя, че там са два байрака, от двете страни на една отворена порта, с арка отгоре, В двора, заградени с железен стобор, се зеленееха дървета.

V

Магдалина влезе запъхтяна под арката, на която в здрача не можа да прочете надписа. Имаше под дърветата много кръгли маси със столове при тях, празни. При всичко, че никой гавазин я не посрещна, тя се запъти из алеята към павильона в дъното на двора.

Пресрещна я един господин с бяла вратовръзка и с фрак и я попита какво желае.

— Тук българ консулат? — попита тя запъхтяна келнера.

Той ѝ отговори по-напред със слова, после със знакове, че тука няма такова нещо.

Магдалина позна тогава, че това е градина и бирария и изпъшка безнадеждно.

Тя беше премаяляла и седна при една маса. В тоя миг дворът се осветли с фенери и се появиха някои гости.

Магдалина стоеше слисана, безпомощна и се готвеше да заплаче и не виждаше господина с бялата вратовръзка и с фрака, който стоеше неподвижен пред нея, очаквайки да му поръча нещо.

Но той я остави, понеже вниманието му отвлече един нов гост, човек млад още, с рижи бакенбарди, изящно облечен, който вървеше из алеята, въртейки небрежно бастуна си.

Те се спрязаха малко време, като гледаха насам. После господинът с бакенбардите се запъти към масата, дето стоеше Магдалина.

Господинът с бакенбардите я поздрави учтиво по български. Магдалина дигна очи. Тя го не познаваше. Но като чу българското „добър вечер“, нова надежда я ободри. Тя го попита за българското консулато. Непознатият ѝ отговори, че в тая улица е персийското консулато, и изказа готовност да я заведе в българското. При всичко, че той говореше завално, неправилно български, като един чужденец, незнающ добре езика, Магдалина с удоволствие прие тая среща и не се зачуди, когато той ѝ поиска позволение и седна при масата.

Той изслуша, с живо наглед участие, одисеята на Магдалина из Букурещ и впиваше остро погледа си в милото ѝ развълнувано лице. Тя неволно усети доверие към тоя любезен господин, тъй изящен, тъй почтителен. Без да я пита, той деликатно ѝ поръча бира със закуски. Магдалина, подир дълго отказване, склони да приеме угощението му — тя премираше от глад, — след което щяха да идат при консулатото. Мнозина други гости от други маси поглеждаха усмихнато или завистливо тоя господин, честит в обществото на такава напета дама.

Внезапно господинът с бакенбардите съгледа, че влезе в градината една висока млада госпожа, извини се и отиде при нея. Магдалина остана сама втрещена.

VI

Когато Цанко Туркулов изтърва, по една непростителна разсеяност, съпругата си при паметника на Михай Витязя, той я дири в тълпата напразно, а после се затече към една друга госпожа и я гони доста надалеко, за да се убеди с ужас, че се е припознал.

И защуря се да търси Магдалина.

Като изгуби надежда да я види на тоя булевар, той се затече в гостилницата си, разумява се, безплодно. Тогава съобрази, че жена му не знае името на гостилницата, чийто латински надпис и не би могла да разбере, нито можеше да се управи из непознати и забъркани улици до нея. Па се сети, че тя няма и пари.

Уплаши се Цанко и се залута да я дири из околните улици, на посока.

Случаят го среща с познатият нам стражарин, с падналите въз устата мустаци. Той и нему зададе въпроса си, зададен досега на петнайсетина пазители на тишината — той знаеше влашки.

— Съгледахте ли жена ми, една чужденка, да ходи тъдява?

Вместо ужасното и кратко: „Нам възут“ (не видях) или нямо повдигане на рамена, тоя път Цанко чу питането:

— Чужденка? Каква беше?

Цанковите очи светнаха.

— Една малка жена, със сини очи, с чипичък нос и с една брадавичка наляво на брадата.

— Видях я — каза стражарят.

— Видяхте я? — Накъде отиде?

— Вие сте неин мъж?

— Да.

— Турчин?

— Не!

— Тя приказва с мен, но тя търсеше турчин.

— Защо е търсила турчин?

— А, господине мой, не зная това. Друга ще е вашата жена, щом не сте турчин. Малко ли госпожи имат сини очи и брадавички?

Стражарят разсъждаваше нещо на умът си.

— На какъв език приказваше?

— На никакъв. Само едно казваше: „Turcul!“

— Жена ми е! Аз съм Туркулов! — извика в полуда от радост Цанко и поиска да прегърне стражаря.

След две минути един файтон като стрела фучеше към турското посолство.

Оттам файтонът като стрела фучеше към българското дипломатическо агентство.

Оттам файтонът като стрела фърчеше към полицейското комисарство.

Полицията и тя тури на нога всичките си средства.

Стражарят, който погрешно прати Магдалина към персийското консулато, даде показанията си на комисаря. Един файтон с него и Цанка изтрещя в персийското консулато, късно.

Но стражарят пред зданието обади, че видял подобна жена, но тя влязла в градината.

Хай в градината!

Имало такава жена с чипичък нос и с брадавичка, но тя вечеряла с домно Липяну и излезли алабраце.

— Домну Липяну? — извика комисарят.

— Кой е този Липяну? — попита запъхтян Цанко.

— Един от най-опасните донжуани на столицата. Ето странен случай!

— Какви са тия донжуани? — питаше Цанко безпокойно, отчаяно слаб в областта на литературата. — Разбойници някакви?

Комисарят се усмихна:

— Тоест... своего рода разбойник... Животът не взима, но...

Цанко настръхна.

— Господин комисар! Искам си жената честна и непокътната, както я доведох у вас! — викаше Туркулов и въображението му работеше немилостиво и неговото сърце изпитваше мъките на пъкъл...

— А, господине, в нашите сили е да ви я повърнем здрава и читава — този злодей Липяну никога не убива жените — останалото зависи от въззренията на мадам Туркулова... Вие най-добре

познавате... темперамента на съпругата си и в един град, пълен с опасни примки и съблазни, като нашия, благоразумните мъже внимават да не изгубват жените си...

Комисарят прати стражар да наиде домну Липяну, пожела всяко благополучие на Туркулова и отиде по друга работа.

VII

Туркулов се скита цели часове из осветлените улици и разглежда всяка жена с кавалер. Веднаж даже извика по име Магдалина, като я видя гърбом под ръка с един господин, и понеже изглеждаше, че тя си прави оглушки и не се извърна, той енергически я стисна за лакътя, ужасен в същия миг, като видя друга жена. Господинът, възмутен от тая дързост, поиска да повика полицията, но Цанко изчезна в мрачината.

Главата му се пукаше от мисли.

— Тя е такава срамлива!... Как да излезе алабраце с един чужд мъж!... И да приеме да я гощава още!... — И дойде му горчиво на ум българската пословица: „Кокошка и жена синор нямат“. — Право имат турците, дето казват: „На жена калъч дай, воля не давай!“... Но аз съм пак крив: защо я изтървах! — И той кроеше вече в ума си да я напуща...

Той се скиташе в полуда. „Не, няма да я напуща! И как ще може без нея?“ После помисли мрачно, че каквото и да се случи, Магдалина ще бъде доведена в българското дипломатическо агентство.

— Тя все ми се сърдеше затова пусто име: Туркулов, мислеше си той, — но сега благодарение на него аз ще я намеря. Всяко зло за добро... — Той пак отиде на агентството, но му казаха, че я няма там.

И ужасните мисли продължаваха да ровят и горят, като нажежени шишове, мозъка му.

Той се върна отчаян в гостилницата си. О, чудо! О, щастие! Там намери Магдалина и друго българско семейство. Те се бяха случайно намерили в градината и дошли заедно в гостилницата (градинския слуга по невнимание беше дал неверни показания).

— За срамотата! — казваше още развълнуваната Магдалина подир първите обяснения — да ме изгубиш!... Ами какво ще стане с нас ако вземе някой да ни опише и ни напечата?

Съпрузите Туркулови прекараха, до тръгването на увеселителния влак, още два дена в разходки из Букурещ. Излишно е да питате

откопча ли се на минута поне Цанковата ръка от Магдалинината...

София, 1900

ПРОЩЪПАЛНИК

У Никифорова, богатия софийски гражданин, предстоеше да се извършва на третия ден на Коледа, вечерта, прощъпалника на първородния му син Николча.

За бащата и за майката, ощастливени с наследник, това събитие беше особено радостно и честито. Те бяха поискали да го отпразнуват по най-бляскав начин в средата на роднини и близки семейни приятели.

Разкошно и с вкус накинчения салон, озарен от висяща лампа — люстра, която заливаше с приветлив светлик скъпите белгийски килими, кадифените, вишнев цвят, кресла, златните кръжила по картините и на голямото огледало, и всичките ония дребни накитни неща от мрамор и бронза, с които ръката и тънкия вкус на младата домакиня бяха умели да повишат привлекателността на великолепната обстановка.

Единият кът на салона се пълнеше от високата „йолка“, устроена по Коледа, за радост на сина, пресно руско нововъведение в нашите столични обичаи. По нейните тъмозелени клони, посипани с изкуствен снежец, за да се науми бориката в зимната си премяна, и умотани с паяжина от блестящи сребърни и златни жици, висяха във вид на фарфорови чашки или цветни кандилца многобройни кошнички с конфекти, бонбони, шоколадчета — всичко това назначено да изпълни с радостен възторг очите и душата на малкото човече, царят и славата на къщата, в която тая вечер беше и героят.

Домакинът, четирийсетгодишен мъж, висок, пълен, с поглед внушителен, господарски, с движения самоуверени и резки на човек, привикнал да повелява, сам шеташе и даваше последните разпореждания на прислугата, за да бъде всичко в ред за приличното посрещане на очакваните гости. Жена му, черноока хубавица със среден ръст и с малки красиви бели ръце, влизаше и излизаше, шумейки с копринената, залепена на стройната ѝ снага, рокля, носейки

със себе си атмосфера от тънки благовонни миризми, и фърляше надзорни погледи върху уреда в салона и извън него.

Третият член на семейството — героят сега — Николчо — не се показваше. Чуваше се само сребристият му вик в ближната стая, често пресичан от радостни изхълцвания или плач, според сполуката или несполуката да достигне вървешком стола — гимнастиката, на която го обучаваше слугинята, приготвяйки го за тазвечерния подвиг.

Гостите задохождаха. Най-напред семейството на Костаки Аргиров, кум Никифоров, виден търговец, после белобрадия дядо поп Сребро с попадията и двете си дъщери, тоже сродници, почти едновременно с майора Грудова и жена му, прелестна и модна дама от висшия свят, а най-сетне домакините посрещнаха високопоставения чиновник от министерството Врачевски и г-жа Врачевска, дебела, но миловидна трийсет и пет годишна жена, твърде гиздосийно и модно облечена, малко вятърничка за възрастта си, и доктора Галева, с напреднала възраст обществен деятел, със строго, разочаровано лице, на когото политиката бе побъркала на докторското поприще, а докторското му на политическото... Ето защо при неговото появяване разговорът незабавно мина на политика.

— Не, аз ви казвам пак: ние българите няма да се оправим, ние не сме узрели за политически живот, ние сме още в оная детинска стадия, когато трябва пръчка за децата, а не нож в ръцете им. Конституция имаме, нали? Ний способни ли сме за конституция? Омаскарихме всичко. Едни други ще се изядем... Тъй ако отиваме още малко, ще пропаднем, та и никой не може да ни избави от тая пропаст... — продължаваше докторът обичните си еремиади и зловещи прокобвания за участието на отечеството.

— Пак политика! Оставете я джанъм, да си видим радостта — обърна се поп Сребро. — Катинке, де Николча да го видим?

— Парашкева го облича сега — отвърна г-жа Никифорова.

— Та именно, там бъркаме я: от политика бягаме, оставяме я на вагабонтите, те да ръководят съдбата на държавата. Честните и опитните родолюбци са оттикани, умните си гледат своите работи — нека общите да горят на огън... — подзе ядовито доктор Галев.

И Врачевски поиска да отклони разговора на друга страна, защото докторовата критика го туряше малко в неловкост, и той попита

уж случайно майора:

— Кажи ново-вехто, господин Грудов.

— Какво заповядате? — каза майорът, като стана от мястото си, дето се бе случил между баба попадия и жена си, и седна при Врачевски, за да може да го чуе отблизо, понеже баба попадия с двете си дъщери, госпожа Врачевска и госпожа Аргирова бяха дигнали голям шум едновременно по важния слугински въпрос и скъпотията на яйцата, та заглушеният майор почти нищо не бе можал да чуе от важния разговор по политиката.

Когато зачу повторния въпрос на Врачевски, той каза:

— Нищо не знам... Ах, да! Тая вечер се научих, че Мартинов се отровил.

— Кой Мартинов? — попита и дядо поп, като махна повелително на баба попадия да не пици.

— Казаха, че е Мартинов, поетът.

— Бре!

— С какво се е отровил? — попита докторът.

Тая лакома новина въдвори мигновено тишина в женската част на обществото. Удивления, охкания, смайвания.

Жените обсипваха майора с въпроси.

— Ами кой е тоя Мартинов? — попита пак поп Сребро, комуто оставаше неясно нещо.

— Мартинов поетът, писателят бе! — отговори докторът. — Трябва да е зел стрихинин в силна доза или цианкалий.

— Баснаджият ли? — извика очудено поп Сребро, като се сети сега за кого е реч.

— Не, той не пише басни — забележи майорът.

— Календарджият де — поправи се попът.

— Не е календарджия, джанъм — каза майорът: — Той е писател и поет, много талантлив, кой го не знае.

Тия обяснения никак не измениха ниското попово мнение за Мартинов. Той никога в живота си не беше си дал труд да различи тия разни понятия: календарджия за него беше всеки, който пише книжа, печати ги и ги продава, за да се поминува. За Мартинова той знаеше само това и ето защо по лицето му се появи изражението на някакво чувство средно между жалост и презрение.

— И каква ще е била причината? — попита трети път госпожа Врачевска.

— Доколкото може да съдя от един по-предишен разговор с Пиперкова, негов най-ближен приятел — пое майорът, като си изтърси пепелта от цигарето в бронзовата изваяна пепелница, — причината да посегне върху живота си ще е бедността, по-добре — глада.

— А!

— Да, гладът и огорченията. Мизерията и грижите го отчайваха още от дълго време, откогато бе изваден от служба и фърлен на пътя с жена и три деца, поради независимия си характер. Той беше все мрачен, умислен; имало минути, в които дохождал в отчаяние. Той казвал често на Пиперкова: „Пиперков, дотегнал ми е тоя мизерен живот, ядове и тегла, някой път ще си пръсна главата с куршум“...

— А земал отрова, като жена — забележи строго попът.

— Затова го гледах — каза докторът — все такъв смутен... трябва да е... Въобще, който е поет, е болен човек — прибави с доктринален тон Галев, — или по-добре: серсем човек. Един човек със здрав ум и с мозък в главата би потърсил друга печалба, вместо да гладува от писателство. На Мартиновата постъпка може да се реши само един извезян глупец.

— Позволете, г-н докторе, глупец не е Мартинов, а, напротив, твърде даровит поет, чието име се славеше...

— Чието име се славеше, а коремът му куркаше — каза докторът. — Кой купува у нас книги?

Няколко време следваха всякакви догадки и тълкувания за причините на това самоубийство и нещастните му сетнини за Мартиновото семейство. Както обикновено, новините за чуждите злощастия са най-питателна храна за един оживен разговор и сегашното известие внесе благодетелно освежение в беседата, станала бледна и незанимателна от докторовата политика.

— И за какво му бе тая слава? Аз съм го виждал няколко пъти — вехтък, вехтък! — каза Аргиров.

— Вчера пак срещнах одного от тях с книги под мишница... продава ги из улиците... Ама пазил ме бог да купя нещо — каза поп Сребро.

— А бе, не е, дядо попе: ти за друго го разбираш! — пресече го докторът.

Офицерът пак пое:

— Ако славата му не даде хляб, тя му спечели врагове. Голямата му дарба възбуди завистта на ония, които тя засягаше. Пиперков ми казваше за мълчалив един комплот на пишущите братя, който от дълго време правил живота на Мартинова несносен. Непрестанните злъчни и от всички страни печатни нападки, хули, клюки, обезценяване на трудовете му, отричания таланта му го правили нервен, раздразнителен, уязвявали извънредно чувствителното му самолюбие и убивали съня и здравето му. — „Видиш ли тоя концерт от вълчи воеве против мене, брате, казвал той на Пиперкова. Той ще ме убие, слаб съм, няма да устоя: от чуплив кристал съм направен, не от гранит. А в тая злощастна България на един писател е нужен при таланта, и желязна душа, и железен юмрук, който аз нямам...“ От една страна самолюбието, от друга — черната сиромашия при горделив характер докараха злото: нервната раздразнителност сломи духа му, а отчаянието уби куража му; такъв е нашия обществен живот.

Аргиров помисли и каза, като допи чая си:

— Пак обществото криво, пак България лоша, зловна, завистлива! Така пеят всичките глупци, за които светът е лош, защото те не знаят ни на себе си да бъдат полезни, ни другиму.

— Извинете, Мартинов беше полезен със своята литературна деятелност — каза Врачевски.

— Кому беше полезен?

— На обществото... на народа, в духовно отношение, разбира се.

— Защо тогава не живее?

— Защото у нас перото не може да храни, книжната търговия няма пазар.

— Щом няма пазар една стока, то значи, че тя се не дири, че не трябва. Повтарям ви, той е глупец и ненужен човек и на себе си трябва да се сърди само.

— Непрактичен, но не глупец — възрази майорът.

— Глупец. Позволете ми: какъв бихте ме нарекли, ако вместо да правех търговия с жито и пашкули, аз изнасям на тържището гладки валчести камъчета, извадени из дъното на Искъра? Може би тия камъчета подир сто години да потрябват за нещо някому и да добият

цена, но сега с тях аз ще мога да постигна едно нещо: да умра от глад или от отрова като негова милост, без да имам право някого да обвинявам. Тъй ли?

— Имаш право, кумче! — потвърди поп Сребро. — Хай наздраве, да е жив наследникът! — и той изпи чашката с бенедиктин, що поднасяше слугинята.

С изключение на майорът и Врачевски, всички се съгласиха много или малко с практическите възгледи на Аргирова. Майорът възрази нещо, но слабо, чувствувайки правотата на студената му логика.

— У нас, бай Грудов, писателска слава и сит корем не могат да вървят заедно — заключи Врачевски.

— Богат ли си — славен си, беден ли си — лови звезди от небето — вятър — добави докторът.

— Ако забележа, че някое от децата ми ламти за тоя гладен занаят, ще счита, че това е едно проклятие божие — каза Аргиров. — Ако не ще бащиното си поприще — нека стане чиновник, адвокатин, доктор, орач, буклукчия, но само писател — да е просто...

И попът се съгласи с Аргирова.

— Аз имам две дъщери за женене — каза той, — но двете да имах и в светът един ерген, пак нямаше да му ги дам, ако беше календарджия.

Никифоров, който се завърна из другата стая и зачу последните попови думи, каза:

— Дядо попе, твоите мисли са малко ръждиви, нашето отечество има хиляди души като тебе и като мене, ние ще живеем и ще умрем, без да оставим някакви следи. Славните хора са редки и колкото повече ги има един народ, толкова по е той напреднал и честит. Мартинов наистина е беден, но той е гордост за нас и само хора, които не разбират от високото и идеалното, могат да съдят тъй лекомислено, както прави светинята ти... Славата не се купува с пари, поетът е нещо рядко и високо...

Поп Сребро се ухили и каза:

— Нека тя бъде за другите — славата до нас да не дохожда... такава баснаджийска слава с глад.

— Ех, дядо попе, не отбираш... затова не цениш такива хора.

— Ти белким би искал твоя Николчо да стане поет, да се слави и мре от глад?

Влезе шурейт на Никифорова, който се вслуша в разговорът, па троснато каза:

— А бе не поетът Мартинов, а се отровил някой си Мартинов бакалин.

— Ах! — извикаха всичките.

— Някой си Мартинов от Ючбунар: самоубил се, че имал дългове, та му продали къщата — добави новият гост.

Домакинята влезна в салона със засмяно лице, носейки на ръце Николча.

— Ето го, гълъбчето!

Настана общ възторг. Загалиха, замилуваха, зацелуваха по надутите бузки, по гойните меки ръчици детето. Дядовите попови мустаци го ободоха, то навъси чело, дигна накриво вежди и изплака, веднага утешено от майчината си целувка, от която се разцъфтя ясна усмивка по нежното му бузесто личице и сини херувимски очици.

— Николчо!

— Колчо!

— Колинка!

— Коле!

— Коко!

И галените имена с безбройните драгостни изявления на любов се сипеха върху здравето дете, което сбра сега всичките погледи и сърца. Донесоха му количката с кончето, да я тика напред по паркета, вървейки по тоя начин опряно на нея. Когато то видя елхата, то извика хлъцнало от радост, остави колцата и самостоятелно закрачи към вълшебното дърво с прострени ръчички към висящите богатства на него. Присъствието на това драголюбно и нежно същество тук разля чаровна радост, след одевешния невесел разговор на събранието, и победоносно завоюва вниманията и умовете, и очите, които се не насищаха да му се очудват и радват.

Баба попадия направи с уста движение, като че го заплюва:

— Грозотнико! — каза тя с намусено от сияюща усмивка чело.

— Параскевке, отнеси Коленцето оттатък, нареди прощъпалника — заповяда Никифоров и като се обърна към присъстващите, той

каза тържествено:

— Господа, този стар български обичай е един от най-хубавите наши обичаи и аз държа за него. Но той особено е важен за мене, защото, да ви се изповядам: аз съм малко суеверен: вярвам онова, което предскаже прощъпалника за бъдащото на детето.

— Как да не вярваш? Това си е наредено от нашата вяра — забележи попът дълбокомислено.

— А ще ме попитате: защо вярвам? — продължи Никифоров. — На основание фактите. Някога на моя прощъпалник аз съм вземал майчиния си гердан с жълтиците и сега видите...

— Играеш с жълтици, разбрахме — каза поп Сребро.

— Тоест, станах търговец — жълтиците, парите тогава значеха търговия... Бачо на своя прощъпалник земал кръста...

— И станал поп, бог да го прости — допълни поп Сребро.

— Малкият ми брат Димитър грабнал ножът...

— Хайдутин? — избъбра попът.

— За тогава, дядо попе... а сега офицерин.

— Истина — офицерин. Как се сбъдна! Божия промисъл. — И поп Сребро се прекръсти.

Майорът забележи:

— Любопитно е, че и аз съм бил вземал ножът и баща ми си помислил, че ще стана касапин.

— Не е много сбъркал. Тоя кръст, дето го получи за „храброст“ на гърдите подир Сръбската война, какво е? — усмихна се докторът.

Поп Сребро се чешеше в тила и се мръщеше, вероятно искаше да си спомни за своя прощъпалник.

— Та видите — продължи домакинът, — в нашата фамилия предсказанията на прощъпалника не са лъгали ни един път. Сега разбирате колко е голямо и справедливо моето любопитство тая вечер.

Докторът и Врачевски потвърдиха също, че някаква тайнствена воля се намесва в случайностите на тоя обичай.

Не произволно и слепешки детето грабва тоя или оня предмет, а по силата на някакъв вътрешен нагон, някакъв сляп усет, инстинкт, разумен магнетизъм ръководи първото движение на ръчицата му... Може би тук се проявява и атавизъм... Припомниха и други примери за сбъднати предвещания. Другите безусловно се присъединиха към тяхното мнение. Баба попадия спомни, че брат ѝ зел дивитя, а той бил

двайсет години капзамалин в турско време, винаги с дивит и тефтер в пояса — капзамалин и умрял.

И цялото общество тука се намери в хипнотическо веруеще настроение. Скептичен остана майорът, но той от такт и приличие не иска да нарушава ненужно умилителната общност в мислите и да накърнява с неуместни усъмнявания тържествеността на стария български обичай.

Домакинята, лучезарна от щастие и младост, пое от слугинята сребърната широка синия с предметите на прощъпалника и заедно с мъжа си ги наредиха въз килимче, постлано на паркетния под. Една ламба наскредем килима осветяваше следните вещи:

Куп жълтици (те означаваха търговец).

Кръст (духовно звание).

Орден (чиновник).

Детска сабица (офицер).

Пасти (чревоугодец).

Чаша вино (весел, жизнерадостен човек или пияница).

Китка цвете (кавалер и женолюбец).

Един подвързан в червено том „Стихотворения Пушкина“ (поет, писател)!

Умните и честолюбиви родители туриха последният символ на оня край, който почти оставяше в сянка под увисналия край от покривката на масата. Отсам, най-близо до погледа на детето, блещяха жълтиците, после орденът и сабицата. В увлечението на своята нежна родителска любов те си допуснаха тая невинна хитрост, уверени, че улесняват работата на орисията.

Златото лъскаше и блестеше съблазнително под яркия светлик на двете светила; блестеше весело и кръстатия орден от емайл, златообкован с алената си александровска лента. Сабицата, като едно бяло зъмче, лежеше красиво на килима.

— Облог правя, че ще налети право на жълтиците: сегашните деца са хитри — забележи поп Сребро, като впиваше погледа си в лъскавата купчинка.

— Аз съм за сабята — усмихна се майорът — и искам да черпи шампанско господин Никифоров: тя значи войник, значи генерал.

— Колчо да гледа ордена, ордена! — извика докторът. — Сега този, а като стане мъж — друг, с лента през гърдите — министерски! Помнете ми думите, орденът ще вземе!

Никифоров извика тържествено към жена си:

— Коленцето сега!

Радостни възклицания посрещнаха пак детето, когато госпожа Никифорова го внесе в салона.

Тя го сложи, закрепил на краката му и каза нежно:

— Коко! Там, там! — посочвайки му прощъпалника.

— Коленце! Вземи, вземи! — каза му галено и бащата, като ръката му сочеше прощъпалника и, неволно може би, право в златната купчинка.

Всички със замръзнала усмивка на лицето следяха с напрегнато внимание движението на Николчо. Детето, като видя предметите, хлъцна от радост, която се изрази чрез някакъв самодоволен звук, полувик, полусмях, получуруликане. Па с прострени ръчици то закрета смешно с неукрепналите и разкрячени нозе право към съблазнителните вещи.

— Нали ви думам — право там отива — избъбра поп Сребро.

Николчо действително приближи златото, наведе се да грабне с разперените пръстчета лъскавото купче, но внезапно погледът му мина на съседните предмети и то посегна към сабицата.

— Генерал Никифоров! — Шампанското! — извика весело офицерът, като погледна бащата.

— Яй... яй... — изсмя се детето, което, без да свали ръката си до генералския символ, премести я над китката.

— Чапкъл! — извика засмян, но недоволен бащата.

Дамите се изкикотиха лукаво.

— Ще гори жените — каза майорката.

Но детето пак се спря в нерешителност, сякаш засрами се, тури пръстче в уста, като да се затрудняваше в избора, па очите му се впиха вторачено в кръста.

— Земи кръста, къзъм — извика щастлив попът; — от тебе ще излезе владика, а не орман папазъ, като дядо ти попа.

Но Николчо не пипна кръста, а гледаше нерешително на всичките предмети.

Непонятното колебание на Колето да си избере нещо замени напрегнатото любопитство с тревожно чувство...

— Коко! Я виж как свети? — и майката посочи жълтиците, за да пренесе пак вниманието му на тях.

— Ъхъй, хъй! — изсмя се детето, па се наведе и грабна с двете ръце червената книга — томът със стиховете!

— Ах! — извика Никифоров.

Недоумение, почти досада, се изобрази по лицето му.

— Славен писател ще стане! — извика майорът.

— Велик поет! Пушкин! — извика Врачевски.

Никифоров погледна жена си стреснато.

Попът бърбореше нещо недоволен.

Аргиров също измънка нещо с кисело лице.

Докторът Галев пошушна:

— Празна работа. Аз не вярвам в тия предвещания.

Беседата сякаш стана хладна и увяхнала.

Тя се оживи пак, когато се сложи трапезата за нощно закуване. Запиха се здравици с шампанско. Никифоров задуши неприятното си чувство и придоби весел вид. Той учтиво поблагодари за изразените при тостовете от Грудова и Врачевски пожелания за успеха на Колча в поетическото поприще и като интелигентен и със светски правила човек даде духовито тона за приятни и живи разговори.

Къде полунощ гостите се сбогуваха и си излязоха весели и благоразположени. Когато Никифоров ги изпрати до вратнята с жена си, той се обърна към нея с внезапно намусено лице:

— На кого се е метнал? Та в нашия род не е имало просяци!

Вратнята се затвори. Навън зимната нощ, ясна и студена, покриваше с дрезгавата си тъмнина улиците, къщята, пространството. Далек шум от фойтон тресеше нощния въздух и нарушаваше тишината и съня на нещата. Брилянтоподобни звезди блещукаха на тъмносиния свод, тайнствено и глухо надвесен над заспалата столица. Близо една весела група младежи, пеейки къс от опера, мина шумно и се отдалечи в мърчината на улицата. После покоят пак се възцари в цялата природа, при нямото мигане на небесните звезди, пътуящи тихо из дълбочините на ефира.

ПРОСЯК

Януарският студен вятър духаше силно навън, като дигаше сегиз-тогиз талази прах из Раковска улица. Стъклата на прозорците леко се тресяха и чаткаха. Пушекът от срещния комин, брулен от духлото, летеше полегато на противната посока. Безоблачната снеговита Витоша, под студените лучи на слънцето, забиваше настръхнала и измръзнала своите скалисти чуки в зимното небе.

Насреща, на плочника, стои старец просяк.

Той винаги стои там.

Дрипав, с нещастно, жалко, оглупяло от глад лице. Полите на съдраната му горна дреха се развяват от вятъра. Той често ги прибира и още повече се гуши.

Стои той на своя наблюдателен пост, неподвижен, като часовой на стража, с очи вперени в редките минувачи, на които сваля озобана кожена шапка.

Минувачите минуват бързо, равнодушно; някои от тях му климват на поздравлението. Един даже фана капелата си.

И отмина.

Просякът го изпрати с поглед жалък, тъп и пак се извърна към други минувачи.

Сега идеха госпожи три, разкошно пременени. Той сваля шапката с принижен вид.

Двете го изгледаха, по всяка вероятност, без да забележат тоя нещастник. — Едната, най-хубавката, го забележи обаче, спря се и бръкна някъде в джоб на роклята, па отмина с другарките си. Очевидно, мъчно ѝ бе да тършува дребна монета в тоя студен вятър или пък не намери такава. По лицето ѝ пролетя нещо като сконфузване, като извинение пред просяка, който изпрати и трите със своя жалък, тъп и равнодушен поглед, поглед, привикнал вече така да изпраца.

Вятърът пак духна, като дигна нови облаци прах, и старецът се сви и прибра полите си с черните вкоченясали ръце. И пак гледаше за

друзи минувачи.

София, 1904 год.

УБИЙСТВО

ИЗ ПРИКЛЮЧЕНИЯТА НА ЕДИН ЛОВЕЦ

Наближаваше среднощ на 31 декември. Няколко приятели, свикани в къщата на доктора М., очакваха, при чай и приятни разговори, да посрещнат другарски новата година. По едно време беседата дойде на мрачни истории, заразказваха за страхове, трагични събития и опасности. Понеже дружината настояваше да разкаже и той нещо подобно, докторът се усмихна, поглади брадата си и подзе така:

— Миналата седмица бях ходил пеш да бия патици къде Горубляне, край Искъра, и се връщах късно за София. Заздрачаваше се, гъста мъгла падаше въз снежното поле, дотолкова гъста, щото окото ми едвам съзираше мътно борчетата, посадени край шосето. Беше пусто, никой се не виждаше. При ханчето се стъмни. Мъглата на всяка минута се сгъстяваше и талазите ѝ забуляха всичко около мене.

Когато дойдох къде третия километър, на близко разстояние от мене мярнаха се в мъглата хора. Тия хора не вървяха, а стояха на едно място, малко настрана до хендека. Аз повървях още към тях и можах да позная, че там са двама шопи и вършеха нещо странно: единият се беше навел, а другият стоеше прав. Те не говореха, а някакво глухо шатрене се чуваше. Неволно се спрях. Не страх, а недоумение ме обзе: какво правеха тия хора в мъглата, на това място, по тоя късен час? Скоро забележих, че не бяха двама, а имаше един трети, той лежеше долу: видях един силует като човешки крак, който дигаха нагоре и който мърдаше... После и правият шоп се наведе — те двамата работеха с бързина, не обръщаха внимание на мене или ме не виждаха в залисията си. Неопределеното глухо шатрене и шумолене, каквото става, когато се дърпа и мести на земята някое тежко тяло или се съблича силом дреха, пак се чу още по-силно. Моето недоумение не трая дълго, то се обърна на истински страх: аз чух тия думи, произнесени сърдито, с груб дрезгав глас:

— По-бързо му тегли другия крак!... Дай твоя нож, че е по-остър.

„Някакво престъпление“... мина ми през ума и аз усетих, че косите ми щръкнаха. Замириса ми на кръв, на прясна кръв. Нямах съмнение: аз присъствувах пред едно зверско злодейство, на едно убийство, съединено с грабеж! Един ужас ме нападна, ледна струя мина под всичката ми кожа, краката ми се разтрепераха и аз ударих назад. Аз забързах, колкото ми сила държеше, без да се обърна. Пред мене всичко бе мъгла, сиво, тъмно, непроницаемо, хаотическо. Аз успях благополучно да стигна спускът пред моста. Само тогава се посъвзех и се обърнах назад, цял облян с горещ пот. Нищо се не виждаше, нищо се не чуваше в запустелия тъмен кър.

Потропах на ханчето, отвори ми момчето. Аз влязох бързо, но се пазех да издам уплахът си и се мъчех да бъда спокоен. Момчето се зачуди, като ме видя пак, то бе самичко сега в хана. Аз го накарах да заключи вратата и влязох, та се заметнах в една стая, дето изтървах пушката си, която бях забравил, че ми е в ръцете, та тя и не беше пълна.

Не ядох, защото бях като в треска, ами се сгуших на дървения въшкав креват на ханджият и цели часове в главата ми беше хаос. Картината на убийството беше жива пред очите ми, с всичките си ужасни, подозреваеми подробности. Всеки най-малък блъсък или шум в кръчмата ме стряскаше. Наполовина буден, наполовина с бълнуване, аз преминах дългата нощ, зънейки от студ и в мрака, защото ни свещ, ни огън не исках да запаля.

Заспал съм най-после и се сепнах чак по изгрев слънце. Погледнах из прозореца и видях селяни на шосето, че отиваха за София. Веднага ме жегна страшна мисъл: какви ще бъдат безпокойствията у дома тоя час, при известието за убития човек на къра?... Излязох и тръгнах за града. Отвъд моста скърцаха и идеха празни селски кола, които бяха карали камъни за града. Погледнах внимателно коларя, за да прочета в лицето му. Никакво особено изражение нямаше там, нито в гласа му, когато той ме поздрави с добро утро. Не е възможно да не е видял нещо, помислих си, но се преструва, за да няма работа със съдилища... По-нататък двама войника срещнах. И те вървяха спокойно и си приказваха благодушно, даже се смееха. Тук паднах в голямо недоумение. Втеляването на шопа си обясних, като знаех хитрината му, но тия солдати? Възможно ли е да не са съзрели дирите от престъплението, та не забележих какво

вълнение по тях? Що беше това? Халюцинация ли съм имал снощи или злодейците са притулили хитро трупа и дирите на кръвта! Във всеки случай аз благоразумно последвах примера на шопа и не ги запитах: що ми трябваше да си навличам подозрения, може би да се заплетат и в процеса. Далечно пред мене се чернееха минали по-рано селяни. Когато приближих към третия километър, с поглед напрегнато вперен напред, ужасната действителност лъсна пред мене: на петдесет разкрача разстояние, близо до десния ров, на снега се виждаше едно червено търкало от кръв! А в рова имаше един труп, почернял от гарги. Част от него беше свободна, та се познаваше, че е съблечен и кървав. Ужасното зрелище ме вкамени. Но съвзех се и тръгнах пак. По снега виждах вече кървави стъпки от цървули — явните дири на злодейците, които са минали към ханчето.

Докторът се прекъсна тук и остави ненадейно гостите, защото едно запъхтяно момче го повика при един болник в съседната къща.

Дружината остана смаяна, в недоумение, под впечатлението на странния докторов разказ, напуснат на най-главното място.

— Чудно е, как да не съм чел във вестниците за убийството — каза един.

— Та нашите вестници само с псувни се пълнят — каза друг, като допи остатъка от изстиналия си чай. — Имаме ли преса? Най-важните събития отминават незабележени, щом не могат да направят от тях политика. Един нещастен шоп, убит пак от шопи, за тях няма значение; а да се убие кокошката на някой партизанин или да се одраци ухото му, олелия до бога, цели реки кръв пролени!

— Ба, мистификация на доктора — каза Р., учител от гимназията.

— Не вярвам — подзе друг, — всичко е правдоподобно.

— Никак не! — каза членът от касацията, — куп несъобразности. Първо: срещнатите хора, които изглежда, че не са видели нищо...

— Аврамов, ти си лош психолог — прекъсна го първият; — поведението на коларя е естествено, като се знае шопската страхливост и природно лукавство... Докторът сам обясни това.

— А солдатите?

— Защо да не предположим, че са излезли на шосето, по косвен път, отвъд 3-й километър, та не са видели трупа?

— Това е вероятно — каза доктор Ф.

— Празна работа, роман ала Габорио̀...

Доста време следваха препирните. Недоизказаното от докторовата история оставяше простор за всякакви догадки и предположения.

— Я не си блъскайте ума — каза съдията; — нашият мил домакин съчиняваше прелестно... Той като човек е сериозен, като лекар — съвестен; но вие знаете с каква слава се ползват ловците... Ловец ритмува с лъжец.

— Браво, браво, господин съдия! — извика доктор М. шеговитосърдит, който се завърна и бе чул последните думи. — Преди да подпишеш смъртната ми присъда, как нема великодушието да дочакаш да чуеш края на историята ми? Значи, прав бях, че не исках да падна в ноктите на правосъдието! Аз бях свършено искрен.

— Кажи края! — извикаха всичките.

— Края е този, че се убедих, че вечерта съм присъствувал на одирането от селяните един заклан от тях вол, вероятно паднал на пътя, когато го карали.

Тая развязка разсмя всичките.

Слугинчето донесе нов чай. Разговорите се продължиха в очакване новата година, като минаха на други теми, по-весели и пак тъй незначителни.

София, януари 1900 год.

**БЪДНИ ВЕЧЕР В СТОЛИЦАТА
КОЛЕДНА ШАРКА**

I

Бъдни вечер.

Голямата ламба с фаянсов абажур, провесена от потона, озаряваше с весела светлина трапезата, около която беше събрано семейството.

На трапезата бяха наслагани блюда с постни яденета и закуски: сърми, туршия с пиперки и с турунджави моркови, фасул, сладко, чер хайвер, мед, ябълки; като венец на всичко една дълбока фарфорова паница с армеева чорба, сгъстена със ситно нарязано кисело зеле, поляна изобилно с дървено масло и посипана разкошно с червен пипер — една от най-лакомите гозби тая вечер.

Освен тях на тая господарска трапеза стоеше още едно необикновено нещо: тучена кадилница с няколко въгленчета вътре.

Почтената старица, майката, баба Цвета, беше украсила трапезата с тия чудеса, както правеше всеки бъден вечер, за да съхрани за потомството си спомена на един простодушен и мил обичай на старината, а още — за да има през цялата година спор и берекет в къщата. Трябва да кажа, че въпреки силните протести от новото поколение, Цвета победоносно беше настояла този ден да се уважат традициите на старото и беше наложила всеобщ пост в къщата.

Макар че беше вече седем часът, вечерята се не почваше. Всички чакаха нещо, с лъжици в ръка, нетърпеливо фърляйки погледи към знаменития саламурев нектар, излязъл из армеевата каца на баба Цвета.

Очакваха още двама членове от семейството: най-стария син и най-младия. Първият се бавеше нейде в града, вторият идеше от Пловдив. Офицерин — подпоручик там, на поканата на майка си той беше отговорил телеграфически, че ще дойде днес. С тая надежда и с тая радост честитата майка беше задържала вечерята чак досега, макар че железницата от Пловдив пристига по-рано.

И тя на всяка минута се ослушваше, няма ли да чуе гърмежа на някой файтон на пътя...

Вратата се отвори, влезе един висок, четирийсетгодишен мъж. Най-стария син. По-младите почитателно се поподигнаха от столовете си.

— Какво! Няма ли още Боримира? — попита той зачуден.

— Чакаме го, Драгое — отговори старата меланхолично; — днес железницата закъсна.

— Отде знаеш, мамо?

— Нали той яви, че ще дойде?

— Напразно. Железницата е пристигнала още кога... Боримир е пропуснал трена и вероятно утре ще дойде — каза Драгой.

— Ако е така, той би ни явил да му се не надяваме — каза майката, на която мъчно беше да се помири с мисълта, че ще вечерят без Боримира.

— А! Богата работа, мамо — каза Драгой, като впери алчен поглед в златисточервената чорба.

— Чакайте! Не пипайте още! Да ида да прикадя по-напред пред иконата, че после и софрата, че тогава...

И баба Цвета пусна в кадилницата зрънца от смирнев тамян, па излезе с нея да извърши благочестивия си обряд.

Един път липсал върховния надзор, дисциплината се наруши. Най-големия син пръв даде пример на деморализацията: той загреба от армеевата чорба първа лъжица, втора, третя; посегнаха и други лъжици и след една минута дълбоката паница се презполови.

Когато баба Цвета се завърна и видя опустошението, тя ги засъди весела.

— Не можахте да потраете! Като вълци сте изгладнели!

— Зазъбица ни улови, мамо — смееше се Драгой.

Майката прикади трапезата и облаци от благовонен дим заплуваха из трапезарията.

Зафана се вечерята.

Но баба Цвета нямаше кеф. Боримировото отсъствие отнимаше радостта ѝ, отслабяше охотата ѝ. Тя хем ядеше, хем в ума ѝ се въртеше образа на младия подпоручик, със златните украшения по зеления мундир и цял обкръжен с някакъв ореол от сияние... Ушите не слушаха шумните разговори на трапезата, а очакваха и дебнеха друг шум, който би се задал отвън. Защото, въпреки уверенията на Драгоя,

тя неволно още продължаваше да се надява и лъже, че може да пристигне героя ѝ по някое чудо...

II

Едно тънко пицчене се чу отвън.

Тя изпусна набодката и с лице тържествующо и радостно обърна се към стария си син.

— Чуеш ли? Железницата иде от Пловдив! Сега чак иде. Какво ми казваше ти, Драгое?

Всички се послушаха в пицченето.

— Да, железницата е — забележи Драгой. — Аз не знаех положително, но заключих, че е дошла, от новите, пловдивските вестници, които видях у Панаха.

— Сега да почакаме! — заповяда майката.

Пицченето се тънко, слабо, се продължаваше; то идеше отдалеко, омаломощено, мязаше на звук, който издава свирката на локомотив, когато приближава станция; само че тоя звук се проточи повече от обикновено.

— Защо толкова дълго свири? — питаха се.

И баба Цвета е малко позачудена от това нескончаемо пицчене на железницата.

— Да не чувахте и вие, щях да кажа, че ухото ми пици — забележи тя.

Неколцина излязоха навън да разберат по-добре.

— Навън се не чува нищо — казаха те, като се върнаха.

— Каква е тази дяволия! — фанаха да се озъртат.

Изведнаж един гърмогласен смях изпълни стаята. Стоил показа на висящата ламба.

— Вижте, тя ни измами!

Тогава чак разбраха причината на пицченето, железничния пискун бил самия фитил на ламбата, който следваше да пее своята чудата песен под влиянието на причини, които не е нужно да бъде човек Архимед, за да си обясни. Като разбра, че мистификацията му биде открита, фитилът млъкна.

Цвета изгуби и последната искра надежда да види младия сабеносец и се намръщи. Вечерята се продължи обаче, весела и шумна.

— Тоя пусти фитил, дето ни излъга! — избъбра горчиво старата пак.

— Мамо, ний най-после ще се разсърдим! — каза ѝ полусърдито полушеговито Драгой. — Ние сме толкова души, но нас не видиш, ние те не радваме, а Боримира се... Ти правиш с това предпочитание да се породи завист в душите ни против твоя Вениамина със златните еполети!... Това не е благородно!

— Защо ме съдиш? Тури се на мое място. Петимна съм от години да ви видя всички събрани около мене. Не, не може!... Ето днеска Боримир пък липсва и бъдният ми вечер не е пълен... Който е майка, той знае само тия работи.

— Е добре, утре ще бъдем всички сбрани.

— Но мене ми се искаше на бъдни вечер... Ех, как беше хубаво тая вечер, едно време, в турско време, когато баща ви беше още жив! Вий се наредяхте като ангели при нас.

— Мамо, разкажи ни нещо от онова време — каза Драгой, като пийна дълго из чашата янтарно чирпанско вино, на което светлината даваше елмазни отливи.

Майката пак неволно се послуша в някакъв шум на пътя, който се изгуби веднага, па като сръбна две глътки из чашата си, подзе:

— Казах: радостни бяха тогава бъдните вечери — сгреших: не всякога! Имаше и страшни бъдни вечери, когато нямаше баща ви... Хеле помня един бъдни вечер... Щяхме да умрем от страх.

— Разкажи ни, мамо! — казаха неколцина с любопитство.

— Елено, приберете софрата... Изежте всичко, за утре да не остая постно едене, че е Коледа... Хъ, та ви казвам за тоя бъдни вечер... Чакай, Доне, остави ми чашата... Само ябълките дигнете в долапа, че са сладки, а в София сладка ябълка не може да се намери: се кисели!... Скрый там и кадилницата, ама не фърляй пепелта, че трябва: с нея се пъдят гъсениците от зелето... — И като казваше това, майката не толкова от нужда, а от стопанска привичка помагаше на двете слугини да разтребват трапезата.

Навън беше излязъл вятър и глухо бучеше из потъмнелите улици.

— За бъдния вечер! — извикаха няколко гласа.

III

— Такъв вятър пак вееше тогава и пак гост очаквахме, както сега — подкачи баба Цвета. — Баща ви беше на път, по търговия: нямаше го от един месец. Бяхме приели писмо, че три дена преди Рождество ще си дойде. Нея година ставаха много лошотии, хайдути кръстосваха кърищата и балканите. Току наскоро що беше заклан Гену Недялков при селджиковския мост. Страхота беше, а баща ви през ония опасни места му беше пътя. Наближи Коледа. Чакаме го първата вечер — не вечеряхме до среднощ — не дойде; нам, на баба ви и мене, дойдоха триста ума. Не заспахме... Хай, рекохме, утре вечер може да си дойде. Сготвихме пак вечеря, сложихме трапезата, чакаме го, слухтим да се почука на вратнята, да чуем конско тропотене на пътя — нищо. Ние се гледаме с баба ви като втрещени, дума не си казваме. Нещо ме стиска за гърлото, та ще ме удуши. Станах плачешком, без да кусна нещо, отивам горе и фащам да чина метания пред иконата. Моля се на бога да го закрили... Но и молитва не мога — на сърцето ми куршум... През нощта съм се унесла и виждам на сън баща ви, че го носят убит... Боже! Заранта чини ми се, че цяло село знае нещо и само ние не знаем. Аз и баба ви умираме... Отивам на вратнята и гледам през дупчица на пътя, дали хората си шушукат, като минуват край нас, и дали поглеждат към нашата вратня с жално и уплашено лице. Но не изтраях и побягнах назад — фана ме страх... И тоя трети ден сме като изумели от грижа... Утре — Коледа. Каква Коледа? Всичкият свят се готви да посреща празника, шопари се колят по дворищата и пищят; но нам светът ни потъмнял! Чер мрак пред очите ни! Вечерта — бъдни вечер. Ох!... Слагаме пак вечерята за баща ви. Викаме: ако дойде сега — жив е; ако не дойде — няма го вече!... Времето минува, нощ става — няма никой. Навън на улицата нищо се не чува, вятърът само духа, и така духа лошо, сякаш че погребват някого... Стоим, мълчим, слухтим и не мърдаме. Баба ви охка, аз роня сълзи. Чакахме до много късно... Баща ви няма! Духнахме свещта, защото ни фана страх. В ония хайдушки времена не беше добре да гори ноще свещ в къщи...

Легнахме. Унесло ни по едно време. Изведнаж сепвам се: вятърът млъкнал: чувам, че дюкянската врата се кърти отвътре! Вдървих се от страх. Бутам баба ви... Слушаме пак, в тъмнината. Чопли се там, вътре. Някой се е вмъкнал в дюкяна и се мъчи да отвори вратата, за да дойде на двора... — Хайдуци! — баба ви се развика: — „Минчо! Минчо!“ вика баща ви на помощ, забравила, че го няма. Завиках и аз, но гласът ми прегасна. Баба ви сети, че няма Минча, па се спотаи, като мъртва. В зимника сме само две жени и три дребни деца — те спят... Може да ни изколят като пилета и никой жив човек няма да чуе... По едно време слушаме, че зафана да се натиска и удря прозорчето ни на зимника, което гледа в дюкянската изба. Разбрахме, че кокошарите сега и тука искат да влязат... Баба ви се пак мъчи да вика, но я задавило и само гъгне в тъмницата. Прозорецът се се бутал. Премряхме!

— Как ти не си ми обадила досега за тая ужасна нощ! — забележи силно развълнуван от разказа й Драгой.

— Ами дойде ли си тати тогава? — попитаха други двама, нетърпеливи да се успокоят по-скоро.

— Дойде си! Изтупурка подир малко с коня! — каза майката.

И всички си отдъхнаха, защото сърцето им се беше свило и нервите напрегнаха до невъзможност.

— А обирниците побягнаха?

— Какви обирници? *Мавридата* била, дето правела тоя шум — каза Цвета.

— Кучето! — извикаха всичките очудени.

— Ний в уплашването си и захласът си — продължи майката — забравихме, че *Мавридата* сявга придружаваше баща ви на път и когато той се завръщаше и приближаваше до село, тя се спущаше пред него и дохождаше да ни извести, че си иде господарят й, да земе мюждето, после пак фукваше да иде да посрещне баща ви. Сявга тъй правеше. *Мавридата* се промъкнала, не зная как, през уличното прозорче на избата на дюкяна, дошла при вратата му, за да влезе в двора, бутала ги, но като не й отворили, сетила се — умно животно беше — и слезнала по стълбата в избата да бутал прозорчето, за да й отворим... Когато разбрахме и я пуснахме да влезе — каква радост беше! Джавка, скача, фърля се по нас, по гърдите ни, мята се на рамената ни, чак ни цалува! То чудо: галби и милувки, та няма край! И нам ни иде да я цалуем от благодарност, че ни зарадва с весел хабер.

Като се нарадва и нагали, пак изфръкна из прозореца и отиде да земе мюждето от баща ви, че ни е намерила живи и здрави.

— Горкото куче! Такава нежност у човека няма!... Какво стана Маврида, мамо? — каза Драгой.

— Убиха я!

— Кой я уби? — изкрещяха няколко гласа ожесточено.

— Баща ви поръча да я убият по-после.

При тия думи на майката настана общо изумление.

— Давило я бясно куче, кога баща ви минавал през село Дудени. Селяните го съветвали да премахне кучето, за да не направи пакост тука... Много не щял баща ви, свидело му се, но най-после склонил и вързал Мавридата за едно дърво, па дал пищова си на един селянин да я опушне... „Когато я вързах — каже баща ви — тя позна, че ще я убият, и изгледа ме така жално и умилно, така тъжно някак ме погледна в очите — молеше се като човек... Аз видях сълзи в очите ѝ, щото сърцето ми се прободде, сякаш стрела мина през него — щях да изплача с глас! Извиках да го не убиват! Проклетият човек в тоя същи миг гръмна и кучето се търкули мъртво!“ Като ми казваше баща ви това, видях му очите, че се насълзили... Такова хитро и гальовно кученце надали е било... Та ви казвам, много страхове сме брали, но като оня страшен бъдни вечер не е имало.

Въцари се кратко мълчание. Вятърът поутихна.

— А тати защо бе закъснял? — попита Драгой.

— Разказа ми: като чул за убиването на Генка Недялков, заобиколил из други път. Но от трън, та на глог: в Кюселерския боаз три пушки изгърмели връз него. Един куршум намерихме после забит в седлото... Хайдушки времена бяха тогава.

— Мамо, ти с тия приказки ни докара меланхолия... по-харно да не спомняме ония грозни времена на робството. Попей ни по-добре „Ой, Коледо!“ както правеше баба тая вечер... — каза Георги.

— Защо? — отзова се строго и обидно майката. — Нека да ги помните, да знаете какво се е теглило и треперало! Сегашното време какво е? На всеки дол — печен вол. Рай, според тогава. Па оценяват ли? Не! Всичко забравиха днешните хора: и какво е било, и кой го измени... Сега ни човещина, ни милост... Ще се изразкъсат един други, от умраза живота си не могат да видят! Послободнели и побеснели... Седя, та ви чета вестниците, боже, света богородице!

Какви са тия чудосии и срамоти? Така пише ли се на книга? Почтен челяк не е останал неомаскарен!...

IV

Не се знае как щеше да завърши баба Цвета своя горещ обвинителен акт, ако един файтон не бе изгърмял на улицата и спрял пред портата.

— Боримир! — извика майката.

На коридора изтропотиха мъжки стъпки и веднага на вратата се показва блестящ артилерийски офицер, с усмивка на устата и с ръка под козирек.

— Добър вечер! — извика той весело и бързо цалуна ръка на майката, а на останалите я стисна.

— Какво се забави! — викаше възхитената баба Цвета, като изглеждаше в захлас подпоручика.

— Извини, мамо, пропуснах пасажерския трен, та тръгнах по-после с експреса... — каза той, като свалеше сабята си и се готвеше да седне на празната трапеза. — Какво ме изглеждаш така, мамо?

— Хубавелек си тъй, радвам ти се.

— Окачи ми лукова глава да не урочасам! — изсмя се офицеринът. — Мамо, гладен съм!

— Яж, яж... вечеряй! Закъсна ти.

Подпоручикът разтвори очудено ръцете си пред несъществуващата вечеря.

— Какво да ям тука? „Благослови, попе — гумно без снопе!“

Майката си плесна ръцете в отчаяние.

— Ами сега? Нищо постно не е останало! Нищо, нищо. Това е: нямаме!

— Дай тогава блажно! Донеси печеното прасе!

Тя го изгледа в ужас.

— Фармасонин ли си, срещу Коледа да блажиш? И аз да зема този грях на себе си?!

— Кога е тъй, ще легна гладен, но сух хляб няма да ям. Нека се знае, че на връх бѣдни вечер майка ми ме е повикала у дома, за да ме умори от глад! — изшегува се Боримир.

— Мамо, покажи се на висотата на славянското гостолубие! — забележи Георги.

И Стоян се обади:

— Ти днес прати гозбица и винце, блажнинка, на няколко сиромаскини, за да отговоят утре на Коледа... За тия дела от милосердие бог ще ти прости и сегашното... Дай прасето!

— Мамо! Твоят идеал се осъществи вече: сабеносецът твой е тука! Не помрачавай бъдния вечер, ами дай прасето, че е хранено на мляко, а пък аз нямам мезе за виното — глумеше Драгой, като държеше чашата.

Старата се чуди и мае.

— Я виж какви ме са награkali! Дай, Доне, дай прасето! — извика тя решително.

Слугинята донесе на тава опеченото, свито на тръкало, прасе, зачервено и лъскаво, като позлатено; от него се разнесе вкусна ароматна миризма, щото възбуди охота и у ситите.

— Това се вика, дето го рекли: „Дойде гост — развали пост“ — казваше недоволна и щастлива Цвета, като гледаше как войникът, въоръжен с нож и набодка, се сражаваше победоносно с позлатеното прасе, подпомаган братски и от други.

Па мина в другата стая и зачини поклони пред иконата.

София, 1904 год.

**ЯПОНСКИ СИЛУЕТИ
ИЗ „СТИХОТВОРЕНИЯТА В ПРОЗА“ НА
ГЕВАША ХИТО-ХИТО**

I

ПОЕТЪТ НА ИДИЛИИТЕ ИЗ ЖИВОТА НА СИНИТЕ ЛАЛУГЕРИ

В крайморската бамбукова градина на Токио, пред която се издига, отвъд сините вълни на залива, снегопокритият лоб на горделивата Фузи-Яма, куп благородни граждани и гражданки под сянката приказваха за новата книга на прочутия поет Цамура.

И всички фалеха новата книга на прочутия поет Цамура.

Едни разправяха възхищението си.

Други описваха потресните си впечатления.

Трети говореха какви сладки сълзи са пролели над страниците ѝ.

И в тоя час това същото говореха в Йокохама, в Нагасаки, в Йезо, в Симоносеки и във всичките остали градове и паланки във великата империя на нашия велик Микадо.

И тоя куп от благородни токийски жители фалеха гръмогласно новата книга на прочутия поет Цамура.

Само младият писател Чи-Тедарува-Хдзу-Охама, автор на куп нежни идилии из живота на сините лалугери, идилии много малко четени и още по-малко прелиствани, стоеше мрачен и замислен там, като светия идол в храма на богинята Ци. Внезапно Чи-Тедарува-Хдзу-Охама, въпреки кроткото звучение на името си^[1], побеля внезапно от негодувание и каза:

— Аз да ви кажа моето мнение за новата книга на Цамура! Тая книга е върхът на глупостта, тя е нелепа, тя е фалшива, тя е безжизнена, като тревясал гроб в оградата на свещения Киото, тя е без душа, като счупен китайски дракон, който привлича само вниманието на децата. Никога не съм прочитал японска книга, тъй лишена от добри качества и тъй богата с нищожества. И аз ще ви докажа това. О, леки приятели, четете утре критиката, която ще печатам!

И сърдитият автор на куп нежни идилии из живота на сините лалугери напусна поусмихнатата дружина и се запъти бързо към една

книжарница в Токио и си купи новата книга на прочутия поет Цамура, за да я прочете и разкритикува.

Той не беше видял още книгата!

[1] Чи-Тедарува-Хдзу-Охама значи на японски: „Свещеният охлюв в обителта на мълчаливите скелети в Охама“. ↑

II

ИТО-АРАШИТА-РА

Светлоокият и млад писател Ито-Арашита-Ра, в противоположност на името си^[1], стоеше в стаята си замислен и скърбен, като повяхнал лотус на брега на езеро, в чиито неподвижни вълни това растение огледва меланхолията си.

Мислите му бяха отишли далеко в тъгата на неговите разбити мечти. Защото Ито-Арашита-Ра беше автора на един многотомен роман, останал забравен досега, под тежестта на който пращяха от много години полиците на книжарниците във всичките градове на просветената наша империя — нека бог Охзу закриля славното й име!

И печалният Ито-Арашита-Ра мислеше как пращяха полиците от томовете на книгата му и напразно очакваха милостива ръка на любопитен читател да ги поосвободи от товара, под чиято девственост пращяха от толкова години насам.

Той беше чул за славата на книгата на прочутия писател Ямагата-Фузи, която сега бе във всичките ръце и за която говореха в четирите стотин острови на империята, когато неговата книга остана по-неприкосновена от свещената личност на китайския богдихан, скрит в тъмните чертози на двореца си, и по-забравена от мъглата, която лази и изчезва по снежното чело на горделивата планина Фузи-Яма.

И ето защо беше мрачен светлоокият Ито-Арашита-Ра, въпреки названието си (Радост на вселената).

Най-после стана, заходи назад-напред и каза гневно:

— Кога ще се избавим от тоя Ямагата-Фузи?

И седна и написа критика против книгата му, по-върла от гнева на хималайския тигър и по-ядовита от езика на змиите, що се влачат из непристъпната пещера на богинята на отмъщението, страшната Мада-Киу.

И когато Ито-Арашита-Ра прочете критиката си, той усети в душата си небесна сладост и благородното му чело се разбърчи. Сякаш

по него изгряха лучите на утренното слънце, когато се подава от края на лъскавото море в тихия кръгзор на изток.

А полиците на книжарниците се пращяха плачевно под тежестта на девствените томове на книгата му.

Нека всесилният бог Охзу утеши всичките оскърбени!

[1] Ито-Арашита-Ра на японски значи: „Празник (или радост) на вселената“. ↑

III

ДВАТА АРШИНА НА ДЪЛБОКОМЪДРИЯ ХАРА-КАРАСУТА-КХИ-ЯМАЦУРА

Професорът на богословието и литературата в Токийския университет беше знаменит критик, прочут в четиристотинте острови на нашата велика империя — нека боговете пазят дните на Микадо!

Всички почитаха Хара-Карасута-Кхи-Ямацура за неговото хлътноло-восъчно лице на свещеноюродив бонз в храма на богиня Ци и за неговите дълбокомислени и правдиви критични студии по чудотворната сила на свещените нокте на богинята на мъдростта и песнопението.

Никога родители не бяха дали на чедото си име по-прилично с душевните му качества, както бе с името на Хара-Карасута-Кхи-Ямацура!^[1]

Той минуваше за най-добросъвестен и правдив критик, с ум по-дълбок от морската бездна и по-богат със знания, нежели баснословните съкровища на змея Цирици-Цура в планините на Осака.

И когато знаменитият Хара-Карасута-Кхи-Ямацура венчеше някого с венеца на славата, венчаният ставаше славен, и когато затъпкваше някого в калта, той беше изгубен завинаги в мнението на японския народ.

Един от първите щастливци беше и даровития поет Гехайша Тцузе. И всяка негова книга великият Хара-Карасута-Кхи-Ямацура посрещаше приблизително със следния привет: „Осанна! Възликувай, японска земльо! Великият твой поет и син Гехайша Тцузе запали още един светилник над твоите суши и моря, озари с ново слънце духовното твое небе Крилатият гений на любимият ти син лети стремително из висотите на славата и никои ум не може да предвиди до кой предел ще стигне тоя вихрен полет на мисълта му. Коленичи пред Гехайша Тцузе!“

Но една заран (това знаменито събитие се случи на втория ден от постите в чест на страшната богиня на отъмщението Мада-Киу — нека всесилният бог Хиронима пази главата на светлия Микадо!) — една заран народите в цялата империя се развълнуваха от една критика на великия Хара-Карасута-Кхи-Ямацура по случай новата книга на славния поет Гехайша Тцузе. Тая дълбока и мъдра критика се зафащаше с тия редове:

„Омърси се великата наша земя от един срам! Бездарният и глупав стихоплет, именуем Гехайша Тцузе, ни даде едно ново извержение на своя нищожен дух. Умственото бунце на японската земя се обогати с един още непотребен смет на глупостта, а галерията на бездарните японски писатели дава първото си място на изфирясалата и гламава твар, именуема Гехайша Тцузе!“

Разтревожи се народът, оскърбиха се всичките сърца, понеже беше авторитетно словото на великия Хара-Карасута-Кхи-Ямацура и прочуто безпристрастието му по всичките четиристотин острова на империята — нека богиня Охзу я пази от всяко зло! — и никой жив човек никога не можеше да се осъмни в добросъвестността на Хара-Карасута-Кхи-Ямацура [което име значи: жезлодържец (или светилник) на всемирната съвест].

И едни мислеха, че нечистият дракон от пещерата на бога Музма е влязъл в душата на поета във вид на облак; други казваха, че нещастният Гехайша Тцузе е глътнал гуцер, когато е спал под самодивската магнолия, що расте на скалата Морака, и е станал като гуцер нищожен, запазвайки човешкия си образ; трети предполагаха, и доста основателно, че клетникът, като е гледал замечтан към небесата, стъпил на фърлен в помия пъп от женско дете, та се преобърнал на такова чудовище от бездарност и нищожество.

И хиляди още правдоподобни предположения...

А причината беше проста: Хара-Карасута-Кхи-Ямацура и Гехайша Тцузе се бяха скарали!

И народът продължаваше да се вълнува и чуди. А широката сянка на Фузи-Яма падаше постепенно въз тихите вълни на залива...

[1] Хара-Карасута-Кхи-Ямацура означава приблизително на японски „Жезлодържец (или светилник) на всемирната съвест“. ↑

IV

ПРОКЛЕТАТА МАГЕСНИЦА ИДУХУЦА

Се-Лай-Фуджи-Нипо-Кхя-Кхя^[1] е поет от скръбната категория поети, които очакват търпеливо бъдащите векове.

Се-Лай-Фуджи-Нипо-Кхя-Кхя е от нечетените поети.

Той мисли, че могат както щат шовинистите да прославят Япония за цивилизацията ѝ и напредъка ѝ — тя все си остана страна невежествена и варварска, неспособна да оцени величието на поезията и да се възхити от произведенията на истинския гений; можеше нова Япония да чете колкото ще преводите от англичанина Шеки-Сапура, да гълта немеца Ге-хи-те, да се опива от Бахи-рона, да се вълнува от русина граф Толи-Става, да се интересува страстно от проблемите на философията, да усвоява великите открития на науката — Япония си е се дивашка страна.

Доказателство?

Тя не чете стиховете на Се-Лай-Фуджи-Нипо-Кхя-Кхя!

Тя не бе дорасла умствено дотам, щото да ги разбере.

Даже има злоязичници, които се одързостяват да изказват светотатски мнения за песните му.

Едни казват, че при четенето им мислят, че ходят из продънени гробища.

Други ехидно подмятат, че сурово конско месо по е смилано от тях, или — че миришат на пот!

Трети с идиотски усмивки подфърлят: сврачешкото пеене и в лоши стихове, и в лоша проза се е сврачешко пеене.

Четвърти — съвсем не си задават труд да мислят нещо за Се-Лай-Фуджи-Нипо-Кхя-Кхя...

(Нека богинята Охзу пази всякого от лоши хора).

Един ден Се-Лай-Фуджи-Нипо-Кхя-Кхя, в голямата си тъга и обзет от съмнение, отиде при високомъдрият и белобрад свой съсед, старецът Куми-Сата-Замава, автора на прочутата история „Геройските борби на японския народ с баснословните змейове“, история

проникнала до най-бедната колиба на империята на изгреващото слънце — нека боговете бдят над Микадо. — И печалният Се-Лай-Фуджи-Нипо-Кхя-Кхя се оплака на достославния историк на японското минало и поиска съвет.

И мъдрият Куми-Сата-Замава помисли, отвори уста, засенени от огромни рунтави мустаци, и продума: „О, неразумни, нечетени и нетачени поете! За да спечелиш и ти за песните си вниманието на съвременниците си, иди при вълшебницата Идухуца, която живее в развалините на пагодата на Сините дракони, и ѝ поискай да ти даде да пиеш от чудотворната вода на вдъхновението. Идухуца е музата на безсмъртните песни!“

Печалният поет повярва, седна на джинрикша и тя заскърца към развалините на храма на Сините дракони.

Беззъбата стара вълшебница изслуша мълком молбата на Се-Лай-Фуджи-Нипо-Кхя-Кхя и като усмихна лукаво бръчките на изсъхналото си лице, поднесе му чудесното питие в кора от кокосов орех.

Поетът изпи жадно питието.

О, проклета Идухуца! Тя му не даде от водата на вдъхновението! Това питие беше смес от змийна отрова, дървенична кръв, жабешка жлъчка, паяков сок и лиги от бясно куче!

О, проклета Идухуцо!

1904

[1] По японски това име значи „Сладкопойна сврака в пещерата на зелените ветрове“. ↑

ЦАЛУВКА НА МАКЕДОНИЯ

Елисавета Александровна Вронцова остави перото, което скърбуца по лазурно-гладката хартия около половин час, облегна се с въздишка на креслото си, като фърли разсеян поглед върху скъпите картини на срещната стена на кокетната ѝ стая, чиито прозорци гледаха в Сергиевска улица, в Петербург. После зе с аристократически малката си бяла ръка писмото от масичката си, претрупана с изящни дреболии и бронзови статуйки, и зачете с полуглас онова, което беше писала.

„Драги Саша,

Това е третото ми писмо, с което искам отговор от тебе. Де се дяна, драги Саша? Защо се умълча? Или пък не си в Цариград? Но ти тръгна за там, а от Белград ми даже прати и адреса си... Какво да мисля? Какво да предполагам за твоето мълчание?... Довчера аз си го обяснявах с това, че си погълнат от куп нови впечатления в очарователната столица на Босфора, че си занят с тичане по събиране сведения или в писане кореспонденциите си...“

Тя прекъсна да чете, остави писмото пак с въздишка. По хубавото ѝ лице мина пак мъгла. Тя стана и заходи нервно по стаята.

— Не — каза тя, — това не може да бъде; той все би намерил няколко минути свободно време да ми надраци поне два-три реда, да се обади. И в редакцията, дето три пъти ходих да питам, и там нямат никаква вест от него, и там се очудват от мълчанието му!

И Елисавета Александровна в силна тревога се питаше хилядния път какво значеше това мълчание на младия ѝ мъж, тъй любящ досега, тъй нежен и внимателен.

Понякога ѝ дохождаха — а това фана да става често — мрачни мисли и предположения: не е ли го увлякла магията на погледите на

някоя от тия цариградски жени, за опасната хубост на които тъй много бе слушала? Не е ли смутено сърцето му от зловещи за нейното щастие вълнения? Тия южни небеса, тия разкошни брегове на Босфора крият такива упоителни коварства за сърца горещи, за въображение живо и романтично, като Сашовото!

И дойдоха ѝ пак на ума думите, които ѝ каза шеговито княгиня Строгонова миналата събота в Михайловския театър: „Как, Елисавета Александровна? Не си получила още писмо от Александра Василича? Поздравлявам те тогава: ти си намерила съперница в някоя черноока константинополска сирена! Аз знам сантименталната натура на Александра Василича: буен, с пориви горещи за всичко високо или прекрасно... Той е кореспондент по звание, а поет по призвание... А поетите са несигурни съпрузи!“... И княгинята се смя с глас за тая си жестока духовитост, без да иска да знае какво будеха в нейното сърце тия загатвания. Нея нощ тя, Елисавета Александровна, не спа, мъчена от кошмари...

— А може би, възможно е — мислеше си тя — тая дъдрива Строгонова да има малко право: Саша е действително увлекуваща се природа... неспособен да противостои на поривите на сърцето си... Той тъй я люби, тъй я обожава, с такава парлива тъга се раздели от нея, такава пламенна страст дишаше последното му писмо от Белград!... Но там, тоя босфорски небосклон е тъй поетически, тия лазурни вълни и небеса и прелестта на природата и на жената са тъй съблазнителни и неотразими за горещи глави, като Сашовата!... Боже, боже! Двайсет деня да ми не пише! Нито една думица от него!... Възможно ли е да съществува такова увлечение, което да застави една нежна и любяща душа да забрави всичко скъпо и драго на света?

Елисавета Александровна правеше усилия над себе си, за да отклони мислите си на друга посока; тя се мъчеше да си обясни това необяснимо нещо с други мотиви по-малко язвителни за нейната любов и самолюбие... Но напразно: пред погледа ѝ се мяркаше малкия и сладострастен лик на една източна красавица, която омагьосваше у пленения Саша и го правеше да забрави дълг, свети привязаности, нежния, любимия и любящия образ на жена си...

Тя пак погледна портрета му на стената. Той я гледаше усмихнат със своите красиви и проницателни сиви очи... Кого гледат сега тия

очи? Кой е уловил блясъка им, кой е обладал душата, която свети в тях?

И люти страдания изкараха две сълзи под дългите клепачи на хубавите ѝ черни очи.

Навън се хлопна някоя врата. Тя трепна и чака няколко минути. Не, никой не влезе. Тя се тъй трепка от толкова време при всяко хлопване на външната порта, при всяко появяване на Дуня, дебелината чухонка слугиня, надявайки се да ѝ носят писмо... Не, писмо няма!

— Боже, боже!

Тя натисна електрическия звънец, па тури писмото в плик, на който надписа:

Monsieur Alexandre Vrontzoff
Palace Hôtel, Constantinople

Дуня влезе.

— Дуня, пусни това писмо в пощенската кутия.

След излазянето на горничната Елисавета Александровна ходи няколко минути развълнувана, все под натиска на мъчителните си безпокойства. Тя ненадейно се спря с вдъхновено лице.

— Да пратя Дуня пак на редакцията. Нещо ми казва, че там ще има какво-годе известие от Саша.

Някоя вратня се хлопна пак.

Елисавета Александровна трепна.

— Не е това Дуня, Дуня тъй скоро не може да се върне...

Чуха се стъпки в антрето, стъпки на непознат човек. Вратата се почука.

— Свободно!

На прага се появи пощенския раздавач.

Сърцето на Елисавета Александровна се преметна в гърдите.

Раздавачът ѝ подаде един плик. Още преди да го земе, тя разбра, че това е от мъжа ѝ. Да, почеркът с молив на плика беше негов! Тя извади и даде една рубла на раздавача и с разтреперени ръце разкъса плика.

— С молив написано! Боже мой! — каза тя очудена, като фърли поглед на писмото: — И на такава проста и смачкана хартия!... Какво значи туй?!

Тя задъхана, с разтупано от лудо вълнение сърце, зачете бързо, а ръцете ѝ трепереха, като държаха многожеланото писмо:

„Скъпа моя Лизо!

Усещам безпокойствата ти и още първите думи на писмото ми са молба за прошка за дългото ми необаждане. Мило дете, знам, че ти ме мислиш при прекрасните босфорски брегове, под чаровните небеса на Цариград, отдето нетърпеливо си очаквала писмата ми, обещани при раздялата... А аз не съм там. Аз съм сега съвсем на друго място, дето няма ни поща, ни телеграф, ни преки съобщения с цивилизования свят... дето едва можах да намеря един молив и тая груба хартия, за да ти напиша тия редове, които кой знае кога ще стигнат под твоите мили очи, които целувам с любов.

Да, аз съм сега в една извънредна, необикновена обстановка. Слушай: аз съм в едни диви и навъсени планини. Ям сух хляб, често гладувам, спя на земята или на голи канари, в тъмни и непристъпни усои, увит само с един шал. Около мене са хора с обрасли с косми лица, оплескани с кал, често с кръв, въоръжени до шията, страшни, грозни, величествени. Аз съм в една чета от «разбойници»! Не се ужасявай, драга Лизо, при тая дума. Аз не съм пленник на тия разбойници, а съм гост, а тия разбойници са такива, пред които всеки човек със сърце би трябвало да падне на колене в адмирация!... Накъсо, аз съм сега в една чета от македонски революционери. Дене въздухът ехти от залповете на битките пи с турските войски, ноще — сбрани накуп в планинските пустини, ние си натъкмяваме оръжието за утрешните борби... Как попаднах тук? И аз не зная. На минуване през София неудържимо желание ме заведе на турската граница, а един път там вече — нищо в света не можа да ме удържи да не

префръркна заедно с трима студенти българи в редовете на тия идеални човеци и да зема участие в борбата им за великите принципи, на които съм се кланял през живота си.

Скъпа Лизо! Ти ще ми простиш това увлечение, нали? Ти ще ми простиш... Твоето чудно сърце ще разбере... Когато се върна в Петербург, ако оцелея, а аз вярвам дълбоко в това, аз ще ти разкажа чудесата от подвиги, от нечувана доблест, от примери на самопожертвование и героизъм, пред които бледнее историята! Боже мой, трябва да видиш, Лизо, тия млади момци, тия буйни глави!... Ние там, в Русия, говорим и пишем за идеали, тук мрат за тях, и това правят тъй просто! Да гледаш петнайсетгодишни юноши с каква смелост държат в ръката си бомбата със запален фитил, бомбата, която крие сто ужасни смърти, и се спущат към неприятелите, обстреляни от куршуми, да я фърлят в редовете им! Да видиш български местни селянки, жени, девойки нежни, като ангели, като ни превождат през горите ноще, как пренасят през хиляди опасности храна за юнаците, как радостно делят съдбата им!... Но ръката ми трепери от възвълнения. Духът на свободата надали се е проявявал някога в по-светла форма, надали е създавал по-идеални ратници, по-величествен героизъм... Молете се, Лизо, там за тия човеци! Молете се и обичайте ги... Но от цепта човек ни обажда, че войска се задава зад ближното бърдо... Ще имаме пак бой... Сбогом, прелестно мое дете. Очаквай ме с упование на бога, както аз храня дълбокото упование, че пак и скоро ще те прегърна. Твоята любов е ангелът ми хранител, който ще ме закриля от смъртта. Аз впрочем не знам де би я намерил човек по-славна.

Цалувам те, ангело, до добро видение.

Тебе любящий *Александър*.

П. П. Ти ще ми простиш, мила Лизо. Нали?“

Елисавета Александровна остави писмото. Очите ѝ светеха от сълзи. Но лицето ѝ беше станало ясно, а погледът ѝ пламтеше от вдъхновение.

Тя няколко време стоя безмълвна, а най-сетне избъбра:

— Ах, благородният мой Саша! Ах, благородният мой Саша!...

Той има право: аз го простих...

Но нови сълзи рукнаха из очите ѝ.

Тя стана, отиде в кабинета на мъжа си, отвори големия атлас, намери Европейска Турция, па седна на канапето и дълго гледа в картата. Па ненадейно тя залепи розовите си устни на едно място на картата и дълго ги държа там.

Тя целуваше Македония.

София, 24 октомври 1903

НОЩ ВЪВ ВЪЛШЕБЕН ЗАМЪК

Две години преди димните кълба от коминя на локомотива да фърчат всред Стара планина, из пролома на Искъра, и ухораздирателния пискун на машината да разбужда ековете на планинските усои и ярове, и черни върволици от влакове, като прескачат въз леки мостове тихо ромонливите вълни на Искъра, да фърлят в тях своята тъмна фърката сянка и да сепват с железния трясък на колелетата вековната тишина на балканските самотии, аз направих едно посещение във вътрешността на Искърския пролом, както господ дал: яхнал на кон. Аз направих повече от едно посещение: бях гост на пролома през цяла нощ.

Да разкажа накъсо това.

Тръгнах от Орландовската воденица да се разходя по Софийско поле на същото кротко и дръгливо конче, което и друг път ми бе служило за подобна разходка; подир един час скитане по лъките край Искъра веднага ми хрумна да проникна в самия вход на пролома, който прави тая река в Стара планина, и да се поскитам малко из неговите самотии. Това беше отдавнашно мое желание, а време ми оставаше доста, за да ида дотам и да се върна вечерта в столицата.

Когато стигнах пролома и влезнах в него, аз не можах да устоя на съблазънта да повидя повече от живописните негови завои и се оглъбих по-далеко, отколкото мислех. Проломът, глух, див и величествен, на всяка стъпка напред откриваше пред мене нови картини и ненадейности. Аз следвах, и всеки стигнат завой на дивата клисура ме пращаше към други завои, които ми вдъхваше желание да видя какви тайни крие следующия, както ни се случва при прочитането един увлекателен роман, на който всяка нова глава удвоява любопитството и пленява вниманието ни, колкото повече следим нишката на разказа.

По такъв начин, след два часа път из извивките на високите диви урви на клисурата, се отляво на Искъра, на места огледвайки се от коня в неговите вълни или катерейки се по върли и непристъпни пътеки в

скалите, надвиснали страховито над дълбоките вирове на реката, аз неусетно се озовах на един шумест връх. Там сметнах, че както беше уморен конят ми от вратоломния път, ако решех да се повърна, щях да бъда принуден да преспя в някое полско село. Реших, прочее, да следвам разходката си и да пренощувам в някое балканско селце. Първото, което стоеше на пътя ми, според картата, беше Реброво. Тая щастлива мисъл ми се усмихна. След еднообразния живот в столицата за мене беше цял празник тая авантюра; нощуване всред Балкана, в едно шопско селце, гдето очаквах картини от живота, обстановка и впечатления съвсем други.

Аз замръкнах на върха, зад който стоеше Реброво. Пред очите ми се отваряше дълбока, пуста, дълга долина. В дъното ѝ, позамрежено вече от вечерния сумрак (ето случай за мнозина учени хора да завикат: русизъм! Аз ги пращам да се разходят из ихтиманските села, може би да научат там нещо), Искър продължаваше своенравните си лъкатушки и потъваше нататък в планината. Аз спрях коня и се взирах напред си, за да различа в някоя гънка на дола Реброво. Но никакъв признак на село. А картата ми именно тъдява го туряше, с едри кубета и с кръст — знак, че притежава и черква; и срещнатите селяни въглищари ме опътваха пак в тая долина. Срещу мене, на другия край на дола, пътят се пак издигаше и виеше по едно голо бърдо. Мигар зад него се крие селото? Но как мога да продължавам и нататък? Бедния кон е подвлякъл крака, мрачината се съгъства и прави крайно опасно движението по тоя дядоадамски друм с коварните му трапове, които зяят в него и около него! Не, невъзможно да се мисли за напредване, нито за повръщане. А мене ми е необходимо Реброво; именно в тоя дол, дето ме стигна нощта! Де го? Аз си казвам, че всичко е направило заговор, за да ме заблуди днес: и руските картографи, и тукашните шопи. Докато съм в това недоумение, там долу, отвъд Искъра показват се из пътя кола. Те са далеко от мене и надали ще бъда чути. Но аз си правя с ръка тръба на устата и питам коларите със заглушителния глас на еврейчетата вестникопродавци из софийските улици:

— Чичо! Реброво дека е?

Добрите християни ме чуват. Един посочва в дола и до мене достигат слабо тия думи:

— Слèзни, слèзни още, господине! — „Който пита, не скита“, казах си аз и бутам коня, успокоен, надолу; след малко време

оглъбявам се в един суходол, до самите поли на другото бърдо. При няколко дебели клонести дървета стои едно ниско уединено ханче. Аз диря селото, но не го виждам. Съвсем мръкна. Приближавам до вратата и викам ханджият. Излазя ханджийката.

— Тука е Реброво, господине — отговаря тя.

— Де тука?

— На, тука, това е Реброво.

Мисля си, че нейна милост е по-слаба в географията на България, отколкото един наш учител по същия предмет. Но на моите очудени въпроси тя отговаря съвсем равнодушно, че Реброво има, но село няма. Това ханче е само Реброво!

И така, в това уединено, изгубено всред балканските безлюдности ханче, с вид недотам успокоителен, аз трябваше да пренощнувам.

„За Дон Кихота — си помислих (не знам защо тогава мислех за Дон Кихот) — това приключение би било едно от най-чудесните и рицарските. Ханчето би му се представило като един великолепен, як замък с кули и бойници, а ханджийката — прекрасната принцеса-домакиня на феодалната сграда, която му предлага гостолюбието и любовта си.“

Аз попитах собладалницата на замъка може ли да ми достави поне първото.

— Да спиш? Можеш — как? Имаме постеля — отговори тя.

— А нещо за хапване имаш ли? И сено за коня?

— Каквото дал господ... ще ви нахраним.

Дявол я зел, тя говори на ви сега!

— Има ли тука и други гости?

— Нямам никого.

— Ами ханджият!

— Човеко ми? Той закара въглища в градо, самичка съм тая ноц... А сега сме двама с тебе, само двамка... — отговаря умилно ханджийката.

Не се усмихвайте — тя е бабичка.

Тя връзва коня ми за един от коловете до зида и му дава сено, а аз влазям в ханчето. То е съвсем тъмно и състои от една голяма гола стая с огнище на средата и кръчма, в която се влазя през стаята.

Бабичката дохожда и палва една газена ламба с одимена тръба и я поставя на тезгяха, гдето са наредени чаши и шулци. Фитилчето, като изфърля един шадраван дим до потона, осветлява слабо кръчмата. Няколко дъсчени рафтове с нещо си там показват, че тя е и бакалница, а две широки седалища на другата страна загатват, че тя служи и за спалня. Харно. На един стълб — увесено къс месо, изсъхнало, оплюто от мухи, отвратително. Виделината ми позволява да изгледам и бабата. Тя е жена на средна възраст — не повече от седемдесет години — (за красния пол трябва винаги да се изражаваме вежливо), но пъргава още, като всяка шопкиня. Лицето ѝ сухо, спаружено и бърчаво, завършено с остра и издадена напред брада, е снабдено с две очи с мътен и зверовит поглед; те са болни, защото непрестанно сълзят. Изпод забрадката ѝ, която държи върха на главата, падат по челото и от страните чорлави фитили от сплъстени, побелели косми. Светлината на свещта обикновено благоприятствува на женското лице и му заличава неприятните черти; но това го изкарваше още по-грозно, дори зловещо. Не, това е вещица. Аз съм уверен, че по-после ще я, видя из прозореца, че е излязла гола навън и сваля месечината...

— Аз тука ли ще спя? — питам, като посочвам едно седалище.

— Тука, господине, на земята спи ли се?

Искам да питам ще ли е захванато и другото седалище, но не дръзвам...

Тя туря да готви нещо на огнището, което се разпуши сред стаята, аз излизам навън, та се разхождам пред ханчето... Вечерния мрак е хубаво паднал, очертанятията на дърветата, яровете и другите предмети са заличени, неопределени. Върховете на отсрещните висове се чернеят в тъмното небе, по което заискриват звезди. Мърчината се плъсти още по-гъста в долчето зад хана. Там се белее нещо, като стени от разсипана сграда. Една развалина. Тя хармонира с тая пустиня. От тоя кърски вид вее голяма тъга. Глухото буботене на Искъра, скрит понататък, достига по-силно през вълната на неопределените нощни шумове, които есенния вятър изважда из гъстината на листата, клоните, бурените, тревите планински. „Балканът пее хайдушка песен“, спомних си аз Ботевия стих. Това ще е то. Хайдушка е и усоята тая, затънтена в дивата планина. Аз изпитвам нови ощущения, непознати досега. Извънредността на случая — да нощувам в тоя глух вертеп с тая вещица, отчуждеността ми от света, тайнствения мир,

който ме окръжава — всичко това ме пленява с новостта си и смуцава. Конят, доял сеното, хъхри към мене. Аз го отвързвам и вкарвам в стаята, дето готви бабата; тая стая служи и за обор. Па излизям пак навън, защото димът от огнището отравя въздуха.

— Господине, прибери се, че ще заключим — обажда ми бабичката.

— Чува ли се за лоши хора тъдява?

— Няма ги, но балкан е това.

Вечерята е сложена на една маса в кръчмата. Няколко къса месо от онова, което стои увесено, опържени в мас и остали сурови. Другата гозба е някаква неизвестна, безименна бърканика — бурения, която изпуска пара. Аз си обяснявам присъствието на това ястие, когато съглеждам, че при масичката стоят два стола, един срещу друг. Значи, другарски ще вечеряме, *tete-a-tete!* Толкоз по-добре, охотата ще порасне. Сядам. Сяда и моята дама и зафаща буренията. Сега тя ми задава въпроси за целта на моето пътуване из балкана. Аз ѝ обяснявам защо и как замръкнах тука. Пита ме доктор ли съм и знам ли лек за очебол. Двете ѝ очи непрестанно плачат, като на Мариторна (боже мой, пак Дон Кихот!). Не съм лекар, но ѝ съветвам плискане със студена вода. Тя продължава да ми описва, като млади шумно с беззъбите си челюсти сварената буренова каша, да ми описва по тънко очебола си и вежливо ме кани да ям от моята гозба, останала неначета. Благодаря покорно. Внезапно тя престана да ме консултира за очите и се повръща на моето приключение. Моите откъслечни, сухи отговори не я удовлетворяват. Тя се нацупва. Подозрително ѝ се види и моето въздържание да кусна от кухнята ѝ. И друго нещо; вероятно във физиономията ми и в обноската ми, не говори в моя полза и недоверието на бабичката расте. Пак пита за целта, която ме води тук тая нощ... Не, това не е току тъй. Първи път тя вижда един господарин да остави рахата си в София и да дойде в Ребровската кръчма да спи на дъските. Защо? Само да ноцува и утре да се върне!... Не, тоя човек не му е чиста работата. И защо пита за мъжа ѝ и има ли други гости, и когато му каза, че няма никой, той слезе от коня? Дяволия крие тоя човек...

Вероятно такива тревожни мисли минават през ума на дамата ми, защото разплаканите ѝ очи фащат да ме стрелят по-често с подозрителност. Подир вечерята тя ми донася постелка и халище. Аз я

моля да ми донесе сено, безценната, спасителната постелка за туристите по целия Балкански полуостров. След като ми препоръчва да духна ламбата, преди да легна, и преглежда в пукъла до кое място стои виното, за да може утре да провери, тя минува в другата стая, която е съвсем тъмна. Аз оставам сам, се разхождам из кръчмата, като чупя корички подничев хляб, за да залъжа колкото да е гладът. Понеже бабата притвори вратата, кръчмата скоро се изпълни със задушлив кадеж от ламбата с калпавия газ. Аз бутнах вратата, за да ми влезе почист въздух.

— Защо отвори, господине? — зачу се из тъмнината дрезгавия глас на кръчмарката. Разбрах, че беше си легнала.

Конят, като ме видя в мрака, изпръха ми приятелски и значително, сякаш искаше да ми каже:

— Господарю, не е кавалерство да надникнеш в спалнята на една дама в negliже. Лека ноц, затвори вратата...

Навярно същите мисли имаше и ханджийката, защото вратата се захлопна пак, тласната от невидима ръка. — Веднага странен шум и блъскане фана да става зад вратата, като че опираха дървета о нея. Разбрах, че бабата се барикадираше!

Афронът беше пълен. Но нямаше какво да се прави. Реших да спя. Опитах се да затворя с вътрешния капак-сюрме третото прозорче, което до половина остана незатулено, но колкото и да се мъчих, не можах да изтегля по-нататък капака. Закопчах си хубаво палтото, легнах на сенцето и си облегнах главата на седлото, което ми служеше за възглавница, както на хуните. Халището на целомъдрената Лукреция оставих непипнато (моля читателя да не любопитствува защо), както и ламбата неугасена. Колко време дрямах, унесен от тревожни блянове и от еднообразната шумотевица на реката, не помня, но аз се събудих вкоченясал от студ. Изстиналият нощен вятър свободно работеше през полуотворения прозорец; и боковете ми (русизъм!) усещаха влиянието на леглото, което не бе пухово. Ламбата беше угаснала. За сън нито можеше да се мисли вече. Облегнах се на прозореца и погледнах навън. Изгряла беше месечина. Природата имаше фантастичен вид под мълчаливата завивка на тоя благ и тайнствен светлик. Дънерите, клоните на дърветата изобразяваха неподвижни фигури на човеци и самодиви в разни положения. Шумът на Искъра мелодично бухтеше в мирът на пустинята. Чудно и

непостижимо величава сцена от съня на планината; аз такава не бях виждал никога. Есенна поезия на самотията. Това съзерцание ме възнаграждаваше за всичките неприятности в тая кръчма. Цял час стоях неподвижен на прозореца. Оттеглих се и пак сложих глава на моята хунска възглавница. Как да се изкара нощта?

Неудобното и кораво легло, студът, мракът, гладът правят часовете на безсъницата мъчително-дълги, като вечност. Ето че и месецът се скри, всичко потъна в пълна тъмнина. Душата ми се повече утесни. Вънкашния мрак придоби за мене нещо зложелателно, коварно, неприятелско. И шумовете пристигаха зловещи и подозрителни. Често ми се чинеше, че различавам в тях човешки говор и дебливо почукване на капака; понякога някакво мигновено притъмняване на отворения прозорец даваше ми да предполагам присъствието на човек отвън. Аз напразно исках да задуша това безпричинно, глупаво безпокойство. Мисълта за пълнейшата безлюдност на тая балканска усоя и свършената ми безпомощност изпъкваше напред. Само конят, като се обаждаше сегиз-тогиз, правеше ми разтуха. Близостта на жива, позната твар ме поуспокояваше. Поне светлинка да има — бих земал да чета, аз имах нов вестник в джеба. Станах да подиря кибрит пипнешком, но не наидох. Бутнах вратата на кръчмата, за да питам бабата, но вратата е барикадирана. Само конят изпръха повторно в отговор на моето чукане и викане ханджийката. Тогава ударих два крака на тая крепост и лостовете паднаха. Бабата се развика в голям уплах, тя помисли, че настава страшната катастрофа. Подозрителния гост насилствено нахлуваше в спалнята ѝ по полунощния час, когато човеко ѝ го няма. С каква цел? Да я души? И вик!... Пръха и хъхри шумно и конят, викам и аз колкото мога и засвидетелствувам чистотата на моите намерения. Дига се врява ужасна в тъмнината. Едвам успявам да умиря бабата. Тогава виждам в мрака, че светва жаравка в огнището, което разравят; после едно въгленче се подига нагоре и на него зеха да духат с бледи уста. Въгленчето светваше и огряваше духалото си — една сбръчкана, изкривена от надуването, ужасна, грозна до богохулство муцуна и разфърляни, чорлаво смотани бели косми, които я забуляха до половина. Това видение в мрака на нощта беше фантастично, уродливо, страшно. Искат да убеждават някои си, че никой до този ден не е виждал вещица! Молим, молим!

Бабата, чевръсто легнала пак и теглила халището до нос, изгледа ме сърдито, когато с ламбицата в ръка аз притворих пак вратата. Но аз бях уверен, че тя сега се убеди в пълнейшата благонадеждност на госта си. Явно доказателство, че аз спечелих доверието, беше това, дето тя се не барикадира вече.

Изчетох целия вестник, от заглавието до най-последното обявление на един съдебен пристав. Аз не употребих изразителната и модна дума глътнах; съветвам и читателите си да я не употребяват, макар и фигурално, когато се касае за някои нашенски вестници: това ще бъде много неестетично... Дявол знае какви мерзости може да са *глътнали!*

Останалата част от нощта прекарах в ходене назад-напред из кръчмата. Тая балканска нощ, пълна за мен с такива силни ощущения — духовни и физически — аз си дадох дума да я не забравя, дор съм жив. Много ли има такива в дългата върволица на нашите еднообразни дни?

Съзори се. Аз стегнах бърже коня и потеглих за София, изпратен твърде дружелюбно от бабата, която щедрата заплата за гостоприемството окончателно ми направи приятелка.

Казах в началото, че Искърския пролом по своята растяща живописност наумява един увлекателен роман. Той има над романа това преимущество, че можем да се повърнем от средата му и да отиваме към началото му, без той да изгуби нито смисъл, нито занимателност. Напротив, аз сега го намирах още по-обайно хубав, и нов и весел, в есенната си позлата, под божественото и радостно сияние на утренното сине небе.

Април 1894

ЕМА

Лодката напусна крайбрежието и се плъзна красиво по светлата повърхност на езерото. Кàреков, съблякъл сетре, по ръкави, бодро и пъргаво теглеше лопатите, които равномерно удряха кристалните гладки вълни и изкарваха из тях меко и провлечено бърбукане като едно молебно стенание.

Ема, седнала срещу него, фърляше омаяни погледи на разкошните зелени брегове на това чудно Цюрихско езеро. Тя бе облечена в рокля от розово-бяла, тънка нежна материя, изящно съшита и залепнала на строго-изваяните форми на тоя млад момински стан. Сега Ема сякаш бе станала още по-лека, млада, пленителна.

Сребристи разкъсани парцали облаци плуваха по синето небе — сине до идеална хубост — и час по час затуляха слънцето. Тогава девойката сбираше свилената си цветна омбrelка и лицето ѝ, освободено от изкуствения шар на сянката, лъсваше под венеца на тъмнорусата ѝ позлатена коса, във всичката си здрава и цветуща белота на немското племе.

Картината наоколо беше за чудо хубава; зелените хълмове на езерото, посипани с весели дачи, се усмихваха наоколо със своята неуведаема прелест; далеко назад стройният Цюрих се трупаше по двата бряга на река Лимат, свързан с мостовете си, набучен с високите стрели на черковните кули; на югоизток, по посока на езерото, далеко в хоризонта, като облаци, се мерзелееха вечноснежните висове на Алпите.

Кàреков следваше да работи с лопатите и редовните движения, които правеше, даваха му възможност при всяко едно гръдно напъване да спира по съвсем естествен начин възхитения си поглед на Ема. Тоя момък, българин студент по правото в Цюрих, с приятно лице, пълно с изражение на младежки възторг, не първи път, със съгласието на баща ѝ, професора Тилщайн, в дома на когото го приемаха любезно, като близък приятел, разхождаше в лодка младата швейцарка и не първи път употребяваше страшни усилия над себе си. Кàреков любеше Ема и

не смееше да ѝ каже това... А какво мислеше тя сама? Питаеше ли някакво чувство, особено, прилично макар от далеч на неговото? Как да отгадае дали се криеше друго нещо под дружбата на тая доверлива, свободна, отхранена във високите понятия на женската честност и достойнство швейцарска мома? Кàреков тази година свършваше и трябваше да се върне в България. Но той чувствуваше, че сърцето му е скопчано с неотскубливи корени за Цюрих... Обичаше ли го Ема? Би ли пристала да дойде в България като негова жена? Той имаше нейната дружба, нейното съчувствие, но повече от това? Той нито отдалеч досега не беше докарвал приказката до това нещо. И унесен в тия мисли, той продължаваше с едно жестоко упорство да блъска гладката вода с лопатите, като слагаше несъзнателно страстни погледи на Ема, също замислена.

Изведнъж тя извика:

— Господин Кàреков! Накъде сте се наканили с такава бързина? Да не би вече да сте тръгнали за България?

Кàреков се сепна. Той пусна греблата и лодката забави вървежа си, па съвсем спря.

Па усмихнато и с една внезапна непринуденост каза ѝ:

— Да, в България... Бихте ли дошли с мене, се така, в България, ако Цюрихското езеро се протакеше до България?

Кàреков се зачерви, като позна колко дръзкост имаше в тая шега, но беше късно.

Ема се леко зачерви, па продума с шеговит тон:

— В България? Боже мой, много с далеко, бихте се уморили дотам...

Па се изсмия и се вгледа настрана в някакъв шалет на брега, прозорците на който заслепително лъскаха от лучите на слънцето. Но заигралата руменина по бузата ѝ обаждаше, че мислите ѝ друго сега ги вълнуваше.

— А хубава ли е вашата България? — попита тя пак, като впи погледа си в неговия.

— Хубава до обожаване, нали ви съм говорил толкова пъти? — Нейните планини не са тъй високи като вашите, но са чудесни по красотата и величественост; тя няма кристалните швейцарски езера, но има райски хубави долини, и между тях Розовата долина, един брилянт...

Лодката се клатеше грациозно на едно място. Кàреков и Ема стоеха един срещу други — водата, въздухът, небето — всичко около пазеше пълна тишина. Нямаше чужди уши, нямаше свидетели... Но това мълчание на природата, вместо да насърчи, смути повече и момъка, и момата.

Внезапно Кàреков във вълнение попита решително:

— Госпожице, ако един ден животът, щастието ви поискат да напуснете Швейцария, имали ли бихте тоя кураж?

— Животът, щастието ми? — изсмя се Ема и устните ѝ показаха два чудни реда бели бисери. — Не разбирам добре, г-н Кàреков.

— Ако ви кажех: госпожице Емо? Не ако ви кажех — аз ви казвам: госпожице Емо, обичам ви безкрайно?

И Кàреков направи някакво движение, като да коленичи, но не стори това, а само фана леко за ръката Ема и се наведе да целуне пръстите ѝ...

Ема пламна цяла в огън, тя неволно си дръпна ръката... Тя сбра всичките си душевни сили да отговори умно или поне достолепно на тая неочаквана изповед на младия си другар; но намери изход само в шеговито-лекия тон. Тя се изсмя яката.

— Как! — извика тя. — Нали толкова пъти съм слушала от вас, че във вашето отечество е свещен закон най-стария син да се жени за българка? А вие сте първия син. Ще смеете ли да оскърбите чувствата на госпожа майка си, която обожавате?

Ема вече се не смееше... Тя видя, че не така, че друго нещо трябваше да каже. Тя опъваше с ожесточение краищата на омбрелата си, която бе сложила до коленете си.

Кàреков каза:

— Подобен респект към простодушни традиции може ли да стане пречка на най-голямото щастие в тоя свят? Но аз няма да оскърбя чувствата на майка си, Емо, а напротив, тя ще бъде щастлива... тя ви благославя...

Ема го изгледа втрещена.

— Отде ме знае? Защо?

— Да, благославя ви... На! Слушайте какво ми отговаря на моето писмо. — И Кàреков извади из портфелчето си едно писмо. Ръката му трепереше.

— Как... вий сте писвали за мене? Какво сте писвали? — извика съвсем смяяна Ема.

— Да, писах ѝ — на всеки случай... Слушайте, ще ви превеждам от български: „Драги синко Добре, плакала съм от радост, като прочетох писмото ти. Твоето щастие ми е най-драгоценно, чедо... От мене воля и благословия... Ема е хубава като ангел на портрета...“

— Портрета ми? — извика още по-смутена девойката.

— Портрета ви, госпожице.

— Как, у вас ли е бил? А аз се чудех къде се е дянал моя портрет. Невероятности всичко това, господин Кàреков... Невероятности...

— Да ви се изповядам. Извадих го из албума ви един ден, когато бях у вас... Прощавайте за тази непристойна постъпка, откраднах лика ви, за да го пратя на мама, за да види колко сте обожаема. Тя ми повърна образа ви, ето с кои думи... — Кàреков продължи да чете майчиното си писмо по немски: — „Ема е хубава като ангел на портрета, дете ми пращаш с писмото си; ти казваш, че и душата ѝ е такава добра и хубава, реши... Аз ще прегърна с радост моята първа мила снаха...“

— Вижте какви безумности си позволих да мечтая...

Ема взема писмото от ръката му, взря се в изчетените редове и зафана да чете нататък доста свободно по български: „Поздрави от мене госпожица Ема, благославям я от сърце, обичам я вече като дъщеря...“

Кàреков грабна писмото от ръцете на Ема и скокна прав. Той мислеше, че сънува, той не вярваше чувствата си.

— Български! — извика той в изступление, — български! Вие, Емо, знаете да четете и да разбирате български! Вие не знаехте нито дума, нито буква български!... За бога, сънувам ли? Кажете ми?

— Не сънувате. От шест месеца се записвам... уча се български — продума девойката.

— Скришно от мен? Тайно?

Ема кълмна с глава.

После прищушна:

— Аз обичам всичко българско, аз искам да стана българка.

— Емо! — извика Кàреков и без да знаят как момъкът и момата си подадоха напред главите, приближиха лицата си, слепиха в страстна цалувка устните си.

Под това движение лодката замърда и се залюшка галено.

Няколко лодки, що минуваха по-близо, спряха с любопитство пред тая необикновена сцена от любовен възторг.

Гледаха я и Алпите от хоризонта.

Когато излязоха на брежието, Карев и госпожица Тилщайн, тясно фанати под ръка, запътиха се през гъстия върволяк на алеята, без да чуват, без да сещат нещо наоколо си, погълнати единствено от океана на щастието си и на любовта си... Те право отиваха при професора Тилщайна.

1894

НА КАРАНТИНА ДРЕБНИ БЕЛЕЖКИ

Десетина бели бараки, осамотени една от друга, стоят на полето, в подножието на една гориста полегата рътина. На значително разстояние зад тях, в своята теснина, мътно се мерзелее сънливият Цариброд. Влакът изпищя и спря при бараките.

Пътниците меланхолично излязоха из вагоните с куфари и вързопи в ръце, по заповед на стражарите всички се натрупаха пред една барака, построена до самата железна линия, след като оставиха багажите си накуп.

В това време, надясно от линията, на поляната, тълпи карантинопазци гледат любопитно на нас и викат „ура“.

Един сериозен господин, с черна овча шапка, стои при някаква си металическа тулумба и крепи в ръцете си една тръба-църкалка. Лицето му е важно, като че ще върши някакво свещенодействие.

— Господа, моля ви, дохождайте тука един по един да се напръскате — обяви карантинният доктор.

Случи се, че бях аз първият, който бях подложен на дезинфекциране. Изправих се покорно пред важния чиновник-църкател и тозчас една широка струя от карболови пръски обля ми дрехите и лицето.

— Извърни се! — заповяда авторитетно чиновникът.

Аз се изгърбих. Нов дъжд от миризлива карболка накваси ме пак от врата до краката. Няма съмнение, всичките холерни микроби, случайно донесени от Австрия, Унгария и Сърбия, бяха убити. Но излезе, че церемонията не беше свършена.

— Извърни се пак! — поръча ми важният господин.

Извърнах се.

— Извади ръката от джоба си! Църкк! — Свали си шапката! — Църкк! — Простри си омбрелата!... Църкк!

Аз бях цял къпаник. Заредиха се и другите пътници.

— Господа — обяви докторът, — моля дохождайте да ви запиша.

И всеки погръскан си казваше името, мястото, отдето иде, и мястото, където отива.

Един стражар простираше един голям тенекиен съд.

— Пусни си тука паспортът.

И всеки си пускаше там паспортът, за да бъде дезинфекциран.

Па влазяне в бараката. Скоро стадото я напълни. Когато всички се натъпкаха вир-вода от карболка, излезе, че сме двайсет и осем души от разни езици и племена. Между тях само една дама, една хубава госпожица от Париж.

— *Se n'est pas trop* — забележи тя усмихната.

— Сега елате подир мене да ви разпределя по бараките — каза докторът.

* * *

Стадото послушно тръгна подир доктора. На поляната карантинопазците пак ни викат „ура“. Триумфална среща. Минаваме край няколко бараки, здрависваме се с познайници, но отдалеко: запретино е сбирането на нови пътници със стари. Ние сме опасни. Едно неприятно чувство свива сърцата ни, ние фигурираме като хора може би заразени от холера: и приятели, и стражари странят от нас.

В бараката, която носи № 14 и прът с жълто знаме — цвят зловещ, — докторът настанява българите, които са седем души: другите пътници настанява по други бараки. Парижанката, заедно с петима немци, които после излизат австрийски евреи, влазят в съседната нам барака — № 15. Българи с българи, европейци с европейци, нищо по-логично. Но това разпределение предизвиква недоволство в бараката №14 и мръщение по някои чела.

И наистина, пет дни карантина трябваше да се държи. Пет дена уморителна досада на тоя кър, а едно приятно другарство — госпожицата — би било така освежително, така би съкратило дългите часове на пленението ни.

Ах, тоя доктор, несъобразителен, даже не патриот.

Преди да ни остави, той ни показва пределите на нашата държава, извън които нямахме позволение да прекрачваме. Видяхме, че тя беше най-малката в Европа: нещо около хиляда квадратни метра, сиреч

всичката вътрешност на едно укрепление, направено от нашите войници в навечерието на Сръбската война, без да бъде употребено от тях.

Ако то не можа тогава да спре нахлувът на сърбите, сега то с пълен успех варди земята ни от много по-опасен враг, който никакви сливнишки „ура“ не могат да спрат холерата.

От всичките европейски държави само България и Турция не зеха участие в санитарния дрезденски конгрес, който отмени карантината в холерно време и постанови зимането други мерки за борба със страшната гостенка. Това решение на конгреса стана задължително за господарствата, участвували в него, и днес в цяла Европа само ние и турците имаме развързани ръцете си да туряме, колкото щем, дълга карантина на границата си.

И ето защо аз имам приятният случай да пиша днешния очерк.

* * *

Едвам влязохме в бараката си, стражаринът ни покани да идем да отворим куфарите си, за да бъдат дезинфекцирани и вещите ни. По същия ред слезнахме към железната линия и се упътихме към една осамотена друга барака, която се различаваше от другите по това, че от коминя ѝ излизаше към небето висок, гъст, дебел сноп дим, както из един локомотив в движение.

Вътре един огромен железен цилиндър — казан, който ревеше и пъхтеше под огъня.

Куфарите се разтвориха. В няколко минути бараката се превърна на едно изложение, безброй неща и дреболии от най-разни цветове, форми и произхождения красяха подът и пленяха погледа с необикновена пъстрота.

Едно малко Чикаго (тогава имаше всемирно изложение в Чикаго).

Вещите се отделиха на два купа: дребните, като книги, стъкленица, четки и пр., се напръскаха просто с карболка, а дрехите, платовете, припирът и там подобни се свиха в платна, за да се фърлят в казана, дето трябваше да направят парна карболова баня.

Отчаяни викове от ония пътници, които носеха някакви скъпи и копринени материи и армагани.

Но нямаше изход. Половината *Чикаго* влезе в казана.

Когато се завърнахме в бараката си с измокрените и свити от карболовата кислота неща, ние узнахме с ужас, че има да претърпим още една последна дезинфекция: трябваше да се облечем в съвършено чисти дрехи — горни и долни — а ония, които имахме на гърба си, да ги пратим в търбуха на минотавра, за да си направят парната баня.

Някои от другарите, като нямаха други дрехи вместо съблечените, завиха се с юрганите, докато им ги повърнат, както правеше Пелопид, старият гръцки полководец.

* * *

Бараката №14 притежаваше шест кревата, през които се прибави още един, според числото ни. Смешно би било да дирим чистотата и удобствата на домашната стряха, но за хора, които са държали карантина в Турско под открито небе и на гола земя, тука беше рай, истина рай, населен, вместо ангели, с гладки и хубавички полски мишки, които твърде деликатно минаваха ноще по лицата ни. Тия животни представяха любопитен предмет за наблюдение от зоолога по своята невинност: те пред нас излизаха да лочат водица, проляна от стомната, без да имат ни най-малък страх; те, приятелите, нощуваха в джебовете на окачените ни дрехи и когато заран ги обличахме, изскокваха на рамото ни, като че искаха да ни кажат: „О, добро утро, приятелю, и — ти спа ли добре?“

Едно голямо утешение: на стената бе залепен списъка на ястиетата и питиетата, които четири локанти държаха на разположение на обитателите на карантината. Аз намерих истинско одринско вино и това беше голямо утешение подир киселите швейцарски и францужки вина на Запад, които не издържат никакво сравнение с превъзходните наши местни вина.

На вратата на бараката ни стояха постоянно две лица: един стражар, да наглежда движенията ни, и един шоп от село Желюша, да ни слугува. Той се викаше Емануил.

За да довърша беглото описание на жилището ни, трябва да кажа две думи и за лицата, с които случаят ме беше сбрал под един покрив. Всичките, освен мене, бяха от Северна България, от дунавските градове, търговци, с изключение на едного, който беше финансов чиновник (това малко по-после узнах), но когото всичките титулуваха: *Господин управителю*. Моят креват се случи до неговия и аз чувствувах в първите часове тайна гордост, че съм съсед с такъв голям човек. Той си остана с титлата и докрай. Тоя господин управител беше смешник в нашето общество, голям шегобиец и каламбурджия, но репертоарът му беше твърде ограничен, защото постоянно изваждаше същите шегги и каламбури, които гълтахме с кураж: на къра, особено в една карантина, нямаш право да бъдеш с мъчен вкус. Трябва да прибавя, че господин управителят зимаше за тема на шегите си най-повече госпожицата в съседната барака. Въобще, той се стараше да мине за страшен Дон-Жуан.

По-голям Дон-Жуан от него беше друг един от приятелите, ако съдим по разказите му за... Впрочем, неговото главно свойство и талант беше — песнопойството. Още рано заран той се събуди и запее под юргана си като славей: тра ла, ла ла; дене цял ден из укреплението: тра ла, ла ла; вечер пак заспива с тра ла, ла ла... Ние го наричахме „господин Тра-ла-ла-ла“. И наистина, както излезе, той знаеше гласът на всичките български песни, които беше чул, но нито един стих цял не знаеше от тях. Мозъкът беше обиден у него в полза на слуха... Заедно с песнопойския дар той притежаваше още едно портфелче, което, вместо хартии, пазеше едно кокетско огледалце... Ах, романтична натура беше господин Тра-ла-ла.

Двама старци още, личности достопочтени, весели и шегоджии. Единът от тях се засмян и твърде внимателен към особата си, защото заран той посвещаваше около четвърт час на тоалета си, с кръгло огледало в ръка, и през него време той ни разказваше весели истории от младините си; другият старец, също прекрасен добряк, но по-сериозен и твърде фамилиарен с всичкия свят; той си изтриваше заран лицето с чистия пешкир на арменец (забравих по-рано да ви кажа, че един от другарите ни беше арменец, часовникар, български поданик).

За същия ще кажа още две думи. Той хъркаше ужасно ноше, но се видеше почтен човек, защото знаеше прекрасно да пее турски

песни, и твърде любознателен. Една заран ги слушах, че водеха научна *препирня* с господина управителя, по турски, разбира се.

— Знаеш ли коя е най-голямата черква в света? — питаше арменецът.

— Коя е? — попита управителят.

— Черквата в Келн, аз я видях.

— Грешка имаш; най-голямата черква е в Рим, Свети Петър: тя има единайсет хиляди стаи.

— Аз не ти говоря за манастир, ами за черква — възрази арменецът.

Очевидно, господин управителя смесяше храмът на Св. Петър с ватиканския дворец, за който бе учил в географията на Якима Груев, но той по никой начин не отстъпяше и пращаше арменеца да иде лично в Рим, за да се увери, че работата е тъй.

Не, решително, мили хора имах за другари.

* * *

Първите два дена прекарахме повече в игра на *trenta una*. В този случай дохождаха ни другари от съседната барака. Без това банално развлечение не бихме знаели какво да правим с времето. Никакви вестници или книги няхаме. Известно оживление ни донасяше пристигането на влака подир пладне. Тогава ни позволяваха на осамотени купчини да отиваме дори до линията, без да се съприкасаваме с другите, и да гледаме новите пасажери, които идат да делят нашата участ. Поздравяхме ги пак с ура. От най-напред мислех, че в тоя вик имаше не само шега, но и един косъмчец злорадство... Но сега разбрах, че беше чиста слободия. Между другите гости пристигна и един министър, който смирено се запъти към бараката си. Почти всички европейски нации имаха представители тука: българи, евреи, немци, френци (госпожицата), италианци, арменци, турци и сърби. Поляната гъмжеше от разхождачи, които поглеждаха с възделение на околните свободни върхове. С каква радост бих се лутнал към тях... Но стражаринът следеше стъпките ни и пленението всеки ден ни ставаше по-утеснително и нетърпимо. Свободният въздух и широк хоризонт, на които се радвахме, не ни утешаваха вече: нам трябваше

воля. Трите насипа на укреплението, що съставляваха границите ни, ни душеха.

— Юначе — питаме нашият вардач, — какво ще стане, ако някой премине насипите и се опита да побегне.

— Не е позволено, господине — отговаря стражарят.

— Но в случай, че някой побегне?

— Имам заповед три пъти да го повикам да се върне, после ще стрелям.

Наполеон I на остров Св. Елена беше изложен на същата съдба. И тоя велик човек, когото не побираше цял свят, пет години пази един вид карантина на тясната си скала. На какво не привиква човек. Тука човек добива идея за злощастieto от лишението на свободата.

А колко кубави пък бяха тия планински околности!

* * *

На север срещу нас е връхът Погледище. Там стана сражението между българи и сърби на 11 ноември през 1885 г., след което ни един неприятелски войник не остана в земята ни.

Аз си спомням, че него ден, спрял се с неколцина офицери при едно ханче близо до Цариброд, гледах захласнат на огромните кълба дим от батериите, от гласа на които трепереше цялата природа. И както всичките мечтатели за славянското единство, не вярвах очите си...

Аз често гледам тая камениста чука, сега тъй мирна, мълчалива и безобидна.

И неволна скръб ме нагъва при спомена за тая безумна война.

— Защо беше тая война между нас и вас? — питам сърбинът с исполински ръст, който често дохожда при нас. И очаквам да чуя да сподели и той моето негодувание.

Но той отговаря на най-чист български език:

— Чудно ми се види вашето питание, господине. Защо беше тая война между Сърбия и България? А между сърби и китайци ли трябваше да стане, или между сърби и англичани? Всякога и навсякъде са правили кавга комшия с комшия, брат с брат, ортак с ортак; няма нищо за чудене и тука. Инак не може. Четете историята.

Признавам, имаше една жестока истина в тия слова.

— Ваша милост дека бяхте през войната?
— Аз бях при Видин, бях сержант там.
— В чия войска?
— В сръбската.
— Но вие трябва да сте българин, като говорите така добре български.
— Не, сърбин съм, господине!
— От дека сте?
— От Пирот!
Аз го поздравих и се отдалечих.

* * *

Третата вечер нашата барака организира концерт. Разумява се, господин Тра-ла-ла, като протомайстор по пението трябваше той да даде тонът на цялата музикална вечеринка. И безконечните тра-ла-ла се зафанаха. Това стана най-после уморително и раздразни нервите ни до нетърпимост. Предложихме да изпее най-популярната българска песен. Ботевата молитва, думите на която той не можеше да не знае. Той се съгласи и зафана:

*О мой боже, милий боже,
не ти кой си... тра-ла-ла-ла,
но тий кой си... тра-ла-ла-ла...*

Ние му благодариме трогателно. Ред дойде на господина управителя. Той запя. Излезе, че имал твърде сладкозвучен глас. За нещастие и песните му, както и шегите му, не дишаха голяма свежест. Така, между другите вехтории, той поиска да ни угости и с:

От де да начена, о любезна моя,

но биде прекъснат с негодуване от аудиторията си, която покани арменецът да изпее някоя турска. Подир доста молби той запя с чувство някои от ония сладострастни турски песни, на които старостта не бърка да упленяват и днес нашето ухо и сърце. Приглашаше му евреинът Кара-Пипер от Берковица, когото нарочно бяхме повикали на вечеринката, понеже е известно, че берковските евреи и еврейки са най-изкусните сладкопойци на турски песни. Когато арменецът свърши, Кара-Пипер зафана самостоятелно. Той зафана един макам с нежно премиране на глава и с очи, любовно страстно впити в очарования господин управител, като подражаваше с бастун в ръка движението на лъка по цигулка... Неговият глас постепенно ставаше по-примрял, по-нежно въздиhaющ, по-захарносладък... Кара-Пипер! Кой му е дал такъв неверен прякор? Всички бяха омаяни. Едно тучено блюдо в ръцете на другото заменяше дайрето. Макамът се последва от турския Madame Angot: „Вай кючюк ханъм“ и свърши с кючек-хавасъ, и Кара-Пипер зафана да се кълчи, като си зе за другар сърбинът сержант, из тясното пространство между леглата. Старците и двамата се разтрогаха, цял рояк от възпоминания разнежи сърцата им и палците им защракаха с голямо увлечение... Не, решително, Кара-Пипер беше героят тази вечер. Когато възхитеният берковчанин седна запъхтян и щастлив, събранието се приготви да послуша и една дама — уви, без дами никаква радост не става на тоя свят — госпожицата от Париж, ще помислите? Не, булка Емануилица. Тя чака вече един час в сянката до вратата, за да ѝ дойде редът. Тя запя с един твърде симпатичен, макар и пристискан от срамливост глас, приглашана от мъжа си. Една от песните, в която играе роля *солдатин*, особено се хареса, но тя я прекъсна на средата и зафана две други, които излязоха сръбски и при това доста разточени. Сърбинът забележи неудоволствието по лицата на някои от присъстващите и отиде, та повика три момчета сръбчета, искусни песнопойци. Трябваше да се спаси престижът на сръбската песен. Те запяха на една сръбска песнопойка, най-напред сръбският химн, твърде хубаво съставен, но на дремлив мотив, после други песни безконечно дълги, пълни с Марко-Кралевичи и кървави кошули. Еле едното сръбче с подвързана надута буза така нетърпимо яката крещеше! Ние зафанахме начесто да ги каним да си починат — за да си починат и нашите уши, но напразно, едно от сръбчетата немилостиво отговаряше: „Господа, още мало, сега

иде най-жалното“; или: „Остая още един ред, но то е най-хубавото — да плаче човек!“ И пак свирепият пискун на надутата буза ни заглушаваше и нямаше край. Узнахме, че тая ухораздирателна песен има още около триста стиха! Цяла Орфенова поема! Mersi. Най-после Кара-Пипер, който от половина час очакваше нетърпеливо да запее нов макам, ги изпсува страшно по турски и изпроводи безцеремонно из вратата. Свиреп човек беше този Кара-Пипер — в сантименталните минути! Но песнопойците доизпяха трагическата си песен пред нашия прозорец.

Иди подир това да туряш пайвант на артистическа природа.

Разумява се, през траянето на цялата вечеринка одринското вино се подаваше на слушатели и песнопойци.

Тая нощ много късно си легнахме уморени и заспахме така дълбоко, щото на заранта никой не каза да е усетил мишката да шатри по носа му.

* * *

Госпожицата от Париж, млада румена мома с невинен поглед и детски весело лице, често се разхожда по поляната и бере някакви диви цветя, като тананика весели мотиви из репертоара на знаменитата парижка певица от „Ambassadeurs, Mademoiselle Ivette Guilbert“. Мисля, че от всичките жени, които са държали карантина при Цариброд, положението на нейна милост, в началото поне, беше най-мъчно, най-неочаквано, най-невъзможно.

Сама саминичка, пристигнала с нашия влак, пълен изключително с мъже, тя биде сместена, както казахме, с една част от тях в една барака. На възраженията ѝ, на молбите ѝ, да ѝ се даде място при някои дами, които пазеха вече карантината, последва категорически отказ — карантинното правило не допуска събирането на нови със стари пътници, а отделна барака да ѝ се даде не беше възможно. Прочее, тая мома беше принудена да живее и ноцува в обществото на няколко непознати мъже и по неволя да присъствува заран-вечер на всичката интимност на тоалета им, както и те на нейния!... Само на втората вечер тя сколаса да си загради леглото с платно. Но френкинята по видимому прие положението си с философска безпечност или пък

правеше en mauvaise fortune bonne figure. Тя превърна неволните си другари от досадителни съседи в деликатни поклонници: тя приемаше с благосклонност техният flirt, защото това беше най-умното, което можеше да направи. Но понякога тя знаеше да удраци духовито — когато ѝ скимнеше. Например, бе такъв случай: веднаж се любуваме на фигурите в един хумористически немски лист, между които имаше и една жена в много свободно деколте. Един от евреите грабна листа и го махна от погледите с една афектирана срамежливост.

— Ça vous fait rugir, monsieur? — пита го девойката.

— Ça me fait rugir, mademoiselle — и я гледа нагло и знаменателно.

— Pourvu que ça ne vous fasse pas mugir — отговаря тя спокойно.

Евреинът почервеня до уши от смущение.

Тя често излазяше на разходка по поляната с барака №15.

Това нещо породило глуха, но силна завист в барака №14. Моята дружина не можеше да търпи щастието на евреите от №15. Бараката №14 излезе съперник на барака №15. Първата фърляше яростни погледи въз втората и фана да „ухажва“ с голяма преданост госпожицата. С изключение на мене, в тая барака никой друг не знаеше френски. Но какво излезе? Всичките вече знаеха френски! — Bonjour, mademoiselle, нежни усмивки, учтиви поклони, мънички услугици и всичият арсенал на любезната кавалерщина биде употребен от разбойниците в барака №14. Огледалцето на господин Тра-ла-ла току бягаше от ръка на ръка, особено единият от старците стана такъв кокет, такъв кокет! Боже мой, ти господи, какви ухилени, захарени, нежно бащински погледи той фърляше към девойката и ѝ казваше по български: — „Госпожице, тоя приятел, дето приказвате с него и дето ви се представя, че е голям търговец италиански от Венеция, е същи чифутин, базиргянин софийски, презирайте го!...“ И тя, като слушаше, че ѝ говорят на афганистански език, кикотеше се гръмогласно, а старецът се ползуваше от тоя психологически момент леко да я помилва по румената бузка — като баща чедото си. Ами арменецът, който се ухитри да се инсинуира във вниманието ѝ посредством занаята си! Той всеки час преглеждаше внимателно часовникът ѝ и му уж поправяше нещо... „Mademoiselle, orologe bon mouvement non bon, je fais bon orologe vôtre“, и се усмихваше с всичката грамадност на носа си. Господин Тралала отначало беше най-горещ

обожател, но пламъкът му поохладня, от когато глумливата френкиня, поради мургавото му лице, го попита да не е египтянин. Това беше кървава обида подир всичко онова, което му беше говорило огледалцето. Както и да е, бараката № 14 спечели нравствена победа, защото госпожицата не минаваше никога край вратата ни, без да поздрави, когато видеше там, с усмихнато „bonjour, monsieur“.

— Bonjour, bonjour, мадмоазело — отговаряше милият старец, като поставаше малко, след което се изкашляше три пъти. Каква нежна, деликатна душа!

Чини ми се, че имаше един роман в това необикновено пътешествие на госпожицата — тя пътуваше за Цариград. От тъмните ѝ и сплетени обяснения — когато лицето ѝ и думите ѝ във всеки друг случай дишаха пълна откровеност, — както по разните ѝ разпитвания за турците и Цариград, за който беше потеглила тъй млада и сама от другия край на Европа, в едно време, когато имаше да изпати една карантина от пет дена тук и втора — от шест дена при Мустафа-Паша, заключавах, че само един могуществен нравствен импулс беше в състояние да внуши толкова кураж — любовта. Ако волята на разума е способна да прави подвизи, волята на сърцето прави чудеса. Нали знаем, че Орфей слиза чак в преизподните на ада, за да види любимата си Евридика! Някои особености в накита ѝ също идеха да подкрепят това предположение: тя носеше украшения в турски вкус, едно от тях имаше вид на муска, златните ѝ гривни имаха арабски слова, а в джеба ѝ стоеше един френскотурски разговорник. Някой турчин, живял в Париж, вероятно студент или чиновник от посолството, и сега в Цариград, очакваше приятелката си там. Така ли е точно? Не знам. Във всеки случай тука имаше една история сърдечна, един роман, дошел, може би, в най-силната си перипетия... Нека пожелаем щастие и добър път и, по възможност, по-малко разочарования на героинята.

* * *

— Господа, утре можете да тръгнете! — обяви ни на четвъртия ден докторът — карантината се намалява от пет на три дена — по ходатайството на господина министра.

— Ура! — изгърмя из всичките уста и се разнесе по околните висоти.

Народът в бараката №14 беше във възторг. Вечерта се организува нова веселба на открит въздух. Тя се увенча с едно хоро — ние празнувахме едновременно два празника, нашето освобождение и Съединението.

Тоя знаменит ден беше 6 септември.

Сръбският сержант води хорото, умножено от гости от другите бараки. Хорото играеше и пееше:

*Надяваш ли се, Калино,
бачо ти Колю да доде?
Бачо ти Колю да доде,
армаган да ти донесе:
за бяла гушка герданче,
за равна снага коланче...*

Дявол да я вземе, скоклива песен!

.....

Да, à la guerre comme à la guerre, мили господи!

* * *

Заранта още рано голямо движение из укреплението. Всички се стягат, вещи се връзват, куфари се изваждат навън с бързината, свойствена на спешните приготовления за пътуване. Тая заран даже арменецът не съгледа, че се обръсва с мокър пешкир: фамилиарният старец беше се дигнал по-рано от него... И огледалцето в портфелчето игра по-малка роля днес. Измайването не беше благоразумно.

— Представете си какво би било, ако докторът дойдеше и ни кажеше сега: „Господа, днес няма да тръгнете, утре ще тръгнете?“ — казваше един.

— Невъзможно, умираме!

— Бунт направяме, но не стояваме.

— Представете си — повтори същият, — ако, не дай Боже, се появеше холера у някого тук, тогава по кой начин нямаше да ни пуснат, а карантината ще стане най-малко единайсет дни, както лани.

Тия заплашителни предположения, които наумяваха известният разговор между Афанасия Иванича и Пулхерия Ивановна на Гоголя, приведоха в трепет бараката.

— По-скоро, по-скоро, една минута по-скоро да слезем при железницата с нещата си, да ни няма тука.

Когато се озовахме на казаното място, ние с очудване видяхме там вече тълпа от другите бараки с куфарите им — които се освобождаваха също днес — много по-рано дошли от нас.

Значи, и между тях бил произлязъл разговорът между Афанасия Иванича и Пулхерия Ивановна. Благоразумен народ.

Влакът ще пристигне след един час, но всичкият народ е сбран вече накуп. Сериозният чиновник с тулумбата и с църкалката пак излазя на мегдан. Зафаща се ново и последно оросяване с карболка. Тоя път всичките се бутат и надварят кой по-напред да приеме благословието. Докторът преброява по списък клиентите си. В няколко минути около петдесет „тук“ изтупват пред него. Никой не липсва на спасителния призив. Всеки получава лист освободителен. Подир това се нареждат един след друг като ученици, които излизат от училището и тръгват по железничния мост, за да чакат в една близка постройка, извън чертата на карантината, влакът, който ще ги приеме и закара в София.

Оттук ние пак видяхме нашата блажена барака №14. Как тя сега зееше грозна и печална, изпразнена от гостите си!

Но при всичките добри спомени на карантинния ни живот, кой измежду нас не се намери да усети съжаление, както Байроновският Шилъонски затворник, за напущането затворът си.

Напротив, ура!

София, септември 1893

ЕДНА ОДИСЕЯ ИЗ ДЕЛИОРМАН

I

Периодът на безкняжието в България, настанало подир вторичното ѝ напущане от княза Александра Батенберга, заместен от Регентството, беше критическо и тежко време за новоосвободената страна. Политическите страсти в разтресеното от толкова смутни събития отечество бяха в пълен разгар. Едно злокобно умопомрачение, една атмосфера от полуда на умрази и ненависти опияняваше духовете и бе довела двете партии, на които тогава се делеше България, до крайни изстъпления, изразили се в кървави междуособици. На няколко места из страната пламнаха бунтове. Между тях най-важният бе русенският военен бунт, в късо време задушен от яката ръка на Регентството, който има за епилог безжалостната екзекуция в Русе на няколко видни офицери, герои от Сръбско-българската война.

Начало на бунт против властта на Регентството бе имало и в шуменския гарнизон. Той трябваше да иде на помощ на русенския, но не успя да направи това, а само даде законен повод на правителството за най-строги репресивни мерки, като изпозатвори и даде на военен съд уловените участници офицери на това несполучливо движение.

Един от тия участници, и от най-компрометираните, беше и офицерът — ние ще го наричаме — *Иванов*, офицер дребничък на ръст, но хубавец в своята блестяща униформа, с темперамент горещ и увлекающ се. Той едва сколаса да избегне от ноктите на властта, следователно и от военния съд и разстрелване, и се кри два месеца в зимниците на приятелските къщи, очаквайки сгодна минута да избегне из Шумен. Тая сгодна минута се представи тъкмо в един от последните дни на априлия. Чрез съдействието на приятели, които му доставиха граждански дрехи, паспорт, пари и файтон, той излезе из Шумен още по тъмно, преди зори, с намерение да бяга в Румъния. Делиорманецът файтонджия, юнак и събуден турчин, обеща да го закара невредим до границата. Те трябваше да минат през Делиорман по шосето, което отиваше до Ак-Кадънлар и оттам за към Силистра. Но понеже през Дунава беше опасно, то преди да влязат в Силистра, щяха да се отбият

надясно по междуселски пътища, та да стигнат добруджанската граница. Освен гражданските дрехи и черната брада, която бе спуснал през време на криенето си, Иванов бе турил сини очила, за да стане още по-неузнаваем за ония, които го знаеха като голобрад офицер и случайно би го срещнали из пътя. В паспорта си, с който беше снабден, тъй бе записан *Никола Папазов*, адвокат. Под това име и звание го знаеше файтонджият: Иванов бе счел благоразумно да не се открива на турчина повече. При всичките тия предпазителни мерки, премеждията през предстоящото двудневно пътуване не бяха избягнати: бяха възможни опасни срещи и изненади. Но Иванов се остави на съдбата си и на щастливия случай.

II

Файтонът беше вече далеко оставил зад себе си Шумен, без да срещнат жив човек, когато растящия утрен здрач обля с виделина околния кър. Шосето, набраздено със засъхнали дируги, лази няколко време из падина, а после се възкачи по нагорнище и излезе на един рът, тук-там покрит с храсталак. Там насреща им се мярна един конник. Сърцето на Иванова трепна неволно, той скоро се успокои, като съзря, че тоя конник бе един селски поп, разседнал тежко въз едно малко конче, натоварено с две пълни козени торби.

Попът мина край тях и поздрави Иванова с добър час.

— Дал бог добро, дядо попе... Пхюй, дявол! Срещнах поп — каза си той по-ниско, намръщен, когато попят отмина.

Турчинът се поизвърна. Той вероятно чу думите на Иванова.

— Поп, чорбаджи — поусмихна се той. — И ние не обичаме ходжа да срещаме, кога тръгваме на път. — Па, като видя недоволното лице на Иванова, каза:

— Но пак на добро ще е.

Иванов го погледна въпросително.

— Ти видя торбите му?

— Видях, та какво?

— Те бяха пълни, а срещнеш ли човек с пълен съд, вика се, добро е.

— Дай боже — избъбра Иванов.

Виделината, която се беше доста засилила, даде му сега възможност да види и турчина по-добре. Той беше исполин с широк гръб, лицето му беше четвъртито, кокалесто, със силно развита челюст, с малко чело и нос с широки ноздри. От това лице вееше сила и грубост. Неприятно впечатление правеха особено очите му, с лих и деблив поглед на хищен звяр, под рошави руси вежди, каквато беше и брадата му. Когато се подигнеше дрехата му, забелязваше се дръжката на кама, втъкната в широк червен пояс, а до нея главучката на един голям револвер. Стори се Иванову, че бе срещал друг път тоя турчин,

но де и кога, не спомняше. Той не отдаде обаче внимание на това и не пожела да запита турчина.

Той не забележи, че в същия миг лицето на турчина се сепна: някакво очудване и недоумение се изрази по него, сякаш че той искаше да познае друг човек в Папазова; но си помисли, че се е припознал, и лицето му придоби прежното си спокойствие.

След няколко време обаче той се обърна и го погледна втренчен, па заприказва:

— Чорбаджи, ти в Шумен ли се живееше?

— Се в Шумен — отговори Иванов.

— Адвокатин? — осведоми се пак турчинът.

— Да, Осман-ага.

— Лоши работи стават по вас: гоните се, биете се... не мирувате.

— Ще се оправи, Осман-ага. Къде се не случват такива кавги...

А ти откога си в Шумен файтонджия?

— От два месеца, Николаки ефенди.

— Де си бил по-рано?

— Се в село.

След тия въпроси и отговори и двамата изново останаха под впечатлението, че пръв път се виждат и че не се познават.

Тих, прохладен ветрец лъхаше въз лицето на Иванова и бодреше конете, които пръхкаха. Утренното небе, лазурно и чисто, се усмихваше празнично на възродената пролетна природа; лястовички стреляха из въздуха своя игрив бяг, изпущайки ясни ноти въз главите на пътниците. Врабците прелитаха и цвърчаха като палави деца из зелените шубръки. Една невидима чучулига звънтеше високо във въздуха. Далечно отляво някои върхове от Камчийския балкан, увити в теменужен цвят, вълнуваха своите линии. Кърът наоколо пустинен, безлюден, но постлан със зеленини, чийто пролетен шар радваше очите ни.

Иванов се почувствува извънредно бодър пред тая широка и свободна природа, тъй различна от тесните зимници, дето беше се таил два месеци. Той въздъхна изшироко с гърдите си и почти че му се дощя да извика и запее. Но той се ограничи само с възклицанието: „Ох! свобода, свобода!“ Па извади папириска и запуши.

Турчинът, обърнат към него гърбом, караше конете си, без да се извърне вече. Иванов впиваше жадно поглед в хоризонта на север,

образуван от ниските гористи хълмове на Делиорман, зад които ламтеше да префръкне час по-скоро.

III

Къде обед се озоваха в първите гъсталаци на Делиормана.

Иванов пръв път влазяше в тая непозната и тайнствена област. Делиорманът тук беше доста рядък, поизсечен, погрознял от опитомяването си. Тук-там по шосето срещаха левенти турци с волски кола или коне, които разменяха поздравления с Османа и отминаваха.

Ненадейно Иванов съгледа двама конни стражари, че се показаха отсреща. Гузен, както беше, той трепна, особено като позна, че тия стражари бяха шуменски. Единият, брадат, му се стори, че беше между ония стражари, които бяха го подгонили при избягването му из къщи. Той направи усилие да запази хладнокръвието си при тая неприятна среща. Той действително имаше нужда от хладнокръвие: стражарите приближиха с погледи впити любопитно в Иванова и като махнаха на турчина да спре, брадатият попита Иванова:

— Накъде отивате, господине?

— За Ак-Кадънлар — отговори Иванов.

— Какво дирите там?

— Аз съм тамкашен.

— Кой сте вие? Как ви викат?

— Михаил Едикуленски — назова се внезапно Иванов, без да знае как именно му дойде на ума такова име да си даде.

Стражарите го изгледаха внимателно.

— Едикуленски? — попита брадатият.

— Да, и ако искате повече — аз съм аккадънларски народен представител — рискува нова лъжа Иванов, пазейки с голяма мъка самообладанието си.

Положението ставаше натегнато. Стражарите размениха тихо няколко думи.

Иванов помисли, че го познаха или щяха да го познаят. В тоя критически миг дръзна нова и опасна лъжа:

— Утре тръгва за Ак-Кадънлар и приставът Ихтиманов. Вчера приказвахме с него.

— Защо иде в Ак-Кадънлар?

Иванов каза по-нисичко:

— Там се криел един от шуменските бунтовници. Моля, това помежду нас... Ихтиманов не можа да тръгне с мен днес. Довечера, като стигнете там, поздравете го от мен.

После, като се приведе от колата към стражарите, каза още пониско, уж да не чуе турчина:

— Кажете на Ихтиманова да не слазя със стражарите си право в моята къща, както говорихме, но да се спре на ханчето край селото.

— На ханчето на Ивана Кюсето?

— Да, на ханчето на Ивана Кюсето — потвърди Иванов, който никога не бе ходил в Ак-Кадънлар.

— Аз там ще го чакам, за да му дам нужните сведения. Трябва да турим ръка на оногова, без да му дадем възможност да избегне или да се съпротиви с оръжие. Хай сега на добър час, господа. Поздравете Ихтиманова... Османе, карай! — извика той повелително.

Стражарите бутнаха конете си и тръгнаха нататък.

Осман плесна с бича своите и файтонът бърже отмина нагоре.

Пот изби по Ивановото чело. Той чак сега видя колко опасни и нелепи лъжи в страха си наизказа, без да мисли, несъзнателно. Ако случайно стражарите да знаеха кой е аккадънларския депутат — а той беше турчин, — Иванов бе пропаднал. Но добрата му съдба и изменената му външност, и дързостта му заблудиха полицейските хора. Той се спаси като по чудо.

След няколко минути той плахо се извърна и погледна крадишком назад. Видя, че стражарите се бяха спрели, гледайки насам. Те приказваха с живо махане на ръцете.

— Османе! Удрай конете! — извика той.

В тоя миг файтона се намираще на върха на една рътлина. От първия удар конете го понесоха надолу из стръмнината между две стени от гъсталаци. Като се озова долу, Иванов пак погледна. Стражарите се бяха върнали и от висотата, която току-що бе оставил, махаха насам и викаха:

— Хей, чакай там!

— Иванов, спри файтона!

Осман се извърна:

— Стражарите заповядват да спрем, чорбаджи!

— Карай, Осман, напред! — извика Иванов, разбрал, че спасението бе сега само в бягство.

Конете припкаха изново по шосето. Тук то правеше нагъл завой наляво. Трясъкът на файтона разбуди ековете на гората. При едно извъръщане Иванов видя през храстите на лещака, че двамата стражари се спущаха бързо низ стръмнината, идейки по дирите им.

Това забележи и турчинът.

— Ние, колкото да бягаме, ще ни стигнат-каза той.

Иванов бе впил очи надясно в гъсталака.

— През тая пътека са минавали кола — каза той, посочи пътеката надясно, що се отбиваше от шосето и влизаше в гъсталака. И без да даде време на смаяния файтонджия да отговори нещо, той изкрещя:

— Тук, тук влез!

Турчинът покорно възви файтона надясно и той потъна в дърволяка.

Стражарите препускаха тъкмо в завоя.

IV

Бежанците се озоваха в съвършена глухота.

Осман откара файтона още по-дълбоко из сенчестата пътека, па спря.

Той и Иванов се заслушаха. Иванов извади револвера си, готов да се брани и да стреля против стражарите. Но никакъв подозрителен шум не достигаше до тях. Нещо като конски тропот се чу зад дебелията завеса на гората, па изчезна в тишината ѝ.

— Отминаха напред — каза Осман.

— Да, отидоха — потвърди Иванов.

Сърцето му още силно биеше.

— Познаха те, чорбаджи?

— Познаха ме.

— Но одева не те познаха.

— Защото аз по-рано не носех брада и нямах тъмни очила, па и друга носия имах... Но дяволите, сетиха се... брадатият се сети.

— Това е лошо.

— Къде води тая пътека?

Осман назова едно турско село.

— Но ний няма да отиваме нататък, чорбаджи? — прибави той.

— Ние не можем вече да излезем на шосето — каза решително Иванов; — и от това село за къде се отива?

— За навътре из Делиормана пак, до други села.

— Може ли да се иде по тия пътища до границата?

— Страшно заобикаляне, Николаки ефенди, вместо два дена четири или пет. Па да ти кажа правото: да не излезе нашата работа „от трън та на глог“?

— Защо?

— Ние ще пътуваме се край дивички мюсюлмански села. А има всякакви хора, знаеш, между нашите турци...

— Предпочитам да ме убият турци, а не българи — забележи мрачно Иванов.

Турчинът се слушваше.

— Стражарите, като видят, че са се излъгали — каза той — ще се повърнат и може да нагазят по дирите ни, макар че и други пътеки още се отбиват като нашата.

— Тогава карай, Осман, аз ще ти заплатя четворно за труда.

— Не е за парите, Николаки ефенди: стига да избегнем от бедата, там е всичкото... Но нека опитаме... Ти си млад и добър челяк, защо да се оставиш да гинеш.

Осман каза тия думи просто, от сърце. И той сега трепереше за съдбата на Иванова, преди няколко часа неизвестен и чужд нему.

Той шибна конете и файтонът се задълбочи из Делиорманът. Иванов не без трепет се вглеждаше погълнат от тия усойни гори и самотии, диви вертепи на население саможиво и враждебно, на тайни пусии и хищнически инстинкти.

В една гъста и глуха гора, в тъмен дол, отбиха се от пътя, за да закусят и починат.

Когато хапнаха и запалиха цигари, Осман, след дълго усилено и напрегнато виране в Иванова, който не забелязваше това, внезапно се обърна към него:

— Аз тебе гаче те познавам?

И той впи пламнали очи в офицера.

— Ти беше офицерин едно време, нали?

— Да! — отговори Иванов, като видя, че е безполезно да крие вече.

— Ти беше член във военния съд в Русе преди седем години, нали?

— Да, Осман-ага.

Осман се навъси.

— А ти познаваш ли ме?

— Не.

— Припомни си.

Иванов го гледаше зачуден.

— Не мога да се сетя кой си.

— Не помниш ли ти, когато съдихте един Дели Осман?

Иванов гледаше смаян.

— Тоя Дели Осман — викаха го още „Кеседжи“, вие го съдихте там за разбойничество и го осъдихте на седем години затвор в окови.

Този Дели Осман бях аз.

Иванов измънка нещо, но гласът му загасна в гърдите.

Турчина продължи с набърчено лице.

— При разпита, помниш ли, понеже аз отказах упорито, ти скокна и ми удари плесница! Много си горещ!

Иванов гледаше изтръпнал. Сега той си припомни ясно това. Османовите черти му ставаха съвсем познати и гласът му също.

Осман продължи:

— Видиш, че има един аллах. Ти тогава когато ме осъждаше и затваряше къщата ми, нито ти минуваше през ум, че може да дойде един ден, когато аз да те съдя. Аз излежах затвора си и преди два месеца ме освободиха. Ето господ те предава в моите ръце.

Иванов слушаше тия грозни приказки поразен. За борба с тоя як като бик и въоръжен турчин, за самозащита той нито мислеше, нито се сети да земе револвера си, който беше в джеба му. Ако турчинът, вместо да го убие, се задоволише просто да го предаде на властите, той пак беше изгубен. Той извади портмонето си и го сложи пред него.

— Осман, тук са седемдесет наполеона, вземи ги. Пощади ме — каза глухо.

Осман блъсна портмонето и жълтиците се изсипаха на тревата.

— Не ща пари!

После прибави високо:

— Аз дадох в Шумен дума да те заведа здрав и читав до границата и ще изпълня думата си. Не се безпокой, чорбаджи. Хай да вървим!

Прехласнатият офицер не вярваше ушите си. Той каза покъртен:

— Благодаря, Османе! — и му стисна ръката.

Той не намери повече думи, за да изкаже душата си.

Скоро файтонът тръгна пак из делиорманските пушчияци.

V

Делиорманът, из който ще бъде принуден да се скита нашият герой, е една от най-гористите части на България, най-рядко посещавана и най-малко познатата. Той зафаща голямо пространство в Източна България, между Силистра, Разград, Шумен, Добрич и добруджанската граница. Обширни и гъсти гори от тънкостволи дървета, лещаци и шубръки или големи дъбови лесове покриват голяма част от леко вълнистото делиорманско равнище — главно плещите и върховете на разлетите рътлини, що се вълнуват по всички посоки. В котловините между тях, извънредно плодородни, гората отстъпва място на разработени земи и тучни пасбища. При тях се гушат многобройни села, обитавани от турци къзълбаши, едър, як и трудолюбив народ, с първобитни нрави, фанатичен и на часове свиреп. След Руско-турската война много от тия села се запъстриха от колонийки български земледелци, пришли от Одринско и другаде, без тая примес да изменя обаче чисто мюсюлманския характер на тая област.

Колкото пътникът напредва навътре в Делиорман, той става по-див, горите му по-гъсти и по-глухи. Зелени гъсталаци, три-четири метра високи, като една непроницаема стена, заграждат от две страни пътя и цели часове закриват хоризонта от очите му. Често от някоя височина погледът му обфаща обширен кръгзор, напълнен от безчислени долини и рътлини дори до небосклона, покрити цели със зелени гори, прилични на талазите на разиграно море, на които никой друг предмет не разбива еднообразието на зеленината. По някъде, над вършъето се белее тъпия връх на минаре или се издигне димец из невидими комини — признаци на скрито в гората турско село. С лещаците, леските, габърите се чередуват гори от колосални, разредени дъбове, които образуват под шатрестите си клонаци хладни сенки. Рояци пойни птици пеят в листака, невидими славеи пролетес ронят своите кръшни, кристални рулади, кукувици кукат в дълбочината на

леса и тия звънливи, сиротни и меланхолни гласове увеличават меланхолията на самотиите.

За жалост, тия зелени, плодородни и прекрасни краища природата ги е лишила от един най-ценен дар: липсва вода. Многобройните суходоли, които постоянно пресичат пътя, са безводни, никаква барица не ги освежава. Пътникът върви цели дни и слухът му напразно иска да улови шума на изворно чучурче или радостно клочене на течна водица из долинките, от която да уталожат жаждата си. Населението се принуждава да прибира и използва в трапове дъждовната вода, за да пои себе си и добитъка. Пътникът среща край всяко село подобни водохранилища: те се образуват в наклонни долинки, на долния край заприщени с висок яз. Там дъждовните води се стичат и правят вир. Из него си черпи селото водата. Но скоро той вир от сушата и дневните пекове намалява и се превръща на мътна и кална локва, в която се огледва небето, също мътно и кално...

В същност, за българина пътуването из тия затънтени и зелени предели не е весело. Някаква навъсена самотност, суровост, отчужденост вее от тях. Самото име на Делиормана му звучи зловещо. Той си спомня, че в турско време, през цели векове, тия горища са били непристъпни, пълни с опасности за българина. И сега се белеят край пътищата надгробни камъни-паметници на убити там пътници християни. Той и днес минува там с известен трепет. Той знае, че е в България, че той остров от мюсюлмански свят е обиколен от български населения, че се намира под български закон и власт, при все това той се чувства самотен и чужд, и безпомощен в този край, дето невежеството, фанатизмът и расовата умраза против християните са запазили живота от освежителния лъх на прогреса и човешчината.

При все това Делиорманът през 1880–1881 година си даде удоволствието да има история: той се възбунтува, заедно с Геновските турци, против българските власти, без никаква уважителна причина и с един див упорит героизъм дълго време дава отпор на пратените да го укротят военни сили. Бунтовнишки и разбойнишки чети шетаха из самотиите му, стреляха из пусии български стражари и войници. С голяма мъка драконските мерки на генерал Ернрота можаха да задушат това движение. Оттогава делиорманците се повърнаха към прежните си мирни занятия на работливи земеделци-скотовъдци и тишината,

която владееше през векове в републиката им, се повърна пак. Но Делиорманът си вече спечели една страничка история.

VI

Останалата част от тоя ден пътуването мина без случки.

По залез слънце пътниците се спряха в едно турско село, за да нощуват. Понеже там не съществуваше хан, както и във всички турски села, Иванов намери гостоприемство в „одаята“. „Одаята“ се нарича там нарочно приготвената стая, в която преспиват, по право и безплатно, странниците. Тая странна добродетел на гостолюбието се съхранява и днес навред в турските селения, наред с фанатизма, затаената ненавист и предразсъдъка към християните.

Умореният пътник, който и да е, се настанява в „одаята“, без да иска от някого разрешение, без да го пита някой кой е и откъде е. Одаджият турчин донася им вечер храна каквато може да даде общината, шъта им, прислужва им и заранта ги изпраща с благопожелание за благополучно пътуване, напълно доволен от бакшиша, който му оставят в ръката.

Ивановото гостуване обаче не мина съвсем безшумно. Благодарение на присъствието на файтона, рядко явление в тия затънтени села, около одаята му се тълпяха дечурлига-турчета, които не можаха да се начудят на тая лъскава черна кола. Посетиха го първенците и с дружелюбни думи разговаряха с него, докато той вечеряше, запитвайки го несмело и учтиво за занаята му и причината, която го води през тяхното село. После го оставиха, като му пожелаха лека нощ и всяко щастие. Тия въпроси, задавани Иванову повече от учтивост, го туряха в мъчнотия. Той се представи за търговец на жита, пътующ за Ак-Кадънлар; но понеже той не беше вършил търговия, даваше забъркани обяснения на питанията на турците. Затова той реши за следующия път да измисли друго.

Той свърши скромната си вечеря от пържени яйца, мляко, сирене и чер ръжен хляб и си пи с наслаждение горчивото кафе, което му свари одаджият. Той се приготви да си легне. Стаята беше с голи издраскани стени, с нисък потон и с прозорче към пътя. Два дъсчени мендерея, постлани с рогозки, представляваха легла за пътниците.

Преди да си легне, той се опита да заключи портата, но видя, че заключалката не работи.

— Осман спи отвън, няма нищо — каза си той.

Той сложи куфара в ъгъла на единия мендер, облегна си главата на куфара като на възглавница и се зави с палтото си. Макар че го оборваше сън, той дълго време не можа да заспи, хапан от бълхи и дървеници, обязательни обитателки на всяка странноприемна стая на изток, която се почита. Той посегна да вземе папироска и да запуши. Внезапно вратата се отвори. Гостът, който се яви на прага, беше един стар дервиш, със сиводрипаво джубе, със сив плъстен каук на главата. На кръста му висяха разни кесии, кратунка за пиене вода, чибучка и други дреболии с неизвестно за Иванова назначение.

Дервишинът учтиво поздрави Иванова с добър вечер, седна на свободния мендер и взе полека да откачва разните висулки от гърдите си и да ги полага до стената.

Па се обърна към съседа си и го попита отде иде и за къде отива.

Иванов му отговори, каквото му скимна.

— Десницата на аллаха нека бди над тебе — каза дервишинът, като пълнеше чибучката си.

Иванов счете за учтивост да го пита от дека иде.

Дервишинът пухна с въздишка дим от устата си и отговори:

— От Бейрут.

— За де пътуваш?

— Бях на поклонение на текето при Масар-пашовата кория при Разград; сега отивам да се поклоня на гроба на Елия Ибрахим в Баба-Даа. Нека се слави името му в райските градини.

Но той докара в изступление Иванова, като му обади, че след поклонението в Баба-Даа тъкми да иде да се поклони на някакво прочуто теке в... Будапеща!

Иванов счете, че е доста тоя разговор, зажумя и поиска да спи. Понеже в стаята скоро се въцари пълна тишина, той неволно отвори очи, за да погледне какво чини другаряг му. Той го видя, че се молеше, коленичил на мендеря. Дълго време траяха диганията на ръцете при ушите, прикланенията чело до земята, мърдането на устните, изговарящи нечувани молитви. Лицето на дервишина сухо, избраздено с бръчки и жълто, при светлината на ламбицата, добиваше по-

мъртвешки вид със своята ледена безжизненост. Но клепачите на Ивановите очи натегнаха и той се унесе в дълбок сън.

Той се събуди от някакъв глас в стаята, необикновен и непонятен. Видя дервишинът, че пак беше коленичил, и като си клатеше бюста, произнасяше високо и безбройно число пъти някакво възклицание, прилично на „ху“! „ху“!

— Ху, ху, ху, ху, ху, ху!

Очуден, Иванов впери втренчени очи в дервиша, а дервиша, клатейки се, сложил ръце на колене, мърдающ бледни, безкръвни устни все продължаваше уморителното, монотонното и безконечното свое „ху“! „ху“!

Стана му грозно и страшно тук. Той стана и излезе навън, седна на прага и дълго гледа в безлюдния мрак. Когато накрай дервишинът прекрати своите богомолни възклицания и си легна, Иванов влезе и стори същото.

VII

Рано сутринта, като отвори очи, той видя, че дервишинът бе изчезнал.

Пътуването и тоя ден мина благополучно.

Срещаха из пътя турци, все левенти, които не вдъхваха никакви опасения на бежанеца.

Повечето се здрависваха с Осман-ага приятелски сърдечно, като фърляха едни — небрежен, други — суров поглед на Иванова.

Понякога Осман спираше колата, за да размени някои думи с тях, и после се прощаваха с големи знакове на уважение и симпатия.

Въобще, Иванов забелязваше, че Осман се радваше у срещнатите делиорманци на особена почит. Сякаш той имаше някакви титли за тяхното внимание.

Из черните бразди на нивите край пътя туркини по шалвари и без яшмаци садеха царевица, преведени о две. Но като забелязваха българина, спущаха се да си грабят покривалата или се затуляха зад шубръките по слоговете.

На едно място из шумака излязоха въоръжени турци, с твърде подозрителен вид. Осман предупреди Иванова, че това са ловци, за да не се безпокои. Той се сприказа с тях твърде дружелюбно като със стари приятели. Иванов обаче по вида им по бе наклонен да ги вземе за панти. Може би те бяха и едното, и другото. Като гледаше тия диви затънтени места и тия подозрителни обитатели техни, той се питаше дали се е осмелил българин преди него да понесе главата си тука.

Стигнаха доста рано в селото, дето трябваше да пренощуват.

Тутакси дечурлига и селяни насъбраха се да гледат файтона, който спре пред „одаята“, убежището на Иванова тая нощ.

На седалището при малкото кафене до нея седяха неколцина турци. Те приветливо поздравиха госта. Иванов, по съвета на Османа, отиде при тях.

Темена, поздравления, взаимни поклони.

После учтиви запитвания по какъв случай челебият прави такава чест на селото им.

Иванов отговори, че е държавен инженер, пратен в Делиорман да прегледа местностите, отдето може да се изкара навън пивка вода чрез пробиване артезиански кладенци.

Той лъжеше без да мигне! Тоя отговор внезапно му спечели голямо съчувствие.

Такъв полезен човек, такъв важен чиновник не трябваше да остане да спи в одаята: предложиха му да заповяда в къщата на един от първенците, дето обикновено нощуваха околийските началници.

Иванов решително отказа да приеме тая любезна покана, но не можа да откаже на другата — да го поразведат из селото.

Вървейки така, селяните го спряха край селото пред една долина, заприщена с висок яз от долната страна. В образувания по тоя начин трап лъщеше се на дъното му една мътна и кална локва, в която се оглеждаше небето, мътно и кално също.

Това беше селското водохранилище, което дъждовете имаха грижата да напълват периодически с вода, нужна за хората и добитъка, и която от сушата и дневните пекове бе се намалила и преобърнала на тая локва.

И селяните убедително и с плачевен глас молеха инженера да не лиши тяхното село от благата на животворната струя, която щеше да бликне из пробития в бъдеще кладенец.

Иванов обеща това с готовност и за да ги увери, че няма да забрави, записа в бележника си името на селото им.

Това ги приведе във възторг. Поканиха го тогава да го заведат на сватбата на един от първенците. Той с големи мъки можа да избегне тая чест. Само сватбарин му остана да стане!

Той се върна при кафенето и завари Османа, че пие горчиво кафе.

Иванов беше изгладнял. Той попита Османа ще донесат ли скоро скромната му вечеря.

— Ще се позабави до половин час, инженер ефенди — каза Осман усмихнато, — докато бъде приготвена.

— Защо се бави?

— Готвят ти сега ястие в къщата на бея.

— Какъв бей?

— Беят, при когото седеше одеде тука. Снощи вечерята ни беше много сиромашка, сега ще имаш и пиле, и аджем-пилаф. Пиле ще ти приготвят и за из пътя... Видя ли одаята? Тя е напръскана и пометена чисто... Мендеря е постлан с меко шелте. После, като се усмихна лукаво, прибави:

— Николаки ефенди, лъжеш, ама майсторски лъжеш. Завчера депутат, вчера търговец, днес инженер, а утре видя-щем пак ще измислим нещо.

Иванов сам се чудеше на толкова метаморфози — необходимостта да лъже и прикрива личността си при всяка стъпка го уморяваше нравствено. Той бе принуден да внимава на всяко свое слово и действие, щото да хармонират с ролята, която си даваше. Това положение беше трагическо, въпреки привидния си комизъм. Вечеряха с Османа от бейските ястия. Когато свършиха и Осман го остави, той седна на мекото шелте на мендеря, донесено също от бейовата къща, с две чисти пухови възглавници и запали цигарата си. Вместо кадливата газева ламба, сега светеше спермацетова свещ на висок пиринчен свещник.

Тя икрами му причиниха мъка. Беше му ужасно съвестно. Боже мой, на колко безобразни лъжи ги дължеше той! Той проклинаше файтона, който му привличаше любопитството и вниманието на простодушните селяни. Как бе желал да остане незабелязан! Но като напук той дигаше шум около себе си.

Но той спа непробудно тая нощ на меката бейска постелка.

VIII

Призори те напуснаха селото.

Иванов се чувствуваше бодър, починал добре тая ноц след безсънието на миналата.

Понеже бе решил да пътуват се по междуселските пътища, файтонът правеше големи завои, пътят им ставаше тройно дълъг и Иванов с униние чу от Османа, че още две ноци ще бъдат гости на Делиорман.

Въпреки затътеността на тая покрайнина — понеже се намираха в сърцето на Делиорман — те пак срещаха пътни-цитурци, на чийто вид Иванов вече навикна: срещата им не му причиняваше вече първата тревога — той се чувствуваше под покровителството на Османа, който сега бе неговото провидение тука.

Като възлязоха по един горист рът, той видя с неволна радост един пътник българин, на кон, първият българин, що очите му зърнаха от два дена в тоя мюсюлмански мир.

Те скоро го застигнаха.

Българинът беше средна пора човек, облечен в чистички шаячени френски дрехи, с кожена шапка на глава. Той се извърна и добра усмивка озари червендалестото му кръгло лице.

Иванов го поздрави дружески и махна на Османа да спре файтона.

Непознатият българин с искрено удоволствие се заприказва с Иванов. Излезе, че той бил жител в селото, дето трябваше да пренощува, заможничък земеделец и търговец в селото, дето имало още и други пет семейства български — заселили се тук две години след Освободителната война. Бай Димо — тъй си каза името — се фалеше, че са добре, поминъкът им не е лош, със съселяните турци се сговарят.

— Само ние не си живуваме — прибави той.

— Как? — попита Иванов.

— Ние, българите, и тука се ядем, господине, разделени сме на две партии.

— Как? Четири семейства и сте успели да образувате политически лагери? — очуди се Иванов.

— Българин без политика и без ежби може ли да живее? — усмихна се горчиво бай Димо.

Файтонът вървеше полека, успоредно с конника.

— Ами ваша милост, накъде тъй из нашите дивотии делиормановски?

Иванов се беше приготвил за това питане.

— Отиваме за Добрич. Рекохме пряко да ударим, па затънахме из тия места.

Бай Димо го изгледа позачудено.

— Наистина сте затънали: кой минава оттука — никой. Ваша милост си от Добрич?

— Да.

— Чиновник?

— Да, чиновник.

— Да бяхте земали поне един стражар... Тук е див светът.

— Ние не се боим, чорбаджи — отзова се усмихнато Осман.

— Тогава вие ще нощувате в наше село?

— Да. Има ли одая там? — попита Иванов.

— В одаята ли? Сакън, бълхи ще ви изедат... по-добре на улицата човек да легне.

После, като погледна Иванова дружески, бай Димо каза:

— Ако обичате, елате у мене... Ние толкова рядко виждаме българи по нашите места... ще ни е драго, господине...

Иванов благодари сърдечно и прие поканата.

— Как ви беше името?

— Никола Папазов.

— Драго ми е.

Слънцето вече захождаше, горите на запад ставаха тъмни и само върховете им се позлатяваха от слънчевите лучи! Хладен зефир люшкаше листата на дърветата. Конете, като чувствуваха, че приближава вечерта и почивката, с нова енергия продължаваха да вървят.

От едно ново възвишение мярна се селото в една котловина, с бялото си ниско минаре.

Там бай Димо разправи на другарите си де му е къщата, па се раздели от тях и се изгуби в дърволяка.

Осман поведе конете при една скудна барица, що се губеше из тревата, да ги напои. Той употреби дълго време за това нещо, понеже незначителната струйка бавно пълнеше кофата, за голямо нетърпение на изжеднелия добитък.

След половин час нашите пътници бяха в селото. Там лесно зърнаха Димовата вратня, пред която самият стопанин с усмихнато лице ги чакаше.

Когато колата им отиваше за там, от една улица изгърмя файтон. На него стояха един българин и един турчин. Файтонът спря недалечно пред една къща, по външния си изглед българска: с прозорци над пътя.

Това позачуди Иванова. Какво дири друг файтон в това село?

Бай Димо ги посрещна радостно.

— Какъв е този файтон? — попита Иванов подир първите приветствия, като погледна назад.

В тоя миг двамата ония пътници слязоха от колата си и снеха вещите си.

— Ще ти кажа — каза усмихнат бай Димо, — заповядайте.

IX

Гостът бе посрещнат радушно от Димовото семейство; то състоеше от майката и жената Димова — последната здрава, черноока, с правилни черти невеста, — от един петнайсетгодишен юноша и едно момиче с голяма руса коса и босичко.

Той бе въведен на горния кат, в чиста стаичка, постлана с нови черги и с българска покъщнина по полиците, с бели завеси по прозорците.

Дадоха сладко, после кафе. Иванов се чувствуваше безкрайно честит в това покойно и гостоприемно българско кътче сред Делиорман, дето го приемаха като свой, като роднина.

Иванов пак повтори въпроса си за пристигналия файтон.

— Това е — каже насмихнато Дилю — кандидатът наш.

— Какъв кандидат?

— Нали ще стават скоро избори за народни представители?

— Ами турчинът кой е?

— Агитатор негов.

Иванов се поуспокои.

Димо продължи:

— Слязоха у Горанови. Той е кандидат техен, но не наш.

Нашият си е друг.

И бай Димо разправи, че днес-утре се очаква пристигането на друг кандидат, от партията на бай Дима.

Това съвсем малко интересуваше Иванов. Но бай Димо, очевидно, беше ярък политикан и ярък партизанин, макар и в дълбочините на Делиорманът. Както обикновено бива у нас, партийните страсти са по-живи, колкото по-глуха е провинцията. Той не престана да говори по злобата на деня — предстоящия избор в техния околийски център — и когато седнаха на трапеза.

Току бяха привършили скромната вечеря, вратата се тропна и влезе един стражарин. Той погледна към Иванов и му каза:

— Господине, вика ви старшият.

Иванов приbledня.

— Защо ме вика?

— Не знам. Той ще ти обади.

Димо не забележи смущението му. Той си обясни съвсем просто призоваването му в полицията.

— Идете, идете... разбрах, той ще ви похока.

— Защо? — попита Иванов.

— Защо сте тръгнали из тия места самички... Преди две недели наблизко обраха двама българи от Селим-тепе... Едного раниха... Става пакост и се отваря работа на полицията.

Но Иванов, под натиска на зловещи предчувствия, които не смееше да обади на домовладиката, стоеше като вдървен, без да знае какво решение да земе.

Но избор нямаше, трябваше да се покори на съдбата си. Той последва стражаря ням.

На улицата беше вече тъмно.

Полицейският участък беше на петдесетина разкрача от Димовия дом.

Иванов намери старшият, излегнат на мендеря. Той беше нисък и дебел човек, с наежени руси мустаци и остър поглед.

Старшият се поиздигна малко, вперил очи в Иванова, и без всяко предисловие го попита:

— Господине, какво дириш тука?

Гласът му беше груб, напран и повелителен, както подобава на един старши, който съзнава достойнството си, в едно място, дето сам е цар и господ.

Иванов му отговори, че пътува за Добрич.

Старшият го изгледа с презрителна усмивка.

— Кой си ти? Как те викат?

— Никола Папазов.

— От дека идеш?

— От Разград.

Старшият го гледаше недоверчиво.

— Та ти пътуваш за Добрич?

— Да.

— Кому ги продаваш тия краставици, господине? Оттук ли е пътя за Добрич?

— Аз оттук го избрах — отговори Иванов развълнуван.

Стражарят стана нервно.

— Ти мислиш, че имаш говеда пред себе си? — извика той. — Ти мислиш, че аз те не знам какъв си и що си?... Ти отде се познаваш с бай Дима?

— Из пътя се застигнахме и запознахме.

— И си гост у него?

— Прикани ме човекът и аз приех, за да не ида в одаята.

— Мълчи! — извика старшият гневно.

После се обърна към стражарина, който стоеше до вратата:

— Иване, затвори негова милост.

— Защо? — извика Иванов разтреперан. — Протестирам! Нямах право! Аз съм честен човек!

Под тия думи на негодувание той искаше да скрие ужасното вълнение, що го обзе. Той се чувствуваше погубен.

— Не, почакай, Иване! — каза старшият след кратко помисляне, па като се обърна към Иванова, каза му с повелителен тон, който не допуска никакво възражение:

— Слушай, господине, давам ти три часа срок, да се очистиш оттука... хай по-скоро натопи си цървулите! Ако те намеря една минута по-после, здрава кост няма да остане на тебе. Марш!

И с едно презрително тупване с крак в земята показва му вратата.

Иванов излезе на улицата смаян.

Той не вярваше на ушите си!

Той се мислеше пропаднал, вързан, пратен в Шумен, а вместо това го гонят оттука, дават му срок три часа, за да тръгне. Или сънуваше?

Х

На улицата се намери с бай Дима и му разправи каква е работата. Димо веднага разбра.

— Ах, това магаре те взима за агитатор на нашия кандидат и затова те изпъжда — извика той.

— Как?

— Полицията държи страната на Чафаклиева... Добре че те не биха, господин Папазов.

Иванов си поотдъхна.

— Сега какво да правя?

— Тръгвай, тръгвай, приятелю — каза Димо, когато пак тръгнаха към къщи. — Но тоя произвол не трябва да оставиш без оплакване. Като стигнете на Мурсал-къой, ударете телеграфа на министра на вътрешните дела. В Мурсал-къой има телеграфна станция.

Иванов се раздели с Димо пред вратнята му и отиде да намери Османа, за да му разкаже какво се случи.

Той го намери в одаята, че вечеря с хляб и сирене.

— Благодаря бога, чорбаджи, че тая работа така се свърши — каза му Осман, когато го изслуша какво му са казали старшият и Димо. — И аз съветвам също: ще тръгнем оттука и да гоним Мурсал-къой.

— Ах! — извика уплашен Иванов.

— Какво има?

— В Мурсал-къой има телеграфна станция.

Осман го гледаше въпросително.

— Щом има телеграф — подзе Иванов, — от Шумен ще са съобщили на полицейския пост в Мурсал-къой да следи за моето случайно появяване, както ще да са известили и на всички други подобни постове в Делиорман, свързани с телеграфната жица!

Това разсъждение загрижи и Османа.

— Не можем ли да избиколим това село? — попита Иванов потен.

— Никак. То е в клисура и пази едничкият път, който отива от тия места за границата. Има само кози пътеки отстрани, по баирите, но те пропадат в шумака и не изхождат никъде.

— Тогава аз ще ида право в капана — каза мрачно. Иванов.

Осман бе навел глава към земята.

— Имаме цяла нощ да мислим, и утре имаме цял ден — ще намерим някое средство да минем и това последно митарство, па оттам — боже помози — за границата!

— Колко стражари има в Мурсал-къой?

— Със старшият пет обикновено, ако някой не е пратен нанякъде.

Осман се фана за челото.

— Чакай, оде ве зърнах на кафенето един стражарин мюсюлманин, току-що бе стигнал от Мурсал-къой.

— Защо е дошел? — попита стреснато Иванов.

— Не за нас, бъди мирен: утре отива за Селим-тепе по работа. Аз приказвах, познати сме.

И Осман излезе.

Иванов чака около четвърт час в крайно безпокойство. Откак бе напуснал Шумен, видът и името на стражарин го правеха да трепери. Сивата стражарска униформа парализирующе действуваше на духа му.

Осман се завърна сериозен.

— Имаш право, Папазов ефенди — каза той глухо, — полицията в Мурсал-къой, както разбрах от думите на тоя стражар, наистина извардвала от два деня.

— Мене! — извика Иванов.

— И аз тъй мисля — каза Осман.

Иванов отиде у Дима, поблагодари го за гостоприемството и се прости с него.

По полунощ файтонът потегли из глухите улици на селото за към къра.

XI

На сутрешния ден пътуването следваше мълчаливо и мрачно из самотиите.

Беше къде пладне. Файтонът беше се гурнал в един сенчест и тесен път. Скудни слънчеви лучи пробиваха през листите и играеха по гърба на турчина и на конете му. Някои славеи изливаха любовните си копнежи в тишината на гората.

Иванов бе замислен, мълчеше и Осман. Те не бяха още нищо измислили ни тая нощ, ни днес, а продължаваха да отиват напред към зловещото село с телеграфа.

— Осман, кажи нещо? — обади се Иванов.

— Аз мисля още, Николаки ефенди — отговори турчинът, без да се обърне.

Настана пак мълчание.

Идеха отсреща и отминаваха, като поздравляваха Османа, турци по един, по двама или на тумби, отивайки за някой пазар.

И всичките надаряваха българина със странни, поочудени или враждебни погледи.

Тия турци бяха левенти, с прав и строен стан, с открити вълнести гърди — юнашко племе.

Файтонът мина край ново турско село. Както всичките други, то имаше покриви, настлани с ръжаница. На бездимните плетени комини стърчаха щъркелови гнезда, отдето прави щъркели, с дигнати към небето джонги, клепеха звънливо.

На една зелена наклонност край селото зееше широк и дълбок трап, крепен с яз от долна страна, а в дъното му едно мътно блато. Блатото беше образувано от водата на дъждовете, то очакваше нови, за да се допълни и освежи с пивка вода. Небето, мътно и прашно, се огледваше в повърхността му. Това беше селското водохранилище.

И отгук рояк дечурлига изскокнаха да гледат файтона. Осман навъсено ги пропъди с едно пляскане на бича.

— Ще слезем да починем в тая долинка и там ще си погълчим на сянка — каза той и отби конете наляво.

Файтонът слезе в долинката. Тя бе постлана със зелена морава и окръжена с тъмните сенки на дъбовата гора.

Седнаха на тревата и закусиха.

Настрани конете захрупаха сочната тревица.

— Аз намислих! — каза Осман, когато свършиха обеди. — Почерпи, чорбаджи.

— Кажи, Осман ага.

Осман се усмихна.

— Ама да ме слушаш.

— Да видим.

— Понеже не можем да сторим инък, то ние ще минем през Мурсал-къой.

— Ще минем, но няма да отминем — каза мрачно Иванов.

— Трябва само малко дързост от ваша милост, повечко сербезлик.

Иванов го гледаше зачудено.

— Влез в Мурсал-къой като министър.

Иванов го изгледа поразен.

— Ти гавриш ли се?

— Не се гавря, Папазов ефенди. Какъвто друг и да се представиш там: депутат, инженерин, търговец, френец, ингилизин, се ще те земат в участъка, за да те изпитват. Само министра няма да закачат.

— Но това е безумие — извика Иванов; — какво ще ми помогне, че ще се нарека министър, когато мене ме уловят и закарат вързан в Шумен? Старшият ще ми каже: „Министър ли си, господине, ние не знаем. Имаме заповед да арестуваме един господин като тебе, който пътува с турски файтон, с тъмни очила, със сиво сетре, с черна брада... Иди се разправяй с началството“.

— Ти очилата си махни и другото ще махнеш. Нали имаш други дрехи в куфара?

— Имам черен сюртюк и каскет.

— В това село ще хвърлиш и брадата.

— Как? Без брадата по-лесно ще ме познаят!

— Не се бой, стражарите от Мурсал-къой не са от Шумен: някои са от Тутраканско, други от Добрич, а старшият е русчуклия. Аз питах за тях снощи оня мюсюлманин стражар... Па най-последно, който не рискува нищо...

Иванов го прекъсна.

— Защо предполагаш, че всичките тия полицейски хора са говеда, че са лишени от всяка досетливост и от ум?

— Ние ще заслепим очите им и ще замаем ума им, за да не се сетят даже да помислят, че не си министър.

— Кажи как?

— Както видиш из тия друми минуват постоянно пътници и българи — едни от Мурсал-къой, други за там...

— На, пак идат някои с коне.

И Осман се затече нагоре по ливадата и излезе на пътя, който се белееше между дънерите на дъбовете.

Иванов го гледаше замаян.

Той не можеше да се догади какво иска да прави Осман.

Скоро той видя, че изскокнаха двама конника турци, а след тях идеше още един конник в просто българско облекло. Осман ги спря и заприказва нещо оживено с тях и им сочеше към Иванова.

Осман се завърна усмихнат, когато пътниците, гледайки внимателно на сам, отминаваха напред и се скриваха в гората.

— Какво говорихте?

— Тия са мурсалкъойци. След три часа ще занесат хабер в селото на стражарите, че иде министра там.

— Как! Ти каза вече?

— Друго не ни остана, чорбаджи. Тия мурсалкъойци ще прекосят направо, те ще стигнат преди нас. Стражарите на препусканица ще дойдат да те пресрещнат, помни ми думата. Тая нощ ще ядем баклава.

— Дявол, дявол! Сега министър ще стана!

И Иванов се простря на тревата, склучи ръце на главата и се замисли.

Осман му прекъсна мечтанията, като му обяви, че ще иде в това село да закрепим разхалтавените подкови на конете.

Па ги поведе нагоре по стръмнината.

XII

Иванов остана легнал на гърба си, вперил очи в небето.

Наоколо му се издигаха по стръмницата високите дъбове и фърляха големите си сенки по наклона на моравата. По-нагоре, през дънерите им, той видя, че рътовете се покриват от непроницаем гъсталак, в който вероятно живи същества не влизат. Мълчанието бе пълно тука. И то, и гората имаха нещо грозно, зловещо. Иванов се почувствува много осамотен тука и неспокоен. Лоши мисли му дойдоха. Османовото завръщане се забавяше и той нетърпеливо поглеждаше посоката, отдето турчинът трябваше да се завърне. После стана и заходи по моравата, назад-напред, между файтона и дънерите на първите дъбове. Той пак вдълбочи очи в тоя задрямал лес, истински вертеп на изненади, пусии и опасности. Минаха му неволно през ума два стиха от Козлова, четени някога в поемата му *Хайдут Сидер*:

*Не смей птичка да префръкне,
нито пътник да замръкне.*

Внезапно наляво в сянката между дънерите очите му забележиха, че мърдат някакви фигури. Той от пръв път ги зе за добитък, но веднага съпикаса, че това бяха хора с гъжви. Те седяха на стотина метра от него на брой трима или четирма души. Те имаха вид на човеци, които дебнеха и не желяеха да бъдат видени.

— Що значи това? — попита се Иванов.

В същия миг четворицата делиорманци наставаха и се запътиха насам. Перспективата ли, страхът ли бе причината, но те се сториха Иванову цели великани, сякаш дънери на дъбове, които се движеха. Той се върна бързо към файтона, като че близостта на файтона го туряше на закрила от опасността.

Делиорманците го приближиха и поздравиха.

— Чорбаджи, накъде? — попита го единият.

— За Мурсал-кьой — отговори Иванов, мъчейки се да остане спокоен.

— Имаш ли цигари, да запалим по едно цигаро? — попита друг.

Иванов им поднесе табакерата си, но папироска зе оня само, който поиска.

Първият, който бе заговорил, троснато пряко му каза:

— Челеби, имаш ли пари?

— Защо питаш?

— Защото ми дотрябваха, заеми ми.

— Имам малко, колкото за път, и не мога да заирам никому.

— Тук какво има — каза друг, като пипна куфара във файтона му.

— Няма нищо — отговори Иванов и устните му по-бледняха.

Двама турци едновременно бръкнаха в джебовете на сетрето му. Иванов се дръпна силно.

— Тоя гявурин не е разумен — каза първият турчин, който му бе искал пари и който изглеждаше да е пръв между другарите си. — Който стъпва в Делиормана, плаща данък. — После, като се извърна към другите, извика:

— Хайде, другари, каквото рекохме, това да стане.

Двамата се спуснаха и уловиха яката Иванова за ръце.

— Хайде, чорбаджи, да повидиш по-добре нашите места. Кротко, кротко, не се дърпай — и те с неодолима сила го повлякоха нагоре към гората.

Иванов бе изгубил присъствието на духа. Гласът му се изгуби, лицето му бе побледняло като платно.

Третият понесе куфара.

Главатарят тръгна отзади. Сега и петимата вървяха мълчаливи, като сенки.

— По-скоро, по-скоро! — извика главатарят, понеже се чу отнякъде конски тропот.

Тропотът се чуваше по-ясно и Осман се показа с конете из гората. Неговото зорко око веднага разбра работата, той се спусна в долината, като викаше с висок глас:

— Ей, османлар, накъде?

Делиорманците се извърнаха, те бяха вече при самата гора с Иванова.

— Дели-Осман-Кеседжи! — изкряска главатарят им. — Пущайте бре!

В същия миг турците пуснаха Иванова, фърлиха куфара, който се търкулна из стръмнината, и изчезнаха из гората.

Иванов, който мислеше, че сънува, дойде насам, бледен и разтреперан. Но той не можеше да продума ни една дума.

— Кяраталар! — извика Осман, като гледаше към гората с револвера в ръка.

После се обърна към Иванова и му каза:

— Завърнах се навреме, челеби, а то щях насмалко да се забавя при налбантина, за да тури нови гвоздеи на друго едно петало, и тогава Мурсал-къой нямаше днес да посреща български министър.

Иванов подойде в себе си.

— Ти се много уплаши, челеби?

— Изповядам това.

— Седни сега да изпушим по една цигара, да си починем и поуспокоим.

Те седнаха.

— Не е ли опасно още тука? — каза Иванов.

— Бъди без грижа — отговори турчина, като му повръщаше кибритената кутия.

Иванов го гледаше смаяно. Той се чудеше как самото явление на Османа вдъхна на разбойниците такъв страх.

— Тебе те познават по тия места?

— Трябва да ме познават. Кокошарите са такива. Видят, че някой ги завари в престъплението им, бягат.

Но Иванов не остана удовлетворен от това пояснение. Нему му остана впечатление, като че турците особено се боеха от Османа. И после, въпреки току-що избягнатото премеждие и вероятната още близост на турците в гората, това спокойствие, тая сигурност на Османа?

Осман бе станал и впрягаше конете.

— Ние полека-лека да пъплим, чорбаджи — каза той. — Оттука ще ходим по нагорнице, та конете да се не заморяват много. Но ела да ти вземе берберина брадата.

Осман поведе конете по стръмнината, за да се намерят на оставения по-рано друм. Иванов изпращаше много плахи погледи на

чаровната и страшна долина, додето я затулиха селските плетища.

XIII

Нашите пътници пътуваха вече няколко часа, минувайки ту през гъсти гори, които им държаха постоянна сянка, ту през открити места, дето изсечените гори бяха отстъпили място за разорани ниви, сега покрити с ярко зелени злакове, украсени тук-там с уединени дървета, под които почиваха малки стада овци и кози; ту край или през мюсюлмански села с пусти улици и слепи, без прозорци, стени; ту се спущаха във весели зелени долинки, за да се изкачат пак на горист рът, следвайки капризното лъкагушене на първобитният и нескончаем друм, който шареше произволно тия делиормански местности, се покартинни и по-разнообразни в своята затънена дивота.

Беше вече икиндия, слънцето прежурияше, листакът стоеше неподвижен в задрямалият въздух. Задухата се въцаряваше и под сенките. Конете поимаха трудно и трудно влачеха вече колата, на които седяха омълчани и полузадрямали Иванов и Осман. Североизточната част на небето се застилаше с облаци.

Осман се обърна към Иванова:

— Ще имаме дъждец — каза той. — Та и трябва дъждец.

Като да потвърди думите му, една глуха гръмотевица проехтя над тях и дълго се продължи в ековете на гората.

Внезапно силен хлад освежи пътниците и клоните се залюшкаха с един свеж, ободрителен шум. Цялата гора зашумя екливо. Заглушителният вой на листата идеше, заглушително гръмлив и страховит, като че това бяха забучали вълни на едно развълнувано море.

— А може да имаме и буря — забележи Осман, — тоя вятър ще ни я доведе.

Вятърът се усилваше и клоните се превиваха и плющяха над главите на пътниците.

— Не сме ли близко до някое село? — попита Иванов.

— Няма близко село. Ще се подслоним от дъжда, дето намерим и както можем.

Закапаха едри капки дъжд, светна се и се изгърмя.

Конете, навирили уши, трепнаха и подплашени се отбиха настрана, като че искаха да се фърлят в дълбочината наляво от пътя.

— Единият ми кон се плаши от гръмотевица — забележи турчинът недоволен, — дявол го зел. Трябва да поспрем тука, додето мине бурята, за да се не халосаме в някоя пропаст.

А бурята почна. Силни гърмежи, предшествувани от светкавици, зацепиха въздуха. Осман слезе и застана пред конете, за да успокоява плашливия. Те се улучиха под широките клони на един дъб. Дъждът заплющя, клоните зашумоляха плачевно. Но само редки капки пробиваха гъстият шатър на дъба. Застигнаха ги пътници делиорманци, яхнали на малки коне и наметнали юмурлуци, които също се подслониха под дъба.

Иванов, останал под дигнатия гюрюк на файтона, слушаше веявицата и шумът на дъжда, пресичани от трескавици.

Турците до самият дънер се разговаряха с Османа и Иванов видя, че той пак показваше към него. Турците се извъръщаха и навождаха да погледнат вътре във файтона с някакво особено изражение по лицето.

„Вероятно искат да видят министра“, прошепна си Иванов.

Бурята утихваше бързо и отминуваше на запад. Дъждът се разреди. Конниците турци изчезнаха. Иванов видя изпод гюрюка големи сини острови по небето, което до одева беше съвсем потъмняло. Дъждът съвсем престана и турчинът свали гюрюка.

— Пътят се разкаля и ние още по-мъчно ще вървим — каза той, — но пак ще стигнем навреме в Мурсал-къой.

— Накъде отиваха тия турци?

— За там.

— Ти ме сочеше на тях?

— По-хубаво стана. Те ще стигнат преди нас, защото ние ще се позабавим, и ще обалят, че иде министърът.

— Аман, Осман! Ти насила ме направи министър!

— Какво ще правиш, нуждата кара и мечката да играе хоро, без да й се ще. Ние трябва да те занесем здрав и читав там, задето обещахме на твоите приятели.

— Но какво ще кажат твоите мурсалкъойци? Министърът без свита, без един стражарин поне из тия диви места?

— А, това ти намисли, чорбаджи, как да им го изтълкуваш.

После, като се усмихна, прибави:

— Аз мислих и за това и казах на селяните, че ти имаш обичай никога в пътуването си да не зимаш със себе си чиновници, чунким народа се стеснява пред тях да си изкаже свободно болките на министра.

Файтонът пак тръгна под мокрите клони, от които капеха още дъждовни капки.

XIV

Изтегнат в колата лениво, при еднообразния шум на колелетата Иванов се задълбочи в мечтания. През ума му минаваше цялата редица приключения, страхове, тревоги, изпитани от четири дена насам. Тия четири дена бяха по-пълнени с такова множество силни и нови ощущения, щото му се чинеше, че беше живял през туй време много повече.

Слънцето наваляше на запад по съвсем чистото небе, когато пътниците от един рът съгледаха далеко бялата мечет на Мурсалкьой, задънено под един висок рът, покрит с черна гора.

Иванов из пътя беше извадил из куфара си и облякъл черния сюртук, а на главата му вместо черната капела, стоеше каскета. Той нямаше брада.

Тая промяна във външността беше направена от предпазване, за да не влезе в Мурсал-кьой в каяфета, в който го бяха видели конните стражари и вероятно бяха го описали в депешата си до Мурсалкьойската полиция.

Дърволякът изново затули от очите им селото.

Ивановото вълнение растеше на всяка минута. Той пак беше се заприказвал с Османа за драмата или комедията, която щеше да разиграва, когато колата ги изкара пред едно открито място и там от една полуразрушена постройка, колиба или хан вероятно, изскокнаха на пътя трима стражари, бързо отвързаха три коня и се понесоха насам. Из пръв път и двамата пътници трепнаха от това ненадейно явление, но веднага разбраха, че тия полицейски хора идеха към тях с най-благ и честни намерения.

Иванов спря файтона, когато те съвсем приближиха. Троицата стражари спряха и туриха ръце под козирог, старшият малко по-напред.

— Старши — обърна се Иванов към последния, — колко души сте на поста в това село?

— Обикновено троица души, господин министре, но от снощи се увеличихме с двама души още, по заповед на ак-кадънларския околийски началник.

— Нещо особено ли се е случило в селото?

— Не, очакваме един господин, който може да мине през село, за да го арестуваме.

Иванов се намръщи.

— Тогава вий зле правите, като сте напуснали поста си, да посрещате мене.

— Дълг имаме, господин министре, да ви придружим до селото. Извинявайте! — После старшият прибави:

— Пътника, когото дебнем, може само от този път да дойде.

— Тъдява стават ли пакости?

— Всичко благополучно, господин министре. Лошо нищо няма.

Иванов си припомни своята случка с разбойниците и се усмихна...

— Ти от дека си?

— От Тутракан.

— В Шумен бил ли си?

— Не, господин министре.

Иванов попита другите двама стражари:

— Декашни сте?

— От Ак-Кадънлар — отговориха те.

Иванов махна с ръка. Те се обърнаха и препуснаха конете към селото. Файтонът затрещя подир тях.

Осман се извърна и погледна Иванова със знаменателна усмивка.

Иванов го погледна без усмивка, сериозен. Той сега беше цял съсредоточен в себе си, зает да изиграе добросъвестно важната си роля на министър.

Той едвам сега се договеди, че не бе се спрял върху въпроса: какъв министър да се представи. Той си отговори, че трябва да влезе в кожата на министър на правосъдието: в това ведомство той се чувствуваше по-на здрава почва, не рискувайки да бъде уличен в незнание и да се забърка. Той даже на вид приличаше малко на министра на правосъдието.

Селото пак се показа. Стражарите препускаха пред министра и предаваха на неговото шествие по-голяма тържественост.

Осман пак се обърна към него. По широкото му кокалесто лице светеше щастливо изражение.

— Чорбаджи — каза той, — тъй излезе, както думаме. В село тая вечер ще ядем аджемски пилаф и баклава.

— Осман, аз не съм вече чорбаджи, помни това.

— Нямай грижа, министър ефенди.

Файтонът продължаваше да напредва.

Пътят отиваше по права линия към селото, пресичайки зазеленелите ниви, които зафащаха голямо пространство от двете му страни. Селото растеше постоянно. В него се отличаваха вече, освен мечетът с минарето си, и две-три още по-високи къщи, с керемидени покриви; останалите изглеждаха прости селски къщи, покрити със слама. Съзираше се и плетът, който опасваше селото, а зад него се очертаваше и просекът на бърдото, който образуваше клисурата.

На околоръст по хоризонта — се грандиозната рамка на зелените гори.

Додето Иванов обгръщаше общия вид на панорамата, Осман му посочи пътя край селото. Там бе почерняло от хора. Много пъстри цветове: червени, зелени, сини, които шареха тълпата, показваха, че там са излезли по-заможните селски първенци в своите премени. Най-напред се забелязваха останалите в селото двама конни стражари, които разбутваха множеството, за да отворят по-широко път на министра. Когато файтонът приближи до тълпата, Иванов заповяда на Османа да спре, за да може да приеме знаковете на почитание от селяните.

Около десетина белобради старци, що носеха цветните джубета, направиха темена и се поклониха ниско. Другите турци само назъртах любопитно зад тях.

— Ура! — извика се там.

Тоя вик нададох двамата стражари: те по привычка или по служебна обязаност даваха тона на тълпата; но никой им се не отзова и тяхното възклицание угасна сиротно и дрезгаво без отзив. Турците нямат обичай да викат „ура“ в такива случаи и да проявяват възхищението си с шум — нещо несъвместимо с тяхната природна флегма и дух на благочиние и дисциплина.

Иванов слезна и подаде ръка на един стар с достопочитаемо лице турчин. Турчинът не му подаде своята, а сгърна и двете си ръце на

гърди въз аленото джубе и се поклони.

— Вие кмет ли сте тук?

— Кмет е слугата ви, назър ефенди (господин министре).

— Колко къщи има селото ви?

— Двесте и петдесет къщи.

— Де отивате на съд?

— В Ак-Кадънлар, ефендим — отговориха няколко души едновременно.

— Добре ли сте?

— На вашето здраве, ние се радваме на всичките добрини, назър ефенди.

В това време излезе из тълпата един четирийсетгодишен турчин с бяло джубе и с бозев каук. Това бе дервиш и ходжата на селото. Той зафана да държи поздравителна реч с примижване и напевателен глас, на книжовен турски език, от който министърът нищо не разбра. За щастие речта беше кратка. Иванов, в отговор на тая знаменита реч, каза криво-ляво няколко благодарителни думи на турски. Седна във файтона, покани кмета да седне от дясната му страна и Осман шибна конете. По-голямата част от народа придружи колата, като вървеше зад нея, защото Осман нарочно бавеше вървежа на конете, за да бъде по-дълготрайно и величаво шествието. Из улиците други зрители се набираха, зад плетищата и вратните се подаваха полуоткритите лица на кадъните. На едно по-широко място въз буницето, един малък човек, облечен в шаячеви френски дрехи, свали шапката и извика многократно „ура“, махайки силно с шапката си към министра. Очевидно, тоя човек беше в голям възторг и знаеше да го изкаже.

Иванов попита кмета:

— Този българин ли е?

— Българин.

— Има ли тука и други?

— Само той е.

— Какво прави тука?

— Бакалин е. Но много чудат челечец.

Осман караше колата право, без да пита министра къде да спрат, очевидно, той знаеше де отива.

Те спряха пред една двукатна къща със стъклени прозорци и с варосани бели стени.

— Назър ефенди, вие сте ми честит гост тая ноц — каза кмета, след като скокна чевръсто от колата, и го покани в широко откритата вратня на къщата.

XV

Въведоха Иванова в една голяма стая на горния кат с ниски мендери, постлани с килими, домашна работа, с два големи прозорци към двора и улицата, украсени с железни пречки и с голи стени.

Когато кметът и другите още пет-шест първенци турци, коленичили почтително по мендерите, отдадоха един по един темената си на министра и приеха неговите, зафана се дълъг разговор по здравето на министра, по времето и температурата, състоянието на пътя и други подобни леки предмети, обикновени у турците приготовления към по-сериозен разговор.

В това време Иванов погледна през двора на улицата, дето се трупаха още турци. Той с очудване видя между тях един друг българин, по-млад и спретнато облечен, който се разговаряше със старшият.

— Кой е този момък? — попита той кмета.

— Телеграфиста — отговори кмета.

Иванов пак погледна навън с безпокойство. Той ненадейно побледня: той се познаваше с него от Русе. Навярно, той е бил виден от телеграфиста, виден и познат. Всичката пирамида от ухищрения и лъжи, издигната досега, прочее рухваше! Той беше пропаднал, от смущение и напрежено мислене жилите му се надуха по челото, пот затече от косата му над слепите очи. А телеграфистът продължаваше живо да приказва със старшият, който го слушаше внимателно, гледайки често насам. Внезапно едно вдъхновение, което рядко посещава хората, изпаднали в такива критически минути, озари ума му. Той заповяда да повикат старшият, па откъсна от портфейла си един бял лист и написа с молив следната депеша:

„София. Александров, началник отделение в Министерството на правосъдието.

Изпратете ми веднага в Силистра списъка на мировите съдии. Задръжете приказа за уволнението на Петровича, до втора заповед.“

Той подписа под депешата „Бандов“, името на тогавашния министър на правосъдието.

— Господин старши, предайте веднага тая телеграма да бъде съобщена в София.

Когато старшият излезе, той го проследи из прозореца и видя как той предаде депешата на телеграфиста и как по лицето на тоя последния се изобрази необикновено очудване. Той се удари по челото и се затече към телеграфната станция. Това движение на очудване телеграфиста Иванов го счете като явен знак за сполуката на маневрата му. Защото той бе поискал с телеграмата да докаже на телеграфиста, че се лъжеше, като вярваше и убеждаваше старшият, че посрещнатият министър не бе министър Бандов, а чаканият и дебнатият от полицията офицерин Иванов, когото имаха заповед да арестуват.

Естествено, че нямаше началник в Министерството на правосъдието с името Александров: Иванов случайно го тури в депешата и следователно тя нямаше да намери приемател, а щеше да бъде сметена в София за мистификация.

По тоя начин опасността бе избягната поне за тая нощ.

Подир това лицето на Иванов се изясни. Сякаш един воденичен камък се смъкна от рамената му — бедата беше отстранена! Но подир този подвиг на мозъка, който му се стори свръхчеловечески, Иванов усети ужасна умора; той не беше в състояние да говори, ни да продължава комедията при достопочтените първенци и изпитваше неодолимо желание да остане сам по-скоро и по-скоро да напусне Мурсал-къой, дето се чувствуваше като над живи въглени.

И турците мълчаливо забележиха голямото утеснение на министра. Той набързо изпи кафето, което се подаде, и каза на кмета:

— Извинете ме, бей ефендим, аз съм много уморен, раздрусан от колата... Бих желал да си почина.

— И ние това виждаме, господин министре — отговориха почти всичките, като му се поклониха.

Иванов стана.

— Леглото ви е готово в тая стая — каза му кметът. — Благоволете, господин министре, да си починете, додето дойде време за вечеря.

Иванов, без повече церемонии, отиде в стаята, предназначена нему за спалня.

XVI

Той се тръшна на леглото там смазан; чувствуваше, че положението му ставаше опасно. Той знаеше, че не ще може да вечеря при тоя душевен смут, в който се намираще, нито да каже две свързани думи на трапезата. Онова, което би желал за тая минута, то беше да тръгне веднага и да гони границата, крайт на примеждията му. Но изпълнението на това желание бе немислимо: нямаше с каква извънредна причина да го обясни на гостолюбивия кмет, па и Османовите коне, както бяха уморени, не биха могли да влачат файтона веднага. Дойде му тогава на ума да повика Османа и да сподели с него мислите си. Той плесна с ръце и при него влезе синът на домовладиката, който с нисък поклон очакваше заповед. Иванов го помоли веднага да повика Османа, па като си излезе момчето, той заходи назад-напред из стаята.

Бедният Иванов! Той не знаеше, че сега именно положението му бе станало критическо. Съдбата се беше страшно подиграла с него! Защото телеграмата, която мислеше, че го спаси, го погуби. Той беше погрешно предположил, че телеграфиста бе го познал и разправяше именно за това свое откритие на старшият: телеграфистът не бе го видял в лицето при влизането му в селото, бидейки занят в писалището си по това време; той погрешно си изтълкува и смисъла на очудването му при приемането депешата до София от старшият. Това голямо очудване се дължеше съвсем на друго обстоятелство; министърът Бандов преди две недели бе се оттеглил от кабинета, което събитие бяха оповестили във вестниците. Телеграмата, прочее, подписана от Бандова тук, като министър, когато същинския Бандов беше в оставка и в София сега, явно откриваше дръзкото мошеничество на Иванова и го погубваше безвъзвратно! Очевидно телеграфистът бе още там обадил това на старшията. Но бедният Иванов не знаеше това.

Скоро Осман се яви.

Иванов зе да му излага положението си и необходимостта утре много рано да напуснат Мурсал-къой.

Но Осман го пресече и му каза разтревожено:

— Чорбаджи, ти не знаеш какво одеде научих от тукашния телеграфист: министър Бандов бил се оттеглил преди петнайсет деня от министерството, това било писано и във вашите вестници!

— Как? — извика обезумял от ужас Иванов. — Истина ли? Мене тогава ще ме арестуват още сега!

Той се фана за главата отчаян. Светът му се въртеше, мислите му мъждееха, той чувствуваше, че полудява.

— Сега! Загинах си, Османе! — извика той. — Какво да се прави?

— Аз разбрах, че старшият се бои да тури ръка на тебе, понеже не вярва, не може да вярва онова, което му казва телеграфчият. Той обадил по телеграфа в Шумен и очаквал потвърждение оттам на новината и заповед, как да постъпят с теб.

— Питаха ли те кой съм?

— Да, и казах, че си министър.

— Тогава и ти ще пострадаш.

— Не ще дума, чорбаджи.

— Тогава? — питаше Иванов разтреперан.

— Тогава остая само едно нещо: да тръгнем още сега, най-късно след един час. Конете са много уморени, но ще ги пресилим да ни изкарат оттук и ще се вмъкнем в някоя гора, да починат, а и ние да се потулим, додето намислим кой път да фанем.

— Но мене ме чакат за вечеря!

— Никой министър досега не е вечерял в Мурсал-къой, и ти няма да вечеряш... Направи се болен тук и аз ще ида да те извиня пред бея... Жалко, че няма да куснем от чудесната баклава... Чакай тук, лежи, а аз сега ще дойда.

Осман излезе.

Навън беше съвсем потъмняло.

Иванов се намираше в едно състояние близко до полуда. Нему се чинеше, че откак бе напуснал Шумен, той живееше лошав сън. Непрестанно напрежение на нервите, тревоги, треперане, криене личността си под възможни маски, сомнамбулско скитане из непознатите делиормански самотии, опасности — това беше

халюцинация, тифозен блян! Някой Майн-Ридов роман със страшни приключения, изживян в някоя дива област при Амазонската река, в недрата на непроходимите лесовете на тропиците... А сега това приключение с телеграмата, което отваряше черна пропаст под краката му!

Осман се завърна.

— Бея е много нажален — каза той — и всичките гости, че неразположението не ти дава възможност да седнеш на трапезата им.

— А сега? Османе, ти мисли за мене, аз съм неспособен да мисля.

— Аз намислих, чорбаджи: ела да излезем сега. Навън е тъмно като рог.

Иванов покорно и машинално подири Османа и излязоха из вратата. Турчинът я тегли, заключи я, тури ключа в джеба си и поведе Иванова предпазливо през задния двор. Отвори една врата в дъното му, без да бъдат съгледани от някого в мрака, и излязоха на друга улица. Подир малко се намериха при „одаята“, дето стоеше файтонът. Зад одаята се чернееше гъст дърволяк.

Осман му го посочи:

— Скрый се в тоя дърволяк и ме чакай.

— Ами ако ме подирят там и видят, че ме няма? — попита бежанецът.

— Не се грижи, аз зех ключа на вратата. Когато се видяхме с бея, аз му казах, че ти желаеш да не те безпокоят тая нощ, за да можеш да си отдъхнеш добре. Утре ще останеш за обед, та да се запознаеш със селото и да чуеш жалбите на селяните.

И той отиде да докара конете.

Иванов се примуши и клекна в най-тъмното място на гъсталака.

Нощния мрак и безлюдие помогнаха на бежанците да напуснат селото, незабелязани от никого и да изминат клисурата зад него.

Те пътуваха около два часа в тъмнината на къра. Осман смяташе, че до границата им остоят още пет часа, ако вървяха неспирно. Но това не беше възможно, защото трябваше да дадат дълговременен отдих на конете, неуспели да си починат в Мурсал-къой. Осман обаче реши да кара, за да изминат през нощта повече път, а почивката да стане, когато припече слънцето утре. Той рискуваше да повреди конете, но

спасението на Иванова за него беше най-важното в тая минута, то заслужаваше всякакви жертви.

И той, и Иванов бяха постоянно под страх, дали няма да ги преследват конните стражари, в случай че са получили своевременно заповед от Шумен за това и са открили бягството на Иванова. Но тишината отзаде им продължаваше, никакъв шум не нарушаваше спокойствието на къра.

По изгрев слънце те дадоха малко почивка на конете в един шумак, после пак поеха пътя си, минувайки из отстранени пътища и затънтени места на Делиормана. Но заедно с напредването на деня и опасността порастваше. Срещаха пътници турци, които можеха да обадят дирята на файтона, в случай че неминуемата потеря се срещнеше с тях.

Но и до обед никакъв признак от опасност не идеше да ги обезпокои. Те се поразхлабиха, разбраха, че и да ги гони потеря, тя се е заблудила из други пътища.

Излязоха на една широка поляна, постлана със зеления килим на ливадите и ръжените ниви. Там край пътя имаше кладенец. Осман спря файтона, за да напои конете. През това време Иванов тръгна пеш, за да се поразтъпче по правия и гладък път, що се простираше по права линия до горите на север.

XVII

Подир страшните душевни вълнения тая нощ той се усети поободрен — някаква свежест се въдворяваше у него. Дойде му сега на ума колко той дължеше на тоя делиормански турчин за своето почти вярно избавление! Колко преданост, колко съчувствие, колко доброта показва той към него, и то като беше увреден и оскърбен толкова от него, без да е длъжен да стори и стотната част от онова, което направи, за да го спаси от беда. Какво струваше на тоя турчин да се откаже да напуска шосето, по което се беше условил да го заведе към границата, за да не троши конете си четири дни из делиорманските завои, и да го остави в ръцете на двамата конни стражари, които се домогнаха да арестуват бежанеца? Какъв му беше тоя бежанец, какво го свързваше с него, какво го интересуваше той, за да прегърне делото му като свое и да понесе тежината на отговорностите за укривателство и качърдисване един политически престъпник, дебнат и дирен с толкова упоритост от властта? Какви облаги очакваше от Иванова, та вместо да си отмъсти за миналото рискуваше толкова за него?

И Иванов веднага си отговори, че не за парите Осман му правеше това добро. Користта, студената алчност за печалба не могат да вдъхнат такава чиста преданост, такива високи човешки чувства. Доброта, милост, великодушие — боже, мислеше си той, каква висота се крие в тези прости думи, какъв героизъм и колко величие. Тоя Осман сега стоеше пред него сто аршина по-високо от него, образования, деликатния, гордия със своята културност и широта на мислите млад офицерин. Той си зададе въпроса: би ли сторил той за Османа това, което Осман правеше за него, и си отговори пак веднага, че не. Не би сторил това не само за тоя друговец, но и за един българин, за един роднина, даже за един приятел. Не, той не би се изложил на туй безпокойство и тежка неприятност за друго. Той никога не бе си задавал такъв необикновен въпрос и никога не бе подозирал в себе си такъв егоизъм. А сега една неволна изповед той правеше пред себе си, и за да погледне така дълбоко в душата си,

трябваше да се случи или мине това събитие. И Осман продължаваше да расте в очите му. И като продължаваше да се вгълбочава в този ред на мисли, Иванов неволно се повръщаше към миналото си, към служебното си минало, и то му се видя страшно, пусто и студено, неосветлено ни от една топла луча, която да го утеши и зарадва в тая минута. Като военен прокурор, назначен да обвинява набедените и да жигосва виновните с пламенна и негодующа реч, той си припомни, че никога чувство на жалост не бе огрявало красноречието му, нито великодушието някога бе му диктувало едно добро душевно движение, макар и въпреки очевидността на студения и неумолим член на закона... Той беше останал студен и неумолим, като самия закон. А той с две думи добри и милостиви, пошъпнати от сърцето, би спасил глави от бесилката, би намалил с години затворническото изтезание на нещастни същества, които животът е довел под ударите на закона. Сега той си спомняше хубаво толкова бледни лица на обвиняеми, вперили плахи очи в него, как с трепет и страх следяха потока на обвинителните му речи, чуваха присъдата си, чувствуваха гибелта си. А как е било добре и как лесно да е бил добър и да е огрявал страдните души с топлите зари на радостчицата и надеждата! Но той беше строг блюстител на закона, жесток към виновните, които само защото бяха слаби вече, имаха право на повече милост и доброта... И той чувствуваше сега пустота в сърцето и чувствуваше колко този Осман е по-добър и по-светъл от него. Той не бе изпитвал героизмът на милостта, едно от най-сладките божествени усещания, толкова рядко в човешкото общество, достъпно само за избраните сърца. Как е груб живота, как е кораво сърцето, как е силно и тържествующе злото в света! Каква полза, че човечеството напредва във всестранния развой на своите сили, а културата всепобедно носи своето светло знаме, когато те не са способни да засегнат сърцето и го събудят за движение благо и безкористно. Тоя невежествен турчин ги обладава, впрочем и той сега е по-високо над всички човешки прогреси, защото той знае да бъде човек, просто, непреднамерено, естествено, без да си дава никакви усилия на ума, без разчет да зачуди някого, да заслужи пофала или награда... Та впрочем, тая добродетел се не забелязва...

XVIII

Беше единайсет часа. На откритата равнина ходи назад-напред румънски войник. Отсам ходи български войник.

Между тях е линията на румънската граница. На няколко стотин метра оттам, из един шумака, из който не излизаше никаква пътека, излезе един файтон и бързо се запъти на север. Това беше нашият файтон. Българският войник го видя и като че разбра целта му, затече се към него.

Но файтонът бързаше като стрела. Бичът на Османа се дигаше и слагаше по гърбовете на запенените коне. Успоредно с българския войник тичаше и румънският по посока на колата.

Внезапно Осман спря колата на едно място, а Иванов слезна, зе куфара си и мина напред.

Това беше в Румъния.

1905 г. май

ВЕЛИКДЕНСКО РАЗМИШЛЕНИЕ

„Любите друг друга!“

Тия слова са казани преди 19 века от един хълм на Юдея; слова нови, слова странни, нечути от тогавашното човечество; позив непонятен на тогавашния свят, потънал в блатото на разврата и на робството, стелящ под железния деспотизъм на Рим... „Любите друг друга!“ бе казал богочовекът. Думи сублимни, думи на дълбоко откровение, в които се заключава цяла една религия на милост и братство, назначена да обори религиите на паганизъмът, да постави света върху ново нравствено начало, начало колкото човешко, толкоз и божествено. И за тия думи великият учител биде разпнат. И вековете и народите от деветнайсет века насам съзерцават с удивление тоя образ на кръста, а божественото му учение продължава да поразява умовете със своята сублимна простота и глъбочайша философска правда.

* * *

„Любите друг друга!“ Поколения от мъдреци велики, от Омира до Волтера и до Ренана, са дивили света с произведенията на своя ум; плеада вдъхновени мислители са оставили на човечеството плодовете на своя гений, планини от съчинения на науката и творческата мисъл на всичките векове лежат пред нас в изумителното си богатство и прониквающа сила; но всичката тая грамада от умствени светлини бледнее пред тия три кратки думи, изречени от Христа: „Любите друг друга!“ Никоя философия нито се издигна до тая висота, нито постигна такава проста и величествена истина-откровение, единствено способна да даде щастие на уморения от борба и лутания човешки род. И тъмният и необразован „Назарейнин“ продължава да блести още по в светъл ореол на слава. Пороите, реките кръв, разлени от безчислените войни на народите, са изтекли,

изсъхнали са, забравили са се, и пред нас остават вечно свежи и руйни и божествените струйки кръв, протекли от кръста, за да запечатат с безсмъртие великите думи на спасителя.

* * *

„Любите друг друга!“ — ехтят и днес пак тия думи, черковните химни ги разглашават, камбаните ги разнасят из въздуха заедно с прославлението на великия Страдалец за човечеството, народите и племената в обоготворение скланят глава. Защото в тежките борби на живота, сред лудостта на егоизма и свирепството на разюзданите умрази, бухтящата вълна на които залива и дави света, тия думи са единствения якор на спасение, тая истина е Араратът, на който ще се спре и почине ковчега на тънещия в гибелта на безверието човек, когато тя се възприеме и усвои от него.

* * *

И сега при слушането ликуванията и радостта от големия празник на Възкресението, тежко съзнание мъчи душата. Неволно се питаш: до где сме отишли из тоя път? Уви, неутешителни са мислите, които повдига питането. Цивилизацията префини умовете, изглади нравите, даде ни чудните си усъвършенствувания, за да се мерим със силите на природата, дори да ги надвиваме, но в нашата душа нейното действие е нищожно. Христовото слово ѝ остая чуждо и целта му не е нейна цел. Не бързаме и ние, както и толкова други, да фърлим камъка на нашия напредък; но както всичките, чувствуваме потребата от друго нещо, от нов залог, за да вярваме в бъдещето... И днес, както преди 19 века, човечеството се ослушва с разтреперано сърце, неудовлетворено от това, което цивилизацията е постигнала за него. Душата жадува за нещо, което няма, съвестта е безпокойна от товара си и нетърпеливо чака часът да хвърли тежестта му. Човечеството чака спасител, а спасителят отдавна се е явил и е казал: „Любите друг друга!“ Суетен позив! Ушите го възприемат, умовете го разбират, но сърцата остоят безотзивни, закоравели в жестокост и егоизъм... А при

това те се жадуват, се се надяват нещо. Това жадуване е и залога за добро в бъдещето. Това чувство е благодатно, защото е стремление към напред, необходимост за обновление. Ето защо пророкът на новото време Лев Толстой, тълкувател всечут на великите принципи Христови, извиква такова чутко внимание, такова почитание у образованото човечество, когато подзема с всичката мощ на гения си великата проповед, свещеният „парадокс“ на спасителя: „Любите друг друга!“

* * *

Нека се надеем — ние се надеем, ние сме уверени, — че човечеството отива бавно, мудро, към тая истина, че тя ще да влезе в нашата плът и кръв и със силата си ще прероди света и ще направи човеческия род да възкръсне за нов живот.

А сега — нека да си кажем радостно: „**Христос възкресе!**“

София 1903

ПРИ ИВАНА ГЪРБАТА ВЪЗПОМИНАНИЕ

Ето какво ми разказваше престарелият, но все приказлив и смешлив пенсионуван учител Г., който се помина по-лани в родния си град Сопот:

„Иван Гърбата го викаха. Той не беше откраднал прякора си: от рождение той си беше гърбав. Това не е съвсем точно: той не беше гърбав, а приведен, пречупен в кръста. Тялото му, от краката до пояса, обуто в дънесте потури, отиваше право нагоре, но оттам изведнаж климваше и взимаше хоризонтална посока, та висеше над земята. То имаше доста прилика с буквата Г, с която се захващаше прякорът му: ръцете му се опираха на две патерици, кога ходеше; чрез тях се поддържаше висящата горна половина на тялото, изгубило равновесието си. Тоя на глед нещастен човек, така зле обиден от природата-странно! — беше женен и челядник и още по-странно — жена му беше млада и хубавелка.

Всичките момчета на Иван Гърбата бяха около тридесет и пет. Що изпулвате очи така? Искам да кажа: ученици. Но преди шейсет години тая дума още не се употребяваше в Сопот.

Защо Иван Гърбата беше учител там!

Между тия момчета и аз бях.

Учебното заведение на Иван Гърбата тогава не се наричаше нито училище (също дума непозната в селото), нито школа, нито килия, както някъде другаде се наричаха подобни заведения.

Вместо тях употребяваше се: «У Гърбата.»

«Отивам у Гърбата», «Учих се при Гърбата!»

«Свърших у Гърбата псалтиря.»

Черковните букви наричаха «гърбовски»!

Да свършиш у Гърбата до псалтиря то беше като да си свършил седми клас на класическата гимназия; да свършиш месецослова (светчето) — като да си свършил университет. Месецословът беше

краят, омегата, венецът на науката; с него се изчерпваше съкровището на всичките човечески знания.

Училището беше в къщата на Ивана Гърбата, в стаята, гдето упражняваше занаята си — терзелик. Тъмничка, с два прозореца към двора, отгдето виделото проникваше през хартиите, които заменяваха стъклата ѝ, и през дупките на хартиите, немилостиво изрешетени от пръстите ни; потон нисък, надвиснал в средата, окаден, оплют от мухите на два века, напъстрен от резки и цифри с тебешир, понеже служеше и за тефтер на бай Ивана. До стените стоеха неместими дулапи с халища, черги и козяци вътре — училището изпълняваше ноше службата на спалня за семейството; а над мусандрата — изсъхнали ерешки кожи, счупена мотовилка, кантар, паници, щамби свити, парчета от шаекови платове и прочее — всичките тия трофеи покрити с вековен прах, и голяма котка, която предеше, кацнала на самия край на мусандрата.

Помня и сега: насядали сме всички, зимно време, на дъсчения под и сред гъстата атмосфера от дъхове, миризми на лукове, меродия, армея и други още благовония, съставни и безименни, ние четем уроците си под бдителното око на професора, който, подгънал крака в ъгъла до прозореца, навел глава с кожена черна шапка, шие абяни чорапи, местюве, терлици, кърпи потури, подплаща памучни ентерири, закачени с ингистра, другият край на която натиска коляното му, учениците си учат уроците с глас.

Отделения, класове, гимназия, висши курс тук са разбъркани в пълно демократическо равенство: тоз чете часослова, седнал до гимназиста, който чете псалтира или захваща наустницата, университетантът чете светчето зад гърба на двама новопостъпили ученици, четящи ухораздирателно «аз, буки» на дървените паникиди.

Един непрекъснат шум, едно неизразимо бръмчене, дето се сливат всички звукове, всичките ноти — от най-ниската до най-високата — и нестройни залпове от смъркания, кашляния и други звукове, хармонията на бръмчащия концерт.

Гърбата седи в ъгъла, шие, вдълбочен във важните си занятия. Но тая вдълбоченост е коварна. Спре ли някой да бръмчи, неговото привикнало ухо веднага чувствува това. Той, без да мръдне глава, стрелне с едно око ленивеца, изтегли неразделния си педагогически помощник — един прът с дължина, съобразена да стига до най-

далечните места, махне и перне, дето улучи: по гръб, по рамо, по глава, без да продума дума.

Тая внушителна бележка повръща неприлежателния към чувството на дълга му и той пак се присъединява към концерта...

Рядко само Гърбата придружава пръта с някоя енергическа фраза. В такъв случай родителката на ученика пострадва малко... Всеки ученик си плащаше за науката в натура: толкова крини жито, плюс толкова оки зехтин, толкова дървета за горене — според условието.

А беше сприхав, лют!

Главно наказание, и най-спасително, според понятията на Ивана Гърбата беше *фалагата*. С нея се удостояваха винаги хванатите в най-голямо престъпление: скришно пушене тютюн, а ние го пушихме, т.е. не тютюня, а изсъхнала орехова шума, стрита и увита, която лютеше като тютюня. Аз два пъти само ядох фалагата за това запретено наслаждение...

Бай Иван на деня до десетина пъти прибъгваше до боя с тоягата; а това показва, че родоначалниците на тоя вид екзекуции не са от днешно време, както се мисли...

Иван Гърбата обаче като добър педагог знаеше вредата от пресилването умствените способности чрез продължителни научни занятия и нуждата от физическо упражнение и развлечение на момчетата. С тая цел той им даваше почивка и поред ги пращаше на двора, да му насекат дърва, да донесат вода от кладенеца, когато булката имаше пране, или да изхвърлят набрания смет на улицата, през вратнята. Като знак за особено благоволение той изпращаше някои и да му разгребат лозето... Такива едни поръчки бяха голяма радост за нас, изжаднели за чист въздух, за движение и за борба, и щастливците, на които паднеше изборът на професора, извикваха злъчна завист у останалите в стаята.

Когато дойдох до средата на университетския курс — до Исусовия акатист в светчето — помня още началото му «Разумь недоразуменный разумети Филиппъ ща Господи, покажи нам отца глаголеше» баща ми ме оттегли от учебното заведение на Гърбата и ме прати да уча алфавита в елинското училище в Карлово, отворено от Райна Попович.“

Това ми разказваше покойният стар учител Г. за системата на преподаването преди шейсет години в академията на Гърбата в Сопот.

Такова е то било почти навсякъде из България, до когато въвеждането на светски науки по алилодидактическа метода замени „гърбовското“ учение.

Тая благодателна учебна реформа, която в няколко години вътре преобразува българското училище и даде силен тласък на народното образование в нова, плодородна посока, се дължи на вдъхновената мисъл на Априлова, отворил на 1848 год. първото модерно училище в Габрово.

1902

АПОСТОЛЪТ В ПРЕМЕЖДИЕ

На мястото, дето днес се красува княжеският дворец, на 1871 година стоеше старият валийски конак, със своите лоши, сбутани, с неправи стени здания, снабдени с вехти чардаци-коридори към тесния, постлан с камъни двор, и със своята голяма дървена порта към запад, вардена от двама стражари, отляво на която стърчеше джамия, а отдясно се зеленееше голяма върба с увиснали до земята клони, що едничка радваше погледа тука.

През един хубав юнски ден в нея година из конашката порта излязоха вкупом няколко заптиета, спряха се на малкото мегданче там, пошушукаха си няколко време, па се пръснаха по разни посоки.

Един от тях, познатия Али чауш — чернокож, брадат, с грубо и подпухнало лице турчин — улови чаршията — днес Търговска улица, — проби си път през шумния върволяк, който гъмжеше из тясната, с притиснати и ниски редове от бакалници и дюкяни улица, като се вгледваше внимателно в някои лица. Когато пристигна при хана на Трайковича, той го изгледа изпитателно, както и кръчмата му, попипа машинално револвера си, като да се убеди, че е на мястото си в калъфа, па потегли да влезе в хана.

Току в същия миг едно заптие се задаваше отсреща му. Али чауш се спря до вратнята на хана и го възчака.

— Какво научи? — попита го той ниско.

— Прегледах, но такъв не намерих — отговори заптието, като си обриса с кърпа изпотения бръснат врат.

— Ти гледа ли добре? Запомни ли хубаво? Около двајсет и пет годишен, рус, сивоок, мършав, средна ръст и с черно сако. Иди на другия хан! Най-много гледай очите: сиви, много сиви — гълчеше Али чауш наставително, а очите му играеха на четири и забележваха кой минаваше край хана и кой влязваше в него.

— Разбрах, Али чауш! — и заптието отиде.

Този разговор между двамата заптии се отнасяше за Василя Левски, когото търсеха да уловят.

По това време неустрашимият апостол беше дошел от Пловдив в София, под предлог, че е търговец за вълна, та устрояваше комитета, който по-после стана исторически прочут по обира на турската хазна при Арабаконак. Софийската полиция, предизвестена телеграфически от пловдивската за това, беше цяла на крак. Рояци заптиета бяха пуснати за него. Али чауш, най-живият и съобразителният от тях, ръководеше диренето от няколко деня и даваше нужните наставления на полицейските хора, заедно с точното описание лицето и облеклото на революционера.

Прочее, Дяконът се намираще в голяма опасност; винаги дързък и безстрашлив до безразсъдство, убеден в кекавостта на турската полиция, самоуверен, може би верующ в звездата си, тъй като досега безброй пъти беше се изтървавал из ноктите на враговете си, той нито подозираше, че е подушен, нито приятелите му в града знаеха това нещо, за да му дадат по-сигурно убежище.

Острите погледи на Али чауша се втренчиха изпитателно и в Илчовото кафене, което беше залепено до Трайковичевата кръчма, и той влезе в него, преди да влезе в хана.

В кафенето имаше четири души: един гост — българин, едър, дебел, във френски дрехи, — който пушеше наргиле на пейката; Илчо кафеджият, който точеше един бръснач на ябелието^[1], а пред огледалото — чиракът му бръснеше други един гост, обърнат гърбом към вратата, с руса коса и черно шаячено сако.

Той беше Васил Левски.

Али чауш поздрави българина с наргилето, когото познаваше, отиде при кафеджият и го попита с равнодушен уж вид, но ниско:

— Няма ли тука в хана, Илчо, един... търговец? — и турчинът направи описание на лицето и на дрехите на Дякона.

— Не знам, Али чауш, аз в хана се не меся — отговори кафеджият и продължаваше заниманието си спокойно, защото той не познаваше Левски, нито се интересуваше да разбере защо Али чауш търси такъв човек.

— Един сив, сух... — повтори Али чауш, като машинално хвърли очи към Левски, на когото само гърба можеше да види.

Тоя разговор, станал с нисък глас, биде чул обаче и от другите в кафенето.

Ръката на чирака затрепера, бръсначът се затресе в нея, като че иска да падне. Лицето му прежълтя от страх! Бедното момче познаваше, че бръсне Левски.

Но още повече се беше изменило лицето на едрия българин, който на пейката дърпаше наргилето. Той беше побелял като платно: той беше г-н Хр. Ковачев, приятел на Левски, и сега виждаше, че Дякона е изгубен.

Лицето на Левски, което се отражаваше в огледалото, остана тихо и спокойно. Нито една жила не трепна по него, нито едно вълнение не пропъпли по ледната му физиономия. Това необходимо, извънчовешко самообладание го не напущаше и в най-страшните опасности, с които беше насеян неговия невероятен, премеждлив живот.

Али чауш седна на пейката и запали цигара.

— Какво си ти, Христо ефенди? Болен ли си бил? — попита Али чауш софиянеца, като изгледа побледнялото му и развалено лице.

— Ба... Али чауш... Да... Не! От горещината... — измънка замаяният Ковачев.

— Момче! Дръж хубаво бръснача, че ще ме порежеш! — изгълча строго Левски на момчето.

Турчинът се извърна неволно към черното сако на Апостола, па почна да се разговаря за дребни работи с Ковачева.

„Тоя проклетник чака да се свърши бръсненето, па да изгледа Дякона в лицето... изгубен е!“ — помисли си Ковачев. Но в тая критическа минута примерът от спокойствие и хладнокръвие на Дякона го ободри, едно вдъхновение му дойде: той си спомни, че Али чауш има една малка слабост: пиеше.

Той го покани:

— Една ракия не пиваш ли, Али чауш?

Турчинът прие.

Той люхна двајсетте и пет драма ракия, замляска с измокрени устни и с посветлели очи и с клюмване отговори на поздравлението на Ковачева.

— В горещо време ракията прохлажда — забележи пак Ковачев, — не заповядате ли още?

И без да чака отговор, заръча нови двајсет и пет драма. Турчинът изпи и тях, като си изжабурка шумно устата с вода.

За да му отвлече съвършено вниманието, Ковачев заразправя ниско с лукава усмивка някаква си сладострастна история за една шалварлия софиянка, известна по леките си нрави, от което се изпълниха с влага очите на сластолюбивия турчин, който изпи още едно петдесетниче, без да мигне.

„Сега е минутата да изфиряса, без да го сетят“ — мислеше си Ковачев, като хвърли бръз, знаменателен поглед на Левски, който стана от стола си и си поправяше вратовръзката пред огледалото.

Но той с ужас видя, че Левски, вместо да се изсули тихичко, обърна се с лице право към турчина, изтърси се и взе да плаща на момчето. Али чауш неволно се обърна и го погледна. Сивите, ясни, спокойни очи на Апостола се спосрещнаха с Алиовите.

На Ковачева космите щръкнаха на главата.

Но той се окопоти завчас.

— Наздраве! — поздрави той Левски учтиво, по обичая.

— Честито, челеби! — поздрави го и Али чауш с едно небрежно, широко темане, па се извърна пак към събеседника си и продължи лакомия разговор.

Левски излезе из вратата.

След половина час Али чауш си спомни мисията си и остави Ковачева, па влезе в хана, за да продължи диренето си и да изгледа гостите.

В тая същата минута три заптиета караха с победоносен вид, с щикове на гърба им, петима души изплашени българи, уловени в разни ханища.

И петимата бяха руси и с черни сака!

Ковачев пред вратата на Илчовото кафене изглеждаше смутен тия жертви на турската дивотия.

В същото време един дрипав шоп водеше един кон, натоварен с въглища.

— Не сакаш ли да ми купиш кюмуро, бе? Оно, евтино ти го давам! — извика шопът.

Ковачев го погледна, па се вкамени.

— Левски! — извика той, като се озърташе плахо.

— Нечем скапо... Не сакаш?... Твоя воля, господине!

И шопът поведе полека коня си напреж...

[1] *Ябелие* (тур.) — ремък за точене на бръснач. ↑

СРЕЩИТЕ МИ С ЛЮБЕНА КАРАВЕЛОВ СПОМЕНИ

Никога не се изличава из паметта ми тоя висок, приведен малко, с голяма глава и черна рунтава брада человек; виждам и сега тъмножълтото му татарско лице, с широко чело, с черни, умни, блестящи очи, дето светеше кротък поглед, с дебелите бърни и ироническа усмивка на тях, която даваше главното изражение на физиономията му.

Пръв път видях Любена в Букурещ на 1876 г. скоро след заминаването на Ботева с четата му за България. Отидохме при него заедно с пловдивския книжар г. Манчева, емигрант като мене. Тоя момент беше тъкмо един от най-тежките в живота на Каравелова. Аз отивах да навестя не Каравелова вожда и ръководителя на емиграцията, кумира на хъшовете, любимия и слушания народен трибун, окръжения с обаяние неукротим революционер, а Каравелова отхвърления, пренебрегнатия, почти мразения от емиграцията в Букурещ и в Румъния. По това време той бе изолиран, напуснат от предишните си обожатели и привърженици на идеите му. Въз името му се сипеха клюки и инсинуации. Тежки обвинения по неговата народнообществена деятелност, които аз нямах възможност ни да проверя, ни да оценя, бяха причинили това охлаждаване на тамошното общество към знаменития деятел. Между другите причини на това беше неговото странене от революционния кипеж, обхванал всичко по онова време, и пораслият престиж на Ботева, отишел да умре за свободата на България и приложил на дело проповедите си, когато Любен като че беше се отрекъл от своите, формулирани в прочутото му двустиише:

*Свободата не ще екзарх —
иска Караджата.*

Защото още от миналата година Любен ненадейно бе прекратил в. „Свобода“, с който искаше свобода и революция, и подхванал хрисимото списание „Знание“, с което проповядваше наука и умствено повдигане. Той бе зарязал всяка революционна дейност тъкмо когато революцията, пламнала в Босна и Херцеговина, заразяваше вече и България, нащрек настръхнала, готова при първи позив да развее знамето на свободата. Кой бяха съкровенията причини на тая еволюция у Каравелова, не знам, но то му бе повредило много. Емиграцията бе си позволила лесно да забрави големите прежни заслуги на Каравелова и бе обърнала всецяло погледа си към Ботева, който, ученик най-предан негов, после съперник, после враг, бе омагьосал с личността си и с младежкия си революционен плам умовете; а когато Ботев загина във Врачанския балкан, при „Волът“, положението на Любена стана съвсем незавидно. Неговото явно униение, което повечето считаха равнодушие към народните идеали, не му се прощаваше. И около него беше се образувала пустиня.

Но аз, пресен гост в Букурещ и чужд на местните страсти и недоразумения, отивах при Каравелова пълен с удивление към него, обладан от почит, що ми вдъхваше той светъл и обширен ум, този нервозен талант, този поет, този злъчен и силен критик, чиито съчинения гълтах жадно, доде бях в България.

Квартирата и печатницата на Любена бяха на един отстранен край на улица „Мошилор“. Влязохме с г. Манчева в една широка, тъмна и тъжна стая, дето всичко беше в голяма безредица, зле осветлявана през оплесканите прозорци, що гледаха на калната улица. Там ни посрещна Каравелов с разрошавена коса, облечен в синя блуза, нацапана, както и панталоните му, с типографско мастило.

Дотогава непознати с него, ние се срещнахме като добри познайници. Полето на литературата, в която той боравеше властно, като пълен господар, а аз едвам още пристъпах боязливо, като неуверен ученик, ни бе сближило. Той ме прие приветливо и просто. Неговата блага усмивка не падаше от лицето му през всичкото време на беседата ни. Той говореше непрестанно — като Ботева и той беше словоохотлив — със своя тъп, незвучен, ситен глас. Въпреки очакването ми да найда в него човек душевно угнетен, той беше весел. Засягаше всичките въпроси: политика, литература, събитията в България, с една голяма леснина и остроумие, пъстрейки речта си с

нетърсени духовитости и глуми. Както и Ботев, той обладаваше изкуството да пленява събеседника си със своята жива, умна, лека реч. Само че поривитостта и жарът на Ботева у него се заместяха от благостта на характера и от природната простота и добродушие, които учудваха у безпощадния бичувач в „Знаеш ли ти кои сме?“.

Тия критически статии, печатани във всеки брой на „Знание“, бяха напоени със злъчен хумор и с отровен сарказъм против нещастните автори, които имаха злополучието да паднат под критическата стърга на Каравелова. Повечето от тях — бездарни или слаби стихотворци — замлъкваха завинаги под този удар. Защото авторитетът на Каравелова в областта на критиката беше неодолим, неоспоряван. Истина, той често се оставяше на личните си чувства и с еднаква лютината блъскаше онова, което беше бездарно и пошло, и онова, което трябва да се насърчи. Така той изливаше гнева си и на цариградското списание „Читалище“, и на браилското „Периодическо списание“, инициативи добри и достойни за подкрепа. В тях той не щадеше и не одобряваше почти нищо. Дриновите исторически изследвания в последното списание той наричаше „исторически дрипели“! Младите поети с туптящи от страх сърца очакваха отзива му за стихотворенията си и щом си зърнеха името в рубриката „Знаеш ли ти кои сме?“ — изпитваха чувството на човек, чиято глава е овряна в гилотината... Не ща да скрия, че и аз, който бях печатал вече първите си поетически опити в горните списания, с известна тревога разтварях всяка нова книжка на „Знание“ и погледвах в ужасното чистилице „Знаеш ли ти кои сме?“. Но Каравелов нищо не спомена за мене. Попосле се научих от г. Велика Попов (сега живущ в Хасково,) че при появляването на „Борът“, когато някой си българин попитал Каравелова няма ли да ме „понакастри“, той отговорил кратко:

— Него трябва да го пазим.

Макар и весел на вид, Каравелов трябваше силно да страда от нравствената усамотеност, в която се намираще. Безграничното му честолюбие бе зле уязвено. Той се готвеше да напусне Букурещ и да иде в Белград, дето митрополит Михаил го бе поканил да живее в дачата на лозето му. Любен бързаше да се вдига и бе продал за нищожна цена на г. Манчева освен телата на „Знание“ всичките си издания: буквари, поучителни книжки и педагогически брошури, със списването на които бе се занимавал през последните две години.

Съобразителният г. Манчев, за да прокара по-лесно тия издания и за да ги тури в хармония с героическата епоха, беше им одрал кориците и турил нови с наименование *Сокол* (която птица у славяните е емблема на юначество)!

Каравелов обаче дочака в Букурещ и обявяването на сръбско-турската война. И в тоя случай той остана чужд на всеобщото въодушевление и не взе почти никакво участие в трескавата дейност, която развиваха двата комитета — „стария“ и „младия“ — по изпращане доброволци на бойното поле в Сърбия. Той наскоро след това отиде в Белград и вече се не чу за него нищо.

Каравелов се появи пак в Букурещ на другата година, 1877, при отварянето на руско-турската война, и там се видяхме с него. Намерих го бодър и весел, пак такъв шегобиец и добряк. Мисля, че беше повикан от руската главна квартира, защото се навърташе при полковник Паренсова и княза Черкасски заедно с други българи от Русия: Дрянов, Станишев, Пашов и др.

Ние често се срещяхме при масите на едно от главните кафенета на улица „Поду Могушой“ (сега Calea Victoriei, дето идеха и Стефан Стамболов, Олимпий Панов и другите членове на разтурения букурещки централен благотворителен комитет („младия“). При тия срещи Каравелов, както обикновено речовит и приятен събеседник, даваше тона на разговора. Той особено ни разсмиваше с любимата си тема: какво ще прави в освободена България. И той ни разправяше следующото си възжеление: да бъде назначен пазач на пловдивския мост и да събира даждието по пет пари от минувачите. Той изображаваше тая си роля с такъв хумор, с такава духовитост и смирение, щото винаги извикваше гръмогласни смехове.

Аз скоро се разделих с него, изпратен на служба „преводчик“ в току-що освободения Свищов. Видях го само на 1878 год. в Русе, дето бях преместен при губернатора генерал Золотарева. Каравелов бе пристигнал с печатницата си там. Той ме намери в канцеларията и ми се видя твърде уморен и отслабнал. Той ми обади, че има намерение да основе вестник „Основа“ в Търново, и ми предложи да стана редовен сътрудник, което аз приех на драго сърце.

Но вестникът не се захвана: немилостивата болест, която отдавна глождеше организма на Любена и която по-после го завлече в гроба, го търти на леглото, за да не стане вече. При честите навестявания, които

правех на болния, аз със скръб забелязах успеха на недъга му, лицето му измършавяваше, силите му слабееха, разширените му очи блещяха с трескав огън. Бедният, въпреки силните страдания и очевидността на неминуемата трагическа развязка на болестта му пак хранеше надежда да живее и ни говореше за „Основа“ и заедно проектирахме програмата на вестника, който трябваше да бъде политико-литературен, с либерална насока. И погледът му ставаше по-блестящ при мисълта за тая нова деятелност, която щеше да развие във възроденото отечество.

На 29 януарий (1879 г.) Любен се помина. Той бе изпратен и оплакан от целия град до гроба си, дето между другите държа надгробна реч и един руски офицерин, реч, пламенна и дълбоко прочувствена, която покърти всичките сърца.

Любена закопаха до гроба на Караджата.

С него заедно отидоха в земята и мечтите му да служи изново на освободеното отечество, което беше тъй много длъжно на горещото му слово, да приготви борбата, що доведе избавлението му, отидоха безвременно в гроба и великият дух, и великите нравствени сили на знаменития син на България, тъй много нужни за зиждителната работа в новия ѝ политически живот.

София, август 1903 год.

ЧИСТИЯТ ПЪТ

ЕПИЗОД ИЗ ЖИВОТА НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ

В комисията по откриването паметника на Левски в София, в която бях член, ставаше разговор върху великия проповедник на свободата. Понеже всичките членове от тази комисия много или малко лично познаваха Левски, разказваха се анекдоти за неговата безстрашливост и смелост при най-трудни обстоятелства, за неговата съобразителност и хладнокръвие в опасностите, с които беше насеяна всяка стъпка от неговото скиталческо съществуване. Всичките тия разкази, един от други по-невероятни и изумителни, хвърляха ново осветление върху моралната сила на Дякона и прибавяха нови зари на ореола, с който този тайнствен, почти легендарен лик стои окръжен в нашето въображение. От всичките наши първи революционери само един Левски може да печели от всяко ново разчопляне на неговия живот. Другите са една смес от светлини и сенки, всичките имат своята *опака* страна, тяхното обаяние неминуемо губи от силата си и блясъка си, щом личностите на тия революционери изцяло се покажат на нашия любопитен поглед. Една покровителствена завеса е нужна за известни страни на техния характер, за известни моменти на техния метежен живот. Затова задачата на техния биограф е деликатна, когато той реши да изрисува живота им с фотографическа точност. Ние видяхме колко повреди Захарий Стоянов при подобен един случай (опита за биографията на Христо Ботев).

Само един Левски не се бои от такова фотографисване. Всяка гънка от неговия обществен и *частен* живот, осветлена от биографа, изважда го по-голям пред нас. Васил Левски е образец на нравствена чистота. Той е не само доблестен — той е добродетелен: победоносно оборване теорията у нас, че честността е елемент, несъвместим с революционерството. Васил Левски наумява подвижниците на първото християнство, народът го наричаше „Апостолът“. Никога прозвище по-вярно не се е давало: апостол по посланието си и по фанатическата вяра в бога си — свободата на България, — той наумява Христовите

ученици и по образа на живота си, по трезвостта, по чистотата на нравите си, и, макар скептик, по безукорната си чисто християнска нравственост. Левски не е пил, не е пушил, не е усвоил чуждо нещо; както Карла XII, не е знаел жена; скитник вечен, вагабонтин, голак, често гладен — той е умял да бъде въплотение на идеална честност. Но това е работа на бъдещите му биографи, а аз ще разкажа тука една от многото черти на неговото пословично хладнокръвие и ловкост при опасни минути.

Разказът на един от членовете на комисията г. И. Грозев съдържащо следното:

На 1870 г. И. Грозев тръгнал по своя работа от Пловдив за Карлово, отде е родом. Още като бил в Пловдив, той чул твърде безпокоителна мълга относително дякона Василя Левски: Васил Левски бил в Карлово, правителството подушило това и изпратило за там страшният кърсердар хаджи Исмаил ага с четирийсет и пет души конни войници със заповед да разтършува цялото Карлово и да намери и доведе жив или мъртъв Левски. В същото време дало заповеди на властите по цялата Карловска околия да бдят и бъдат нащрек. Всеки друм, всеки хан, всеки подозрителен пътник бил турен под надзора на заптиетата. Като знаел тия извънредно сериозни мероприятия на турското правителство, за да тури ръка най-после на неуловимия и опасен революционер, Грозев бил твърде угрижен. Когато стигнал Средна гора и минал селото Чукурлии, на срещната рътлина се запрашило шосето и една дружина конници се показала. Веднага познал, че това е потерята на хаджи Исмаил ага, която се връща. Грозев потреперал при мисълта, дали не е там и Левски. Той с олекнало сърце видял, когато се доближил, че Дякона няма там. Хаджи Исмаил ага, който се познавал с Грозева, спрял го, изпушили по една цигара в незначителни разговори, пожелал му добър път и отминал с конницата си.

На петдесет разкрача по-нататък Грозев видял, че се подава един конник българин, облечен в потури, с фес, и който държал ниско над главата си една омбрела, за да му пази сянка, понеже силно пекло. Омбрелата му не допускала да види в лицето този пътник, та това и не го интересувало. Когато се пресрещнали с пътника и Грозев си отминувал спокойно, зачул, че пътникът с омбрелата го извикал:

— Бай Грозев, добър час!

Грозев се извърнал и го погледнал. Какво било неговото удивление и ужас, когато познал в този господин Василя Левски!

Здрависали се, па захванал да го съди каква е тая лудост да пътува с потерята, да се излага на всеки миг на ужасна опасност. Хоканията, мъмренията на Грозева, произходящи от топло дружеско съчувствие към обичания на всички апостол, нямали край.

Левски се усмихнал, па казал:

— Не се безпокой: сега пътят е най-чист.

— Сега най-чист пътят? Луд ли си, Дяконе? — сърдел се Грозев, като му посочил потерята.

— Като вървя с потерята, аз съм в пълна безопасност... Кому ще хрумне на ума да ме подозре сега! Целият свят е уверен, че Левски сега се крие в миша дупка... Слез, слез!

И като се смъкнал от коня си, заставил и Грозева, още по-силно втрещен и уплашен, да слезе и седнали под клоните на един бряст край пътя.

Там Левски разправил подробно опасността, в която е бил поставен от вдигнатата от турците тревога в Карлово, всичките къщи, в които го дирили, как и къде се крил и колко пъти на косъм висял животът му.

— Пък бързах за Пловдив. Там ме вика *делото*. Щом потегли кърсердарят от Карлово, и аз потеглих с него, както видиш... Да пътувам иначе всяко заптие щеше да ме изгледа... Сега съм мирен.

— И ти ще влезеш в Пловдив с хаджи Исмаил ага? — попитал Грозев.

— Непременно: даже ще се смеся там със самата потеря. Но сбогом, да вървя и аз, че дружината ми отминува — казал усмихнат Левски и се простил с Грозева, па яхнал здравето си конче.

Подир няколко минути, когато Грозев се изкачил на по-високо бърдо, той се обърнал и погледнал в с. Чукурлии: видял там, че низамите на кърсердаря отседнали и развеждали конете си. При тях и един българин в потури и със свита омбрела в ръка развеждал своя.

София, май 1895

ПРЕД ПИРОТ ВЪЗПОМИНАНИЯ ОТ СРЪБСКО- БЪЛГАРСКАТА ВОЙНА

На 14 ноември 1885 година аз и новоназначеният пиротски кмет г. Спас Вацов минувахме във файтон сръбската граница, преминалата вече победоносно, при звуковете на Шуми Марица, от цялата наша млада войска.

Ние тръгнахме от Цариброд с убеждение, че Пирот е в наши ръце, и г. Вацов бързаше да си завземе длъжността (тя бе поверена нему, бидейки пиротчанин) и да тури в ред работите на освободения град. Аз отивах само като любопитен, упоен още от патриотически възторг, зрител вчера на разбиването неприятеля в лозята на бърдото Погледище при Цариброд.

Пред нас или след нас вървяха файтоните на други граждански лица и любопитни патриоти... Нашия файтон обаче не носеше съвсем безполезни за войната българи: ние влачехме и три каси с патрони, които ни предаде един офицерин на излизане из Цариброд да занесем в Пирот.

Когато минахме Суковската река, пред нас се откри панорамата на хубавото пиротско поле, зелено още през това време, окръжено с венец черни планини. Слънцето грееше високо. Из равнината се чернееха редовете на нашите дружини; те в сгъстен строй напредваха към Пирот, задето беше вече заминал и княз Александър.

Пред нас, на разкаляното шосе, скърцаха на два реда обози с припаси и джепане. Надясно конница вървеше по склона на планината. По тоя склон беше минала и колоната на майора Гуджев, за да се съедини при Пирот с другите ни сили. Още по-рано бе минала харамийската доброволческа чета на майор Паница.

При всичко, че в Цариброд бяхме научили, че Пирот е зет, което ни бе казал и министърът на външните работи Илия Цанов, с когото се видяхме край Цариброд и който пътуваше напред, ние се пак питахме

за това срещнатите войници, що отиваха в Цариброд, от които едни потвърдяваха, че сме в Пирот, други не знаеха нищо, а трети даже не отговаряха.

Помня потресното впечатление, което ми произведе един снажен войник на кон — той ездеше тихо. На въпроса ни: — зет ли е Пирот?

— Крушумлия съм! — отговори той болезнено и отмина полека.

Макар че нашия фйтон вървеше твърде бавно, поради тежките патронени каси в него, ние застигнахме обозите и бяхме принудени да се отбием и да вървим през нивите, успоредно с шосето: то бе заприщено по цялата си дължина с волски кола, карани от селяни, под надзора на войници.

Между това цялата равнина бе почерняла от войска, отивайки с развени знамена за Пирот.

Той отстоеше вече от нас нещо на два километра. Виждахме хубаво по-високите сгради, черквите, кулата му, която рисуваше мрачния си силует в небето.

До тоя час никакъв гърмеж пред нас не бе се чул, ни около Пирот, ни по околните висоти, по което да се познае присъствието на неприятеля. Това свидетелствуваше, че той е напуснал града и заминал по посока на Ниш, без да се опита вече да се опре на нашата войска.

Но внезапно пред нас, там пред Пирот, се запушиха няколко валчести бели облака, после въздухът се разтресе от топовни гърмежи.

После нови валчести бели облаци, на права линия, се показаха по склоновете на Кел-Таш и нови гърмове раздраха заглушително въздуха.

Ние се спряхме.

Един офицерин от обоза ни обясни, че това са наши батареи, които стрелят зад Пирот, върху забележен някъде неприятел.

Додето разправяше това, едно тъмно нещо изфуча из въздуха и падна недалече от нас в нивята.

— Какво бе това? — попитахме зачудено.

— Граната — отговори офицерът, също зачуден.

В същото време около нас западаха в мокрите бразди на нивята някакви неща с глухо пляскане, като повдигаха кал и пръст там, дето падаха.

Това бяха пак гранати. Те ни се пращаха от белите облачета, които виждахме пред и около Пирот.

Въздухът заехтя от гръмове.

Около нас се цопаха в нивята с глух плясък гранати, които се не пръскаха поради мекотата на почвата.

Зад дънерите на големите върби край пътя няколко уплашени селяни и селянки, случайно пътуващи тогава, търсеха подслон.

Една нова граната падна сред обоза в джепането. По щастие и тя се не пукна, инък пакостта би била ужасна.

Стана голяма тревога при обоза. Чуха се уплашени викове и команда да се повърне обоза назад, нещо, което беше невъзможно. Войските на полето също се дръгнаха бързишком назад. Видяхме из лозята, че една група конници препускаха в галоп, спасявайки се от сръбските гранати. На един конник падна фуражката и той я остави. После се научих, че това е бил княз Александър със свитата си. Офицеринът, който изгуби шапката си, беше капитан Тянков, генералщабен офицер. Сръбските батареи продължаваха да засипват полето с гранати, а от наша страна никакъв ответ не им се даваше. Българската войска беше попаднала в една засада, не очаквайки тоя ненадеен огън от неприятеля, когото поради мълчанието му дотогава беше помислила, че е избягал. Нашето положение също беше твърде опасно: на всеки миг една сполучила граната можеше да запали джепането и да хвърли на въздуха всичко.

Нашите другари се отдалечаваха вече храбро към Цариброд начело с министра; но нашият файтон, претоварен с тежките каси, бе затънал в една нива и не можеше да се помръдне. Да изфърлим касите, считаме престъпно, а да пътуваме с тях не можехме! Едва с много мъка и молби убедихме войниците да ги приемат и претоварят на волските кола и ние тогава можахме да се замъкнем назад. Заедно с нас се заавръща, в една голяма разбърканост, и обозът. Викове, скърцане, трошене на колелета, мучене на изплашени волове, щуране на войници, смутня невъобразима! А топовете сè гърмяха.

Това беше пиротската изненада!

Да би бил неприятелят по-смел, да излезеше из окопите си и да ни нападнеше — тая паника би се превърнала на катастрофа, една катастрофа, в която би се погребала славата на Сливница и войската ни!

Нека разправят историците на тая война по какво непростително нехайство на разузнавателната служба, по каква престъпна слепота

беше се измамила нашата войска, вървейки по това открито поле в сгъстени редове, почти в церемониален марш, пред тайно насочените деветдесет неприятелски топове, беше се вмъкнала в тая примка и тя, и княз, и изходът на войната!

Българският бог обаче бдеше над България. Неприятелят не се ползува от грешките ни и остана в позициите си, той се задоволи само да ни причини вреди в човешки жертви, повече отколкото дадохме при самата Сливница!... Подир първото смайване и смущение нашата войска се съвзе и даде юнашки отпор на сърбите: нашите батареи направиха да млъкнат сръбските.

Тия обстоятелства по-после узнахме, а тогава, напредвайки позорно към Суков мост, мислехме, че се е случила една страшна непоправима беда с храбрата ни войска, в редовете на която бяха и мои двама братя...

Притъмняло вече беше, когато наближихме Суков мост. Гърмежите бяха отдавна престанали. Рогът на бледата месечина се подаде над кръгозора. Зад нас остояше всичката българска войска в един дълбок мрак, а гробната тишина, която се въцари в пиротско поле, беше твърде зловеща и страшна... Нашите български сърца примираха от безпокойство и мъка, защото предполагахме, че се е случило зад нас нещо ужасно...

Когато по едно време пак се извърнахме неволно назад, къде Пирот се чу един заглушителен пукот и веднага един грамаден и висок стълб от пламъци се възнесе в тъмното небе. Няколко секунди тоя огнен стълб осветляваше въздуха и околните бърда, като заслепяваше очите ни с едно злокобно, адско сияние, което ни направи да потреперим от ужас: дали тия адски и коварни пламъци не поглъщаха стотини наши братя?

Пламъците се изгубиха и пак се въдвори дълбокия мрак.

Ние пристигнахме посреднощ в Цариброд сломени физически и нравствено...

Сутринта узнахме с облекчено сърце от какво били тия пламъци: сърбите подпалили старата пиротска крепост с джепането, за да не падне в неприятелски ръце, като видели, че не ще одържат Пирот пред нашия натиск.

Пирот действително падна още същия ден (15 ноември) в наша власт и г. Вацов от Цариброд се повърна да завземе кметската си

ДЪЛЖНОСТ...

София, 1900

МАРГАРИТА
ЕДИН РОМАН В ПРАГА
ОТКЪСЛЕК

I

През един юлски ден на 1875 година в паркът на Стромовка седеше под сянката на яворите един хубав младеж, черноок, с възтъмно лице, с твърде изразителни черти, и гледаше на Прага.

Той гледаше от тоя висок рът, замислен, на старата чешка столица, овдовялата след Белогорската битка хубавица, кацнала живописно въз чаровни брегове и хълми; той гледаше широката Вълтава, в която падаше сянката на стария величествен Карлов мост, почернял от върволяк, гледаше древният Вишеград, строг и усамотен на хълма си, от величавите зидове, кули и храмове на който вееше романтизмът на средните векове; или очите му дълго почиваха на зелените гори, що обличаха стръмнините отсам реката, и зад тях на зеленеющето се вълнисто поле, скачено в далечината с кръгозора.

Той не пръв път се възхищаваше от тая панорама и сега не можеше да ѝ се нарадва. Наоколо му по пейките седяха други посетители от двата пола, оживявайки с разговори мястото. Но той ни един път не оттегли погледа си от гледката. Може би тоя замислен поглед виждаше сега и други невидими образи пленителни и драги в душата му, защото често и дълго той остаяше неподвижно вторачен на юг в нещо си, което беше отвъд кулите на Вишеград, отвъд това зеленеюще се поле, отвъд тоя кръгозор.

Ненадейно вниманието на момъка стреснато се отвлече наляво. Недалеко от него дойдоха и седнаха една възрастна, пълна жена с червен шал под мишница и книга в ръка в една мома със златиста руса коса.

Девојката беше твърде хубава. Едно бяло, кръгло румено лице, очи небесен цвят, одето бликаше радост и безгрижност, сладки, сладки!... сякаш огряваха с щастие всичко що погледнеха. Напетата ѝ ръчичка, опряна на омбрелката, имаше до съвършенство деликатно изваяние, бяла и възхитителна, каквато беше и шията.

— Де съм я видял? — питаше се момъкът, като се взираше в момата, зачуруликала високо на майка си с един звънлив глас, който го

упиваше.

И той вече не отнемаше погледа си от нея.

— Но де съм я видял? Де съм чул тоя глас? — питаше се той пак, като човъркаше в паметта си.

Момата се обърна към негова страна, пръв път, и той се изчерви, като че уловен в някое непозволено дело, и обърна очите си другаде. Но след няколко секунди той пак погледна. Момата и другата жена още го гледаха любопитно и, очевидно, приказваха за него. Стори му се, че зачу думите: „южен тип“! Да, непременно за него говореха. Той и други път бе забележил очите на тукашните жени със същото любопитно и симпатично изражение, спрени на него. Мургавото му лице и големите му черни очи, явление тъй рядко у тоя народ, с руси коси и сини очи, веднага издаваха нетукашното му произхождение.

Момъкът се усети спокоен само когато двете дами се извърнаха, приказвайки, на друга страна и той свободно можеше да поглъща с жадни погледи прекрасния профил, вратът, рамената на девойката, която със скулптурна ръка чъртаеше по пясъка с омбрелката.

Той видя, че възрастната госпожа разгъна книгата с кафява подвързия, която носеше, и се зачете. Девойката също извади един вестник. Той с наслада гледаше прелестните чевръсти движения на ръцете ѝ, с които сръчно разгръщаше и подвиваше вестника. И седенето ѝ, и положението, което даваше на стройната си снага и на членовете ѝ, и движенията, непринудени и изящни — всичко това имаше такава жива, естествена дражест, ставаше с таково пленително благородство — щото би казал човек, че тая наука е усвоена в особено училище за красота и изящество.

— Странно е как у хубавите жени всичко, каквото правят, стои хубаво — помисли си младежът.

II

Двете дами четеха няколко време, без да разменят нито дума. Дебелата госпожа само си наметна шала, защото ставаше хладно. После станаха и си отидоха. Младежът изпрати и изпраща момата с възхитен поглед, докогато се изгуби с другарката си в тълпата между дърветата.

— Коя беше тя? — попита се той.

Няколко време остана замислен върху този въпрос. Той гледаше се към посоката, в която беше изчезнало прелестното видение. После, като че поиска пак да ги види, той погледна стола им, дето седяха преди малко.

— Ах! — каза той и стана.

На стола дебелата жена бе забравила книгата си.

Той бързо отиде, зе я и отвори началото. Това беше един роман. Като го държеше, едно писмо падна из него. Той дигна писмото, без да погледне в него, тури го пак между листата. Попита се какво да прави: да положи ли книгата на мястото ѝ и да си отиде, като я остави на произвола на съдбата, или да чака там, да я варди — в случай че госпожата се върне да я потърси. Първата постъпка му се видя безсъвестна, престъпна: писмото можеше да бъде важно или от деликатно естество; второто решение му се видя по-прилично на почтен човек.

— Може би да се върне — каза си той, па седна.

Но времето минаваше, слънцето се криеше зад яворите и прекланяше към бърдото на запад, градината полека-лека опустяваше, а никой не се подаваше.

Тогава той погледна отдолу на кората няма ли там напечатано със златни букви името на стопанката. Вместо нейното име, той видя въз бяла книжка названието на една частна библиотека, от ония, които отпускат книги за четене под наем, и нумерото на книгата.

Тая бележка беше един честит случай, една нишка, която щеше да го заведе при непознатата госпожа.

Той зе пак и стисна предпазливо книгата, за да не падне писмото, и слезна от Стромовка. Из пътя си мислеше, че това обстоятелство може би да му открие и коя беше момата, оставила такова силно впечатление в душата му. И образът пак ѝ се мяркаше пред очите му, тайнствен, пленителен като изчезнал златен сън. И той нито видя как е минал по моста Вълтава, нито как е дошел до тях си през многолюдните шумни улици, погълнат в лицезрението на неизвестната девойка.

— Коя ще е тя? Де съм я срещал?

III

Рано сутринта момъкът се премени в новите си дрехи и излезе. Той намери библиотеката и каза на ступанина:

— Господине, позволете ми да направя при вас една справка.

— С какво мога да ви услужа?

— Вчера, на Стромовка, една госпожа четеше една книга, взета от вашата библиотека.

— Но що има от това? — попита библиотекарят.

— Аз стоех близо и случайно съгледах на кората, че книгата носеше номера 442. Не обичате ли да погледнете в регистра си на кое лице е дадена книгата с тоя номер?

— Това не мога да си позволя, господине: само на полицията се дават подобни изяснения.

После, като го изгледа изпитателно, прибави:

— Защо ви трябва това?

— Тая госпожа забрави там книгата си и заедно с нея един ценен предмет. Аз желая да ѝ го занеса заедно с книгата и предам лично в ръцете ѝ.

— А, щом е така, моля почакайте.

И библиотекарят зе да търси в тефтера.

След една минута той прочете:

— 442. „L'omme qui rit“... Урзула Кнотек. — Па прибави по-високо: — Търсете госпожа Урзула Кнотек!

— Кнотек! — извика смаян момъкът.

Библиотекарят не обърна внимание на това необикновено възклицание и се обърна да си гледа другата работа.

— Кнотек? Кнотек? — мълвеше из улицата момъкът.

— Ах! — и той се удари по челото — тя е била? Да, тя беше, тя, същата!

И тогава разбра, че видената вчера в градината мома, чийто образ остана запечатан в душата му и не си припомняше де бе я виждал, де бе слушал гласа ѝ, бе прочутата оперна певица Маргарита Кнотек.

Маргарита Кнотек!

Той си спомни омайната сила на тая певица още при дебюта ѝ в операта *Фауст*, когато нейният звънлив и сладък и мек като кадифе глас предаваше в страстни божествени звукове копнежа на ангелската любов на Фаустовата Маргарита и полудата на публиката и ръкоплясканията и китките, летящи на сцената, дето Маргарита Кнотек, прилична на млада царица в разцвета на хубостта, в сиянието на славата си, приемаше с мила усмивка тая дан на удивление, възторг и признателност.

Там той бе я видял пръв и последен път. В душата му остана втълпен образа ѝ, озарен с лучите на триумфа, като един сладостен спомен за нещо безвъзвратно, навеки изчезнало, като един поетичен блян, неземеен и неуловим, в дълбочината на мислите му. Той виждаше само вълшебен призрак на една възхитителна девойка, с чудесна златна, разкошно разпусната отзад коса, с ангелско нежно лице, озарено от зарята на небесната усмивка и от небесна тъга... Поради скромната си кесия, той не бе посетил вече театра. Той не я срещна и на улицата, или ако беше я срещнал, не беше я познал преобразена от ежедневната ѝ модна носия, както не я позна и вчера.

И сега в ума му възкръсваше по-ясно нейната девствена миловидност на лицето ѝ с правилен профил, изящната хармоничност на всичките ѝ движения и изваяната ѝ ръка, която игриво чертае с омбрелата по пясъка. Той я виждаше сега по-человекоподобна, по-жизнена, от кръв и плът, свежа, мила и живо въплотение на поетическото видение, що го бе омаяло от сцената. Той си пак спомни любопитството, с което го бяха изгледали двете жени, и му стана приятно. — Как ще останат задоволени майката и дъщерята от моята постъпка! — помисли си той.

Когато след чести разпитвания той намери високата къща, гдето живееше госпожа Урзула Кнотек, облада го малодушие.

— Да вляза ли — попита се той, — или просто да предам книгата на слугата и да си ида?

Той потегли звънеца на вратнята и почака, нерешил още как да постъпи.

— Но тя ще помисли, че съм прочел може би писмото, и това ще намали в мнението ѝ цената на услугата ми, а моето лично явление при нея и устното ми обяснение ще я успокои — каза си той.

— Тук ли е госпожа Кнотек? — попита той една червенобуза слугиня, която му отвори.

— Тук е, господине.

— Моля, кажете ѝ, че желая да я видя.

Слугинята изгледа с любопитство мургавото му лице и го попита:

— Как ви зоват, господине?

Той зина да се назове, но като помисли, че името му нищо няма да каже на господарката ѝ, отговори:

— Кажете на госпожата, че аз ѝ нося едно нещо, което е изгубила вчера на Стромовка.

— Почакайте, господине.

И слугинята се качи тичешката по стълбите. Скоро се завърна и му каза приветливо:

— Госпожата моли да заповядате.

Той последва слугинята нагоре по стълбите.

IV

Стаята, дето влязоха, бе един салон на втория етаж.
Нямаше никой там.

По стените и ореховите масички портрети в позлатени кръжила.
Между тях — образът на Маргарита в носията на Фаустовата
Маргарита.

Един прекрасен букет с пресни цветя, чиито тънки благовония
омирисваха въздуха.

Момъкът неволно си наведе главата над цветята и помириса.

През прозорците се гледаха отсрещните високи домове; а над
покривите им той видя в кръгозора сенчестата Стромовка.

Как сега това място и това име правеха да се свива сърцето му!

Чувствуваше се в тоя салон обаянието на Маргарита; може би
преди малко тя е била тука; тоя пресен букет тя вероятно го бе
помирисала и затова мирисът му бе толкова упоителен.

И той усещаше сърцето си, че тупа силно.

Той случайно фърли поглед на голямото огледало и видя там
един момък мургав, с къдрава лъскава коса, с черни очи и с книга в
ръката, от чийто вид той остана доволен.

И това го ободри.

След една минута отвори се една бочна врата и влезе майката,
госпожа Кнотек.

Тя беше жена на четирийсет и пет години нещо, пълна, едра,
висока, с добро изражение на лицето, отпуснато, но приятно, почти
хубаво още. Вчера той почти не беше го забележил, улисан само в
дъщерята.

Тя го приближи усмихната.

— Аз разбрах, че сте вие, драги господине! — каза тя с искрено
задоволство. — Колко сте любезни!

— Счетох за длъжност, госпожо, да ви донеса забравената книга
— и той й подаде тома.

— Колко труд сте сторили, благодаря, благодаря. Седнете, моля — и тя му показа кресло, като сама седна.

Тя го гледаше с очудено любопитство.

— Аз не би дръзнал да ви безпокоя лично, но понеже из книгата падна едно писмо, което може би да е важно за вас... — и той ѝ подаде писмото.

— Ах, да, да, съвършено вярно, господине.

— Госпожо, бъдете уверени, че ви го връщам, без да съм погледнал в него. Аз исках нарочно да знаете това.

— О, недейте: вашата честна физиономия ми говори ясно... Вие вероятно ни познавахте?

— Нямах това щастие, госпожо; аз пръв път ви видях на Стромовка с госпожица дъщеря ви, която също не познах, макар да я бях видял на дебюта ѝ във *Фауста* и се възхищавах от нейното пеене и от бляскавия ѝ успех.

— Това ми е приятно да чуя и от вас — каза госпожа Кнотек, с щастливо изражение на пълното безцветно лице, което сега ставаше красиво.

После прибави:

— А как ни открихте тогава?

Той ѝ разправи. Тя се засмя.

— Колко съобразителност! Благодаря пак. Други на ваше място не би сторил същото... Мерси.

— О, за нищо, госпожо — каза той и ставаше.

Госпожа Кнотек и тя стана.

— Бие сте тукашни?

— Не, госпожо, чужденец.

— Чужденец? Какъв?

— Българин. Студент тука.

— Ах! българин?... Маргарита имаше право, тя позна по... чертите ви... Знаете ли? Дъщеря ми ви намери приятен с това южно лице. Колко сте любезни... Та вие сте из България? Как ще ѝ бъде приятно да ви запозная... Розо! — извика тя на току-що влязлата слугиня. — Кажи на Маркета да дойде, ако си е отишел графът.

После се извърна към него:

— Но... да науча и аз вашето име, господине?

— Богдан Хилков.

— Из България? Дето има турци?... О, как трябва лошо да се живее там!

— Да, госпожо.

— И вече говорите тъй добре чехски?

— Аз съм в Прага от три години.

Влезе Маргарита.

Тя беше в синя атлазена рокля, гологлава, с коса завита като на римска патрицианка, с шия гола и с китчица камелии на гърди.

— Ела, Маргарито, да ти представя един превъзходен българин, студент тука. Той прибрал книгата ми и я донесъл. Колко добър!

Маргарита му подаде ръка, като стисна крепко неговата, и викна засмяна:

— А, българин! Нали ти казах, мамо? Колко сте любезни, господине... Трябва да се радвам за забравянето на книгата: тоя случай ми достави удоволствието да се запозная за пръв път с българин.

— А моето щастие е още по-велико, госпожице, че се удостоих да приказвам с вас...

— Маркетто, знаеш ли? — обърна се майка ѝ засмяна. — Господин Хилков — защото нашият приятел го викат Хилков — е горещ поклонник на твоя талант.

— Истина ли, господин Хилков? — извика с щастлива усмивка и с детска галеност в гласа Маргарита.

— Госпожице, аз ви слушах с възхищение във *Фауста*, аз делях общия възторг.

— Как, харесах ви?

— Вие пеехте божествено.

— Божествено! Мамо — изсмя се девойката, — и господин Хилков каза „божествено!“ Чуваш ли? Всичките са направили заговор с тая дума да ми правят комплименти. И вестниците също!... Вие сте много мил, господин Хилков. Седнете, аз не желая да ни оставите тъй бързо... Мамо, графът си отиде и ние сме свободни.

— Седнете, господин Хилков: вие ще разкажете за вашата земя, за вашия симпатичен народ — каза майката...

— Който тъй обичаме ние чехите, един братски славянски народ... — каза Маргарита, като допря ръката си до лакътя на смутения Хилков, за да го покани да седне.

— Благодаря — каза Хилков и седна срещу техните кресла.

— Вие, българите, можете винаги да разчитате на радушно гостоприемство в нашата страна — каза майката, — а за нас лично, господин Хилков, нашата къща ви е отворена, считайте ни приятели вече от днес.

— Вярно, дохождайте у дома, господин Хилков, дохождайте свободно: винаги ще се радвам — каза девойката, като гледаше играющата свенливост по лицето му.

— Приемам с признателност тая чест — отговори той с покъртен вид.

Разговорът се продължаваше. Майката и дъщерята обсипваха Хилков с въпроси за България. Под омаята на Маргаритиния поглед, приветлив, внимателен и съчувствен, той говореше живо, горещо, с увлечение; споменът за далечното отечество, което срещна такъв топъл интерес у тия чужди хора, извикваше вдъхновен пламък в черните му очи, даваше странно красноречие на словото му, то се лееше свободно и задушевно. Двете жени се пленяваха от тая искреност и непосредственост на чувствата у младия момък, у когото гладката изящна фраза се съединяваше с душевната топлина. Маргарита намираще сега още по-красиво това лице, озарено от природен ум и от мъжествена простота.

Хилков най-подир стана.

Госпожа Кнотек и дъщеря ѝ го поканиха на обяд в неделя.

Той отказа по-напред, но после прие с благодарност.

— Вие ще дойдете пак на *Фауст* в събота, нали?

— Мога ли да пропусна тоя щастлив случай?

— И де ще бъдете? — попита тя.

— Аз заемам място в галерията.

— Защо такова любопитство, Маркетто? — попита майката усмихнато.

— За да видя ще ли ми ръкоплеци много! — засмя се със сребрист глас Маргарита.

— О, какво си дете! — изгълча я майка ѝ.

— Съжалявам, че само тоя способ имам на разположението си там за изказване изблика на възторг — каза Хилков, като гледаше девойката с очи, които изразяваха благоговейно чувство, таен жар, обожаване.

Маргарита се обърна към майката шеговито:

— Мамо, аз днес направих двойна печалба.

Майка ѝ я погледна въпросително.

— Аз спечелих в господина Хилков един семеен приятел и... един ужасен агитатор... за славата ми. Младежта, учениците са най-възторжената публика. Галерията: тя създава успех, славата на артистите. Когато театърът ехти и се тресе от техните ръкопляскания, на артиста става добре, ободрява се, добива крила. Тъй ли, господин Хилков? Без тая особена сладка музика за нас, най-силният талант мъждее, губи доверие в себе си... Суетни сме, ще кажете? — Суетата е храната, лоста на таланта. Ох, как мразя тия почтени господа с очила и с плешиви глави на предните чиновове, които се леният и те подаряват с две-три мършави ръкопляскания, като с милостиня!... О! Аз обичам славата, господин Хилков.

Тя говореше духовито, с тона на палаво, глезено дете; прекрасна с нежната усмивка, която не падаше от розовите ѝ тънки устни.

— Е, до виждане в неделя? — каза му тя, като се ръкуваха за прощаване втори път при вратата, и сладките ѝ сини очи имаха нежно-повелително изражение.

V

Хилков излезе зашеметен от вратнята, изпратен от червенобузата слугиня.

От тая вратня навън, стори му се, че той се промени, стана друг човек. Маргаритиният образ заседна в душата му, царствен и лучезарен, като една богиня в сиянието на красотата си. На следующите дни той образ го следеше, дружеше неотстъпно, пълнеше сънищата му, населяваше мечтите му. Младото му, незачето още от силна, истинска страст, сърце, се почувствува безпокойно и безмерно честито от новите сладостни трептения... Хилков затършува вестниците с отзивите за Маргарита и прочете, упоен от гордост и щастие, възторжените похвали за „новата бляскава звезда“, както я наричаха там, изгряла на небосвода на музикалното изкуство. Той упоителен тамян упояваше и него. Той се вмисляше в оценките за достойнството и природата на таланта ѝ, запаметяваше научените термини на музикални критики, за да може с какъв-годе изглед на вещица да обосновава фалбите си към нея, вместо да се ограничава с изтъркани думи и възклицания, които казваха много и нищо.

В неделя той отиде у тях на обяд, както бе поканен. На трапезата бяха само майката, дъщерята и той. Маргарита беше извънредно любезна и приветлива към госта, за да прокуди продължаващата се негова свенливост. Тя се смееше, разказваше любопитно историите из мира на артистите, а след трапезата седна при пианото и пя откъслеци из опери с увлечение, пригласяна от тихите ноти на инструмента. Хилков с мълчалив възторг слушаше тоя сребрист кристален глас, ту кръшен като славейски рулади, ту унослив и небесен като херувимска песен. Очите му бяха приковани в дражестните леки движения на златокосата ѝ глава и на чудния ѝ врат, на напетата ѝ снага, с антично изящество, на стегнатите ѝ форми. Понякога ръката ѝ пробягваше беломраморна и нежна, с тънки обли пръстчета, играющи чевръсто, като крилати, по клапите, за да изтръгне от звънливи струни трептящи звукове.

Като свърши, тя се обърна към него с лице, разруменено от изпитаните чувства на звуковото опиянение, и го попита засмяно:

— Харесва ли ви, господин Хилков?

— Божествено! — отговори той.

Той забрави да каже нещо друго от онова, което бе научил от вестниците.

Тя се изсмя с глас.

— Господин Хилков, вие сте опасен ласкател... а какво остава да кажете повече, ако чуехте Пати?

— Нищо.

— Нищо?

— Аз и нямам желание да чуя никого другиго, аз чух вас.

Тя зе албума си от масата, подаде му го и му каза:

— Напишете ми някоя своя мисъл за спомен.

Хилков зе албума смутен.

— Каква мисъл?

— Каква да е.

— Госпожице, не е великодушно да искате сваятна мисъл от един пиян човек.

Майката се усмихна благодушно и погледна дъщеря си, като да казваше: „О, какъв майстор на тънки комплименти!“

— Не, моля, напишете, макар две, макар една дума... — настояваше Маргарита.

— Но за какво, госпожице?

— Макар за моето пеене.

Хилков помисли и написа в албума: „Божествено!“

Госпожа Кнотек и Маргарита се изсмяха.

— Ето един упорит българин! — каза шеговито девойката.

— Това е една от националните черти на младенческите народи, госпожице, а другата, господствуюа черта е: искреността.

— *C'est bien dit* — обърна се усмихнато г-жа Кнотек към дъщеря си.

Маргарита предложи да се разходят тримата до Софиинския остров, във Валтава.

— Ти ми зема думата от устата да се разходиш. Няма да откажете, господин Хилков?

— С удоволствие, ако не ви преча...

— О, напротив, господин Хилков, ние ви казахме, че вие сте свой човек у нас.

Хилков се поклони.

VI

Те излязоха, минаха през шумната улица „Na Priscore“ и стигнаха, при постоянното чуруликане и кланяне на поздравляющите я познайници, до Вълтава. Няколко минути се спряха до брега и гледаха дебелият мътни вълни, прорязвани от сновящи лодки.

— Какви представления извикват в ума ви тия вълни? — попита тя Хилков, когато майка ѝ се беше улисала да гледа с бинокла срещния горист бряг.

— Бързия бяг на щастливите минути.

Маргарита се поизчерви.

Влязоха в градината на острова.

По поръчка на Хилкова слугите донесоха прохладителни питиета.

Мнозина от двата пола на седящите при масите поздравиха Маргарита и майка ѝ, спирайки за малко погледи и въз непознатия им мургичък млад кавалер.

Хилков забележи в тия погледи смес от любопитство и друго неразгадаемо чувство и това погали гордостта му. Той дружеше една от славите на Чехия, „новата бляскава звезда“, бляскава по дарба и красота.

Един висок, тънкоснаг господин с тънки руси мустаци и златиста руса брада, модно и напето облечен, държащ бастунче със сребърна топка на дръжката, дойде при масата, свали шапка и учтиво се ръкува с дамите, като пръсна около си атмосфера от деликатен мирис.

Маргарита фърли бърз поглед на Хилкова, после се обърна към новодошлия:

— Господин Хилков — като посочи Хилкова, каза му тя бързо.
— Граф Унтерберг — издума тя на Хилкова, за да ги запознае.

Графът грижливо се поклони Хилкову.

— Молим, седнете, графе — покани го госпожа Кнотек.

Графът, със свободата на светски човек, притегли стол от друга маса и седна до госпожа Кнотек. Той заприказа най-напред с

госпожата, а после — с певицата. Маргарита духовито и игриво поддържаше с него разговор — най-напред за незначителни неща, после — по театралния мир, по литературата, по дневните злоби и на града. Графът, се вежлив, се пристоеен, говореше умно, приятно, със знание на засегнатите въпроси; обноските му, движението му, изящният му слог издаваха човек с аристократическо възпитание и природа, с европейски лъск, с великосветски привички. Малката му руса глава беше хубава, както и сините му очи, постоянно усмихнати и втренчени в Маргаритините.

Хилков слушаше мълком, не земаше участие в беседата, от свян, боейки се да не каже нещо неловко, въпреки насърчителните погледи, що от време на време му фърляше певицата. Той се чувствуваше стеснен в присъствието на тоя граф, изпитваше някакво чувство на боязливост пред тоя титулован благородник и нетърпеливото желание да види по-скоро отиването му оттука. Той се питаше не този ли „граф“ беше у Маргаритини, когато пръв път ги посети. Очевидно, той беше близък приятел на семейството, на Маргарита. Досадата на Хилкова растеше, беше му неприятно, даже изпита едно парливо чувство на ревливост.

— Кога ще се махне! — думаше си той.

Графът се извърна и към него.

— Има ли, господине, и други ваши сънародници тука? — попита го той с благосклонна любезност.

— Има — отговори късо Хилков.

— Харесва ли ви се в Прага?

— Да.

Графът му задаваше други въпроси с желание да завърже потраен разговор, но Хилков със сухите си „да“ и „не“ го съвсем обезнадежди и графът се заприказва с майката, която му обърна вниманието върху някои новодошли гости в градината.

Маргарита се наклони към Хилкова и му каза ниско:

— Защо не заговорихте с графа? Вие бяхте почти неприятели!

Хилков стоеше нацупен.

— Графът е наш приятел.

— Виждам — избъбри сухо Хилков.

— Може би сте неразположени нещо?

— Не.

И той я погледна с такова изражение в очите, което казваше: „Няма ли скоро да се махне негова милост?“

Маргарита със своя проницателен ум разбра това и се усмихна. Па замахна силно с ветрилото си по лицето.

Граф Унтерберг постоя още няколко минути, па стана и ръкува се с дамите, а Хилкову се само поклони, и си отиде на масата.

Хилков отдъхна, лицето му се разясни.

Маргарита забележи това изменение у Хилкова, усмихна се дяволито и леко, като че случайно го засегна с ветрилото си по главата.

Доброто разположение на студента се повърна съвсем, когато видя, че граф Унтерберг с другарите си излезе из градината, след като отдалеко поздрави дамите.

Подир малко стана и нашата дружина. Маргарита обяви, че има да преговаря ролята си за в неделя, та се запъти към къщи. При вратата Хилков се разпрости с тях.

— И така, до виждане, драги упорити българино! — каза весело певицата, държейки с тънките си пръстчета десницата му.

— Кога ще се видим? Елате на обяд във вторник... Нали бива, мамо?

— Всеки ден, ако обича, винаги ни е мил гост — каза с добросърдечие госпожа Кнотек.

— Можем да направим тогава по-дълга разходка до Стромовка пак — забележи Маргарита. — Аз обичам това място, а вие?

— И аз го обикнах — отговори Хилков.

— О, превъзходна гледка е оттам! — рече госпожа Кнотек.

Хилков видя с трепет изчезването на Маргарита по стълбите.

VII

„Отде се е зел тоя граф?“ — думаше си Хилков, когато седна у тях да си учи предметите. Ученишката му стая му се видя студена, неприветлива, стори му се още по-гола, отколкото беше. „Да, той ще е същия, който тогава бе останал в другата стая с Маргарита, някой поклонник... И защо тъй е любезна с него?“ — мислеше си той, когато напъваше безуспешно всичкото си внимание да разбере смисъла на словата, в които се впиваха очите му. Един сноп светлина падаше през прозореца на оваляното канапе и на лика му. Строгите, намусени и почернели покриви на отсрещните къщи се чернееха в небето, като изрязваха в синевата комините и тръбите, по които почиваха врани. Лястовички пореха с игривия си летеж въздуха. Хилков ги следеше с поглед мечтателен, престанал вече да гледа в книгата.

Денят на представлението на *Фауста* дойде.

Хилков се намираше в трескаво нетърпение. След обяд той отиде при касата на театра, за да си купи билет. Там се трупаше много свят. Дълго той чака и се бута, доде се вреди да дойде до касата. Вместо за галерията, той си зема билет за партера, на втория чин. Тоя разкош коштуваше пет пъти по-скъпо на скромната му ученическа кесия, но това му даваше възможност да види отблизо Маргарита.

Когато вечерта завесата, изписана с митологически божества, седящи на облаци, се дигна, Хилковото сърце силно затрепера. Той не виждаше на сцената ни Фауста, ни Мефистофеля, не чуваше какво пеят, не разбираше какво там се върши: той очакваше нея.

Маргаритиното появяване се посрещна с бурни ръкопляскания. Тя беше възхитителна със златната си коса, в синкавата си дълга рокля с редки широки дипли. Зазвъни нейният сребърен глас, заляха се струи от сладки небесни звукове.

— Боже, боже, колко е хубава! — каза си той.

По едно време му се стори, че го съгледа и с една неуловима усмивка на лицето тя с мълниена бързина срещна очите си с неговите. Това го изпълни с щастие, той усети, че се цял изчерви.

— Да, тя ми се усмихна — каза си той, — моето стоене тука приятно я изненада... Аз сторих добре, че дойдох тука.

После вече той не снемаше вторачения си поглед от нея, чакайки да срещне нейния. Певицата обаче, всецяло обзета от вдъхновението си, улисана от ролята си, не го потърси. Той изпитваше мъчително чувство. При спущането на завесата гръмки ръкопляскания пак я извикаха. Чинеше му се, че неговите викове и плясъци бяха най-силните. Тя се яви, озарена от хубост, и се поклони на възхитената публика. Маргарита посипа погледа си по предните редове и една луча от него се отрази и в очите на Хилкова. Един театрален служител се приближи до рампата с огромен букет и ѝ го подаде. Тя го прие мило, след засилените ръкоплясканета, кланяйки се многократно; най-последният ѝ поклон, по-рязък и по-нежен, придружен с признателна усмивка, бе изпратен към някого на първия ред, от когото трябваше да е букета. Хилков назърна да види кой е тоя щастливец и както пляскаше, ръцете му капнаха като мъртви: той позна графа Унтерберга.

Той остана гръмнат! Може ли да се изобрази свирепостта на погледа, с който Богдан устреми аристократа, сияющ от горделиво щастие за вниманието, благосклонността, с което го отличи певицата!

От тоя миг вече за студента всичко почерня в театъра. Той усети, че зъбите на безумна ревност се забиха в сърцето му. И пак му мина през ума всичко, каквото знаеше за графа: посещенията му в къщата на Маргарита, свойските и приятелски обръщения към нея, с каквито и тя му плащаше, па сега и тая размяна на усмихнати погледи пред очите на хилядното множество... „Приятели!...“ — каза си той и тая дума никога не е имала по-ядовито значение, не е будила в ревнива душа позлобни страдания. Пламтящият му поглед вече сновеше от нея до него, той следеше техните с мнителността на един настръхнал аргус и всеки път, когато му се стореше, че тя погледнеше графа Унтерберга, изпитваше по-силни и парливи мъки. В гърдите му зашава зверовито желание да го причака навън, в тъмнината, и да го удуши, да го убие. Той не си даваше сметка за нелепостта на вълнуванията си, за безумството на тая ярост, извикана от неща твърде естествени и обикновени в света на артистите, жедни за тамян и поклонници, с високи титли и високо обществено положение.

VIII

При хладнокръвно размишление той би пак видял, че е смешен, че е глупец и див с претенцията си да издигне китайска стена между Маргарита и човечеството, да иска от нея да прекъсне всички връзки със света и миналото си, за него, чужденец ней преди няколко деня, странник, великодушно приет в къщата ѝ, стоплен с гостолюбиво радушие и любезност, които му даваха право само за едно чувство: признателност. Но той не можеше да мисли хладнокръвно: той беше влюбен!

Представлението се свърши с величествена апотеоза, с възнесение на Маргарита в небесата.

Той излезе с навалицата на пътя и спря при една от каменните колони. Една неодолима сила го задържаше там. Той желаше да я види, да я съзре върнала се от оня омаен мир, дето тя беше царица, богиня, фея, в тоя, пак тя, човешката, същата, жизнената и весела Маргарита, да ѝ се изпречи уж случайно под светлината на фенера и да я здрависа, да приеме дружния ѝ поглед, да изпита топлината на малката ѝ ръка, тъй бяла и деликатна. Той чака доста. Светът се разотиваше пеши и с кола. Вълтава наблизко тихо шумеше в тъмнината. Голямата сграда на театра се издигаше строга и замрачала в небето. Цял тръпен и в жар той чакаше излизането на Маргарита. Ветрецьт прикланяше върховете на отсрещните липи и на дъбовете на Софиин остров. Улицата пред театра пустееше. Хилков с трепетно сърце се взираше в артистите от двата пола, които заизлязваха от една врата с шумен глъч и се отдалечаваха пеши по двете посоки на улицата. Вълнението му се усилваше, когато повече приближаваше минутата и тя да излезе, сърцето биеше бързо в гърдите му. Най-после излезе една дама, дебела и висока, в черно облекло.

— Госпожа Кнотек! — каза си той.

Веднага излезе след нея и друга. Той позна Маргарита, увита в широка връхна дреха, с шал, праметнат над главата ѝ, оставяйки само част от лицето ѝ, дето се усмихват лъскави очи и изящен носец. С нея,

почти наред с нея, излязоха няколко млади господиновци, между които позна графа Унтерберга.

— Граф Унтерберг! — каза си примаял Богдан. И той неволно се отмести в сянката на колоната и остана замръзнал на мястото си. Маргарита държеше един голям букет, същия оня!

Двете жени и графът весело гълчаха, след като се разпростиха с другите мъже.

— Да земем купе? — попита графът. — Хладничко е...

— О не, не, драги графе, в открита кола — отговори Маргарита:

„Драги графе!...“ — звъннаха като погребален звук тия думи на Хилковото сърце и той усети, че един къмък се задъни в гърдите му и спря дъхането в тях.

По повикването на графа един файтон приближи. Графът подаде дясна ръка най-напред на госпожа Кнотек, после на Маргарита, които седнаха в дъното на колата: той седна отсреща им, назова на возача улицата на певицата и файтонът се понесе по звънливия калдъръм.

Хилков го гледа, додето се изгуби от очите му. Той стоя неподвижен още няколко време там, вторачил поглед в същата посока. Вълтава шумеше плахо в тишината. Фенерите фърляха мъжделиви снопове лучи. Хилков с бавни крачки, приведен под тежината на безнадеждни чувства, се запъти към своето глухо, сиротно жилище.

— Простако българино, много си смешен с твоята глупава любов и с твоята глупава роля! Защо се увираш, дете не ти е мястото? Свивай си парцалите с твоето нищожество... Де можеш да се мериш с тия великосветски хора и да съперничиш с тях за сърцето на Маргарита! Тя ти каза две любезни думи, а ти се заблазни за любов с нея — царицата на пражката младеж!... — мълвеше си горчиво Хилков, в унизително съзнание за пълното си безсилие и незначителност.

Когато потропа на вратнята си, той замени размишленията си с тия думи, гуждайки някаква монета в ръката на отворилия му слуга:

— Не, аз няма вече да я виждам. Във вторник ще ѝ се извиня с писмо и няма да стъпя вече у тях...

Това внезапно решение подеждува на него освежително, той усети, че му олекна на гърдите.

— Не, никога! — повтори пак той, като си легна.

IX

Той очаква с нетърпение да дойде вторник.

Двата деня, които го разделяха от тоя ден, му се показаха два века.

Но той не написа извинително писмо във вторник. Той се яви у Маргаритини точно в уречения час, в който бе поканен на обяд.

Домакинята и дъщеря ѝ го посрещнаха с радост. Маргарита беше очарователна на трапезата. Тя гълчеше живо, весело, смеейки се с детинска безгрижност, разказвайки за миналото представление, още под живото впечатление на триумфа си.

— И вие, господин Хилков, си наложихте жертва, като дойдохте на скъпите чинове... Ах, колко ви съм признателна!

— Не зная кой трябва да бъде признателен — издума студентът, като се изчерви.

— И аз ви поблагодарих още там, от сцената, забележихте?

— Какъв въпрос, госпожице?

Но той пак си спомни нежния поклон и усмивка, изпратена на графа Унтерберга, и онова, което видя пред портата на театра — и един облак мина по челото му.

— Аз ви възчаках при портата, за да ви кажа добър вечер, но...

— Ах, бяхте ли там? Как не ви видях?

— Вие бяхте заети...

— Истина! — изсмя се тя. — Слисаха ме графът и другите... Но аз ще се постарая да изкупя тая си невежливост, като ви направя мой пленник днес!...

— Да, ще се разходим някъде, това е решено вече — отвърна госпожа Кнотек. — И какъв хубав ден!...

Хилков поблагодари. Той се усещаше най-щастлив човек.

— Мале, другата разходка ще се отложи, аз ще съобща — и като се обърна към Хилкова:

— Ездите ли на кон?

— Не.

— Вие не обичате този спорт? А той доставя толкова удоволствие... Такова удоволствие е да се чувствуваш носен от един фъркат кон, брулен от приятен, хладен ветреца по лицето...

След обяд Маргарита пие при пианото. Най-после изпя „Gde domiv mi?“ с много чувство.

— Харесва ли ви се тая наша песен, господин Хилков? — обърна се към него Маргарита, като стана, поправяйки си един климнал на челото кичор от златистата си коса.

— Тя ме възхищава винаги, госпожице, по своята чудна мелодия тя пренася мислите ми към моето отечество.

— Как трябва да го обичате!

— О, безмерно.

— И вам ви е тежко в тая чужбина?

— Тая мила къща ме направя да се чувствавам като в собствената си родина, като в бащиния си дом.

— И тъй гледайте на нашата къща, господин Хилков: — ние ви вече казахме — обърна се майката.

— Как съжалявам, че се не познавам с вашата друга сестрица... Господин Хилков, поздравете я от нас, и госпожа майка ви — каза Маргарита.

Хилков я погледна малко зачудено.

— С благодарност ще изпълня желанието ви — отговори той. — Как ще им бъде приятно!

— Трябва да е хубава сестра ви? Черноока? — попита певицата, като гледаше внимателно студента. Очевидно тя искаше да прибави: „Черноока като вас?“

— Аз имам портрета ѝ — каза Хилков. — Ще ви го донеса един път.

— Мерси. И хубави са вашите българки?

— Само под лучите на свободата може да цъфти хубост, госпожице.

— О, това говорите от скромност.

— Бедният български народ, ще ли скоро да се избави от игото на варварите турци? — издума с участие госпожа Кнотек.

— Ние вярваме в това, госпожо.

— На какво се упоавате? — попита дъщерята.

— На младото ни поколение, което сега се въоръжава с наука и събира сили за борба — каза разпалено Хилков.

— И вие сте един от тия борци? — попита момата.

— Лаская се да мисля.

— О, колко е хубав животът, когато има такава благородна цел!...
Госпожа Кнотек изглеждаше небето.

— Чудно време имаме днес — каза тя.

— Мамо, една идея! — извика Маргарита със светнали и вдъхновени очи.

— Каква идея?

— Идея за една разходка много оригинална и... много приятна.

Майка ѝ и Хилков я гледаха въпросително.

— Да направим днес разходка до Стромовка и да седнем на същото столче, дето седяхме, когато пръв път видяхме господин Хилков. Съгласни ли сте, господин българино?

И тя изгледа нежно-дяволито Хилкова.

— С най-голямо удоволствие — отговори той.

— Прелестна идея, Маргарито — отвърна майката; — аз току мислех накъде да идем днес, а забравих за Стромовка, която оттогава насам не бяхме посещавали. Колко прелестна гледка оттам!

— И такава мило възпоминание! — каза Хилков. — Аз, напротив, никога не съм забравил Стромовка: ней дължа щастието да бъда...

— Мамо, мамо! — прекъсна го галено Маргарита. — Тогава хай да ставаме. Хилков, ти ще ни почакаш малко в градината, ние веднага излизаме.

И Маргарита и майка ѝ влязоха в къщи да се постъкмят.

След малко всички излязоха.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.